

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
Бердянський державний педагогічний університет
Інститут філології та соціальних комунікацій
Кафедра теорії та методики навчання мов

УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ПАРАДИГМІ
КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ:
ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
регіонального
науково-практичного семінару

23 березня 2011 року

УДК 373.3.016 : 811.161.2(082)

ББК 74.268. 1 укр. 2

У-68

*Друкується за рішенням Вченої ради
Інституту філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 11 від 31 травня 2011 р.)*

Редакційна колегія

Нищета В.А., кандидат педагогічних наук, доцент (**відповідальний редактор**); **Дороз В.Ф.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Скиртач Н.В.**, учитель-методист.

У-68 Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи : матеріали регіонального науково-практичного семінару 23 березня 2011 року / Відп. ред. В. А. Нищета. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – 112 с.

У збірнику подано науковий і методичний матеріал щодо проблематики запровадження компетентнісного підходу в освітній простір сучасної школи. Висвітлено інноваційні підходи до проектування уроку української мови, а також до процесу підвищення педагогічної майстерності вчителів-словесників.

Для філологів, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться висвітленою в збірнику проблематикою.

УДК 373.3.016 : 811.161.2(082)

ББК 74.268. 1 укр. 2

© В.А. Нищета, 2011

ЗМІСТ

Зміст	3
Передмова	4
Дороз В.Ф. Технологія крос-культурного уроку української мови	7
Нищета В.А. Особливості сучасного уроку розвитку мовлення в контексті процесів риторизації	27
Скиртач Н.В. Упровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів м. Бердянська	41
Івко Н.П. Сучасний урок української мови компетентнісної спрямованості: питання і відповіді (з досвіду роботи творчої майстерні «Структура компетентнісного уроку»)	49
Швачко І.А. <i>Калейдоскоп уроків</i> «Дієприслівниковий зворот. Розділовий знак при дієприслівниковому звороті»	63
Ткачова К.М. <i>Калейдоскоп уроків</i> Природа сміху в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»	76
Третьякова М.М. Формування ключових і предметних компетентностей на уроках української мови та літератури	83
Грицан Г.Л. Від компетентності вчителя до компетентності учня (з досвіду роботи семінару-тренінгу «Основи педагогічної майстерності»)	91
<i>Аутотренінг</i> «Як уникнути стресових ситуацій»	95
Страшко О.П. Про школу адаптації вчителів-предметників до умов двомовного навчання	96
Кокора Т.В. Андроґічна компетентність учителя-словесника в контексті шкільної гуманітарної освіти	99
Резолюція Регіонального науково-практичного семінару «Сучасний урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи»	104
Фотогалерея	107
Відомості про авторів	111

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

*Наше надійне майбутнє
народжується в якості освіти сьогодні!*

*Знай, що розвивається у твоєму учневі
і зумій це забезпечити*

*«Світ, де житимуть наші діти,
змінюється в чотири рази швидше, ніж наші школи»
Віллард Деджетт*

*Майбутнє України – за поколінням, котре сьогодні в шкільних стінах
опановує життя, якість якого залежить від рівня сформованості
життєвої компетентності*

*«Виховання повинно мати за мету виліпити таку людину,
яка ніде, ні за будь-яких умов не загине ні морально,
ні фізично й упродовжить у життя свою незалежну думку»
Софія Русова*

ПЕРЕДМОВА

Урок як форма організації навчання існує із сімнадцятого століття, тобто більше 350 років. Минали часи, урок піддавався численним реорганізаціям, трансформаціям, модернізаціям. Однак, залишився уроком. У кожному підручнику з педагогіки ми обов'язково знайдемо перелік переваг і недоліків уроку. Однак, найголовнішою його перевагою, яка дезавує більшість вад, є той факт, що в процесі уроку відбувається реалізація освітніх цілей. Тому цей педагогічний винахід виявився настільки життєздатним, що й у наші дні урок залишається найпоширенішою організаційною формою навчально-виховного процесу в школі.

Сучасний урок. Який він? Відповідати на це питання можна не одну годину. Ось лише деякі ознаки.

Сучасний урок – це урок особистісно зорієнтований. Особистісно зорієнтований підхід є провідним освітнім підходом, втіленням гуманної педагогіки, людиноцентричної, адже в центрі її – дитина, людина, що навчається, розвивається, формується.

Сучасний урок – урок технологічний, на якому мають запроваджуватися педагогічні технології як точне інструментальне управління навчальним процесом і гарантоване досягнення поставлених цілей.

Стан сучасної цивілізації маніфестує зростання соціальної небезпеки помилки і тому затверджує необхідність проектного випробування всього нового. Виходячи з цієї тези, сучасний урок – урок проєктивний (метод проєктів, проєктування самого уроку, проєктування освітніх результатів, проєктування учня як особистості, адже людина нині розглядається як проєкт буття і смислу).

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Сучасний урок – це урок рефлексивний. Введення рефлексії обумовлене її важливістю, оскільки вона є одним з найважливіших механізмів саморозвитку особистості. Постійна активізація рефлексії учнів у процесі уроку дозволяє дитині переосмислювати свій суб'єктивний досвід: особистісні зміни, ціннісні відносини, дії, знання. Рефлексія необхідна й педагогові, адже провідне вміння вчителя – вміння аналізувати результати своєї праці. Як писав К. Ушинський, «усвідомлення себе у своїй діяльності є механізмом формування педагога».

Сучасний урок – урок інтерактивний. Інтерактивні методи та технології навчання дозволяють збільшити відсоток засвоєння матеріалу, оскільки впливають не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю, дії. Відповідно до «Піраміди пізнання», школяр засвоює 80% навчальної інформації, використовуючи особистий досвід, 90% – у процесі спільної діяльності, і до 95% – навчаючи інших.

Сучасний урок – урок продуктивний. Результативність сучасного уроку має бути відчутною, вимірюваною. Запорукою отримання освітнього продукту сучасного уроку є чітко й детально виписані й реалізовані триєдині цілі.

Сучасний урок – урок не стандартний (не є стандартним, типовим, шаблонним). Сучасний урок має бути творчим (гнучким, варіативним, креативним).

... Урок – це дзеркало і вчителя, і учня. Ці сорок п'ять хвилин – одне з дивних педагогічних явищ, коли різноманітні впливи зливаються в єдиний комплекс. І, зливаючись, вони утворюють такої величезної сили фактор розвитку дитини, становлення її як особистості... Саме так, на думку одного учня, сучасний урок – це урок, на якому людина учиться бути людиною.

У контексті проблематики семінару людину, особистість можна вважати сукупністю компетентностей, здатностей, спроможностей, продуктивного досвіду діяльності.

В останні десятиліття в педагогіці й методиці з'явилася велика кількість робіт, у яких вживаються зазначені терміни. Теорія й практика компетентнісного підходу виявили невизначеність щодо їх тлумачення. У фундаментальному виданні Академії педагогічних наук України «Енциклопедія освіти» (2008 р.) зроблено дієвий крок щодо узгодження змісту зазначених термінів. Компетенція – «відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності». Компетентність – це набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молодої людини в життя сучасного суспільства. ... «інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері».

Зазначене дозволяє зробити певні висновки. Говорячи про програму навчального предмета, стандарти, освітні концепції тощо, варто вести мову про

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

компетенції, оскільки ці документи містять вимоги, норми стосовно навченості учнів. Компетенції можна окреслити, визначити їх зміст, структурувати. Метою ж цілеспрямованої, спеціально організованої педагогічної діяльності є набуття учнями компетентностей як досвіду ефективної діяльності в межах компетенції. **Компетентність є результативною особистісною характеристикою людини, а комплекс компетентностей – це сама людина, набутий рівень буття особистості.** Тому, якщо говорити про розвиток і формування, варто вживати термін «компетентність», адже не можна розвивати чи формувати норми й вимоги. З іншого боку, розробники норм і вимог визначають напрямки оволодіння цими нормами й вимогами, окреслюють рівні навченості й діяльнісні характеристики школярів (компетентності). Отже, на наш погляд, здійснюючи педагогічну діяльність у парадигмі компетентнісного підходу, логічно послуговуватися терміном «компетентність».

Сучасний урок – це передовсім сучасний учитель. Це професіонал, компетентний фахівець, фасилітатор.

Це творча особистість. Творчий потенціал педагога багато в чому залежить від ступеня його креативності – здатності створювати нове, оригінальне, приймати нестандартні рішення. Педагогічна творчість – це способи творчої самореалізації особистості, це процес розгортання та прояву універсальних здібностей і сутнісних сил педагога.

Педагогічна майстерність – сукупність особистісно-ділових якостей і професійної компетентності викладача, комплекс властивостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності: професійно-педагогічна направленість, загальні педагогічні здібності, загальнокультурні, психолого-педагогічні й спеціальні знання, педагогічна технологія, педагогічна техніка, індивідуальний стиль діяльності, майстерність педагогічного спілкування

Сучасний учитель повинен володіти критичним творчим мисленням як мисленням вищого порядку, а, отже, критично ставиться до себе та своєї діяльності в нових ситуаціях і творить нові смисли педагогічної діяльності.

Учитель сучасної школи – людина інноваційна, при цьому під інноваційністю слід розуміти, з одного боку, здатність до сприйняття та запровадження новацій, новітніх освітніх утворень, з іншого – спрямованість на утворення нового. Інноваційність сучасного вчителя – у відкритості новому, у чутливості до змін, у здатності генерувати нові ідеї і, нарешті, у готовності й спроможності формувати нове в кожній дитині.

В.А. Нищета

В.Ф. Дороз

ТЕХНОЛОГІЯ КРОС-КУЛЬТУРНОГО УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Шкільний урок видатні вчені й педагоги називають дзеркалом загальної і психолого-педагогічної культури вчителя, мірилом його інтелектуально-духовного багатства, показником рівня сформованості кругозору та ерудиції. Сучасний урок – це насамперед урок, на якому вчитель уміло активізує усі можливості учня, весь його творчий потенціал з метою адекватного розумового розвитку, глибокого й усвідомленого засвоєння предметних знань, формування комунікативної компетентності та морально-вольових якостей, відтак – виховання мовної особистості. У свій час К.Д. Ушинський зазначав *«Пробудіть в особистості щирий інтерес до всього корисного, вищого і морального, – і ви можете бути спокійні, що вона збереже назавжди людську гідність»*.

Учені, вчителі-практики шукають відповіді на питання: яким має бути сучасний урок української мови? Які його критерії? Досвід свідчить, що сучасний урок мови – надзвичайно багатогранний процес педагогічної діяльності. Найголовніше в уроці – єдність форми і змісту, реалізація мети і завдань. Урок складає цілісну систему, у якій все взаємопов'язано: мотиви, мета, зміст навчання, завдання, виконувана учнями сукупність навчальних дій, використовувані вчителем методи і способи організації навчальної діяльності учнів, структурна побудова уроку, результати учіння, здійснення розвивального навчання (Т.К. Донченко).

Кожен урок несе певний обсяг інформації, проте від учителя залежить, який обсяг цієї інформації зможуть сприйняти і засвоїти учні, якими навчальними методами і прийомами при цьому треба скористатися. Якість уроку залежить від особистісного підходу до навчального процесу, взаємодії учителя і учнів, педагогіки співробітництва на уроці та інших чинників, що стимулюють навчальну діяльність.

Проектування уроку є технологічною розробкою моделі уроку, яка передбачає попередню підготовку вчителя і прогнозування його результатів. Компетентнісний підхід до проектування уроку мови у старших класах полягає у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь, навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях майбутньої професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність компетентнісного підходу передбачає належну готовність випускника школи до успішної діяльності в різних сферах.

Соціокультурне і крос-культурне середовище у школі з поліетнічним контингентом учнів передбачає використання регіональної, державної, рідної мов, мовного жанру й стилю відповідно конкретній комунікативній ситуації тощо. Старшокласник починає відчувати, що результат комунікації в такому полімовному середовищі певною мірою залежить від його знань, сформованих

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

умінь і навичок. Усе рідше чекає від інших оцінки своїх рішень, вчинків, вибору і стандартів за якими варто жити сьогодні. Старшокласники усвідомлюють, що вибір – це їхня особиста справа, проте з'являється запитання, – «Чи задовольняє і чи правильно виражає мене обраний стиль життя?».

На сьогодні для випускників загальноосвітніх навчальних закладів досить актуальним залишається питання їхньої соціальної мобільності, необхідності змін у міжособистісній мовній поведінці в поліетнічному суспільстві. Опанування стратегії спілкування, що використовується в різних ситуаціях, формування крос-культурної комунікативної компетентності є основою підготовки мовної особистості. На думку Т. Вольфовської, «...комунікативна компетентність безпосередньо залежить від змін, які відбуваються в суспільстві, і наріжними поняттями в новій моделі комунікативної культури молоді повинні стати згода, діалог та конструктивна співпраця».¹

Для соціалізації громадян в поліетнічному суспільстві володіння державною мовою має неабияке значення щодо стимулювання їх інтелектуального внеску в науковий потенціал, інтеграції в культуру українського народу. Усвідомлення важливості та значущості справи оволодіння представниками національних спільнот державною мовою, стратегія підходу до розв'язання цієї проблеми значною мірою визначають зміст, структуру й методику шкільного навчання української мови. Передбачається, що учні національних спільнот мають досягти визначеного програмою рівня комунікативної компетентності, яка дозволяє їм стати учасниками міжкультурного спілкування в багатоетнічній державі.

На нашу думку, для того, щоб стати учасником міжкультурного спілкування необхідним на сьогодні є не тільки знання відомостей про державну мову, досягнутий мовленнєвий досвід, а й знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, які б дозволяли адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, втілювати в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення. Беручи до уваги вимоги нормативних документів, що визначають сучасну освіту як соціокультурний простір розвитку особистості (Закон України про мову, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти, Концепція громадянського виховання, Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності й зміцнення моральних засад суспільства тощо), ми звертаємо увагу науковців і вчителів-практиків на актуальність і необхідність формування крос-культурної комунікативної компетентності учнів національних спільнот.

---

¹ Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети /Тетяна Вольфовська// Шлях освіти. – 2001. – №3. – С.13.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

Формування комунікативної компетентності учнів національних спільнот на уроках української мови у школах з поліетнічним контингентом учнів передбачає розвиток і удосконалення мовної, мовленнєвої, соціокультурної компетенцій. Для того, щоб мовні, мовленнєві та соціокультурні (фонові) знання стали фундаментом діяльності міжкультурного спілкування, в учнів національних спільнот має сформуватися специфічна *крос-культурна комунікативна компетентність*, що дає можливість автоматизованого розуміння (на слух і під час читання) та вживання під час висловлювання своїх думок в усній і письмовій формах. Компетенції, пов'язані з життям у полікультурному та поліетнічному суспільстві досліджувалися багатьма зарубіжними (М. Байрам, М. Флемінг, А. Фантіні, С. Крамш, Р. Мільруд, В. Сафонова, П. Сисоєв) та українськими (Р. Агадуллін, І. Воробйова, Н. Бориско, Т. Колодько, В. Редько, В. Топалова та ін.) вченими. До таких компетенцій учені відносять полікультурну, інтеркультурну, соціокультурну, країнознавчу, культурознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну компетенції.

З метою осмислення й усвідомлення поняття «крос-культурна комунікативна компетентність» розглянемо сутність і відмінності основних понять: «полікультурна компетенція», «міжкультурна компетенція», «соціокультурна компетенція», «комунікативна компетентність».

Полікультурна компетенція є більш загальною, всеохоплюючою і включає характеристики всіх згаданих вище компетенцій. Як синонім до «полікультурності» вживають термін «багатокультурність», «мультикультурність» (Г. Дмитрієв, І. Дробіжева, І. Кон, М. Кузьміна, В. Тишков), а сутність змісту не змінюється. Полікультурна компетенція є актуальним предметом дослідження західних (А. Фернхем, П. Фрер та ін.), російських (О. Бондаренко, Е. Милосердова та ін.) та українських (Р. Агадуллін, Л. Галуза, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, А. Сущенко, Е. Суслін, О. Маляко та ін.) дослідників.

Готовність учнів національних спільнот до життя у поліетнічному суспільстві залежить від набутих знань, умінь і навичок, а також певних якостей полікультурної, полімовної особистості, які формуються у процесі навчання і виховання у загальноосвітніх закладах. Зарубіжні та вітчизняні дослідники, визначаючи завдання полікультурної освіти, звертають нашу увагу на певні особистісні якості (толерантність, громадянська і національна самосвідомість, емпатійність, духовність тощо), знання, уміння міжетнічної взаємодії та взаємовпливу, які необхідно формувати в учнів для їхньої соціалізації у поліетнічному суспільстві.

У працях психологів і педагогів (Р. Агадуллін,¹ В. Бойченко,²

¹ Агадуллін Р.Р. Полікультурна освіта : методолого-теоретичний аспект // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3(4). – С.19.

² Бойченко В.І. Проблеми полікультурного виховання особистості : теоретичний аспект // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ – Житомир, 2003. – Кн. 1. – С.138-143.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

В. Кузьменко, Л. Гончаренко,¹ А. Сущенко² та ін.) полікультурна компетенція трактується як: загальна здатність до плідної життєдіяльності в умовах поліетнічного й полікультурного суспільства, здатність, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії; спроможність до цілісного використання принципів міжкультурної комунікації та єдиного бачення ролі культурних відмінностей у процесі міжкультурної взаємодії; здатність до адаптації в параметрах загального сприйняття, інтерактивності, пристосування до змін в іншому культурному середовищі; здатність людини до продуктивної особистісної та професійної взаємодії у полімовному, поліетнічному середовищі. «Найпоширенішими підходами у світовій педагогіці до розуміння сутності полікультурного виховання і освіти є такі: аккультураційний, пов'язаний з утворенням гармонійних стосунків між членами різних етнічних груп, переважно мігрантів; діалоговий, заснований на ідеї відкритості та культурного плюралізму; соціально-психологічний, який трактує полікультурне виховання і освіту як особливий спосіб формування певний соціально-установчих ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних і емпатичних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур».³

Як бачимо, складниками полікультурної компетенції є знання, уміння й навички, що стосуються різних предметів (дисциплін), наприклад, літератури, історії, етнографії, мови, географії, країнознавства, соціології, психології тощо. Полікультурну компетенцію вчені розглядають як: 1) відкриту систему, що є структурним компонентом системи компетенцій, якими має володіти людина у сучасному суспільстві, що динамічно розвивається; 2) як структуру, що має свої особливості, які визначаються роллю полікультурної компетенції в життєдіяльності людини в суспільстві. Під полікультурністю розуміють сукупність умов життєдіяльності людини, які визначено взаємодією в одному комплексі (територіальному, інституційному, тимчасовому) культур (етнічних, релігійних, вікових тощо).

Формування *міжкультурної компетенції*, на думку провідних спеціалістів в області міжкультурної комунікації (Е. Верещагін, Л. Гришаєва, Д. Гудков, Г. Єлізарова, В. Костомаров, Ю. Караулов, П. Тульвісте, В. Сафонова, Ю. Сорокін, С. Тер-Мінасова, І. Халєєва), передбачає вивчення певної мови як засобу комунікації у тісному зв'язку зі світом і культурою тих народів, які говорять цієї мовою. Міжкультурна компетенція має особливу природу, яка не тотожна комунікативній і може бути притаманною тільки посереднику культур (медіатору культур – термін Г. Єлізарової), мовній особистості, що пізнала через світ мов, які вивчає як особливості різних культур, так і особливості

¹ Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навчальний посібник / В.В.Кузьменко, Л.А.Гончаренко. – Херсон : РПО, 2006. – 92 с.

² Сущенко А. В. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища // зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ : БДПУ, 2005. – С. 5.

³ Миропольська Н.Є. Полікультурне виховання // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. В.Г.Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 691.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

їхньої взаємодії. Ця компетенція дозволяє мовній особистості вийти за межі власної культури та набути якості, необхідні для посередницької думки, не втрачаючи при цьому власної культурної ідентичності. На думку І. Сулими,¹ формування міжкультурної компетенції відбувається не тільки в інтелектуально-когнітивній області, але, що особливо важливо, активізуються психічні й емоційні процеси.

Міжкультурна компетенція має складну структуру, яка передбачає дві основні складові – міжкультурну комунікацію і культуру. Сьогодні дослідники по-різному визначають поняття «міжкультурна комунікація», оскільки культура та комунікація мають неоднозначні тлумачення. Міжкультурна комунікація – це трансляція культурних цінностей через безпосереднє спілкування людей, це феномен культури поліетнічної сучасної спільноти, що стає важливим фактором побудови громадянського суспільства. Поняття «комунікація» і «спілкування» не є тотожними. Спілкування – це скоординована поведінка кількох його суб'єктів, взаємодія яких визначається різними причинами та мотивами. Головним у спілкуванні є спрямованість поведінки одного суб'єкта на іншого, за якої процес спілкування стає самоціллю. На відміну від спілкування, комунікація має на меті досягти узгодженості суб'єктів, тобто взаєморозуміння. Комунікація – соціально обумовлений процес обміну інформацією різного характеру та змісту, що здійснюється за допомогою різних засобів відповідно до певних правил і норм, і має на меті досягнення згоди і взаєморозуміння між партнерами. Спільним для цих понять є співвіднесеність з процесом обміну та передачі думок, а відмінним – вираження в різних цілях, об'ємах, змісті.

Забезпечення існування та розвитку людських стосунків, обмін інформацією емоційного й інтелектуального змісту, пристосування і толерантне ставлення людей один до одного – усе це створює певний простір для суспільно-комунікативної діяльності в межах загальної культури певного суспільства. Така діяльність лежить в основі міжособистісної, міжетнічної, міжкультурної взаємодії, яка розглядається вченими у контексті концепцій: соціальної психології групи, міжгрупових взаємин (Б. Поршнєв), концепції генезису етнічної самосвідомості (І. Кон, В. Левкович, Н. Лебедева, Г. Солдатова), концепції етноцентризму (У. Самнерс), теорії етногенезу і етносоціальних процесів (Ю. Бромлей, Л. Гумільов). Об'єднання цих концепцій зумовлено полісуб'єктністю, діалогічністю, проте, звертаючись до загальнокультурного контексту діалогічних стосунків, ми помічаємо ще одну цікаву і досі недостатньо осмислену проблему. Річ у тім, що різні етноси не лише напрацьовують свої власні цінності, ідеали, традиції (що робить, зрештою, конче потрібним діалог між цими етносами), а ще й формують власні моделі діалогічного спілкування, а це знову ж таки, має бути враховано під час практичної реалізації ідеї міжкультурного спілкування в міжособистісних контактах представників національних спільнот.

Спілкування у процесі міжкультурної комунікації – це своєрідна

---

¹ Сулима И. И. Философская герменевтика и образование / И.И. Сулима // Педагогика. – 1999. – N 1. – С. 36-42.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

«діяльність в діяльності», яка мотивує виникнення характерних ознак комунікації. На думку психолога Л. Орбан-Лембрик,¹ характеризувати комунікацію лише як обмін інформацією – це означає не помічати її специфіки: комунікація передбачає наявність єдиного комунікативного простору; учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування; у процесі озвучення думки кожним учасником налагоджується спільна діяльність, відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації; активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний «рух інформації», а активний обмін нею; інформація об'єднує партнерів в єдине інформаційне поле; загальний смисл виробляється за умови, коли інформація не просто прийнята, але й осмислена, тобто відбувається процес спільного осягнення предмета розмови; характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть взаємовпливати; ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки вдалим є цей вплив; інформація, яка зародилася у процесі обміну, набагато глибша, ніж попередня, і вона може суттєво різнитися за змістом; комунікативний вплив можливий лише за умови, коли людина, яка спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), наділені єдиною або подібною системою кодифікації і декодифікації, тобто, іншими словами, люди мають говорити однією мовою (яку знають і комунікатор і реципієнт); в учасників комунікації має бути ідентичне розуміння ситуації спілкування; у ході обміну інформацією можуть виникати комунікативні бар'єри.

Культура як складова міжкультурної компетенції – це складне ціле, що містить знання, вірування, мистецтво, закони, звичаї та інші здатності й звички, яких набула людина як член суспільства. Культуру людства, як стверджують дослідники, можна зобразити у вигляді ступеневої піраміди, на вершині якої міститься загальнолюдська (земна, планетарна) культура, сходинкою нижче супранаціональні (континентальні, надрегіональні) культури, ще однією сходинкою нижче – національні й субнаціональні (етнічні) культури, далі – численні субкультури і найнижча сходинка – це ідіокультури (індивідуальні культури).

Існує декілька визначень поняття «культура», зупинимося на тому, яке дають автори «Українського педагогічного словника» (1997): «Культура – (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюють в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень

---

¹ Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : [підручник: у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування] / Л.Е Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності».¹ Культура формує особистість, їй навчаються через пряме чи непряме спілкування – специфічну взаємодію людей як членів суспільства, представників окремих соціальних груп, етносів, і є складовою частиною соціального буття особистості, джерелом її життєдіяльності, умовою формування суспільства. Цікавим для нашого дослідження є також визначення поняття «культура», яке подає американський фахівець в галузі освіти С. Ніето.² Під «культурою» вчений розуміє постійно мінливі ціннісні орієнтації, традиції, соціальні та політичні відносини, світосприйняття, які створюються і поділяються групою людей, об'єднаних комплексом факторів, що можуть містити спільну історію, географічне положення, мову, соціальний клас і релігію.

Зважаючи на зазначене вище, ми погоджуємося з тлумаченням поняття «міжкультурна компетенція», яке пропонує Ф. Бацевич: «...одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації; знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, національно-лінгвокультурної спільноти, які формують індивідуальні й групові установки, мотивації, форми поведінки (зокрема комунікативної), невербальних компонентів (жести, міміка тощо), національно-культурних традицій, системи цінностей тощо... – це комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, співвіднести інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, втілити в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення... забезпечує відсутність культурного шоку в процесах міжкультурної комунікації, формування вторинної мовної особистості, яка може себе реалізувати в межах діалогу культур...виформовується як синтез мовної, комунікативної (прагматичної), культурної (зокрема соціокультурної) і предметної (феноменологічної) компетенцій».³

На сучасному етапі розвитку методики навчання мови виникає необхідність і потреба учнів національних спільнот звернути увагу на соціокультурний компонент комунікативної компетентності. Поняття «соціокультурна компетенція» є своєрідним методичним корелятом культуроантропологічного напрямку в лінгвістиці (Ф. Боас, Б. Малиновський, Д. Ферт, Е. Сепір, Б. Уорф та ін.), головною ідеєю якого стало визнання стійкого зв'язку між етнічною мовою і культурою. Проте, багато вчених появу цього поняття пов'язують з іменем американського лінгвіста Д. Хаймса, основоположника дисципліни «Етнографія комунікації» і автора компетентнісного підходу до опису феномена володіння мовою.

У працях Д. Хаймса⁴ висловлюється думка про соціокультурний вимір,

¹ Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – С. 182.

² Nieto S. Affirming diversity : The socio-political context of multicultural education, 2nd ed. White Plains, N.Y. : Longman Publishers USA, 1996. – P 7.

³ Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С.Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – С.78. – (Словники України).

⁴ Hymes D. On Communicative Competence // J.B. Pride, J.Holmes (Eds.). Sociolinguistics. Harmondsworth, 1972 ; Hymes D. Models of Interaction of Language an Social Life // J. Gumperz, D. Hymes (Eds.). Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. NY , 1972. – P. 4.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

без якого опис мовної здатності, запропонований Н. Хомським, був би неповним, «обмежений абстрактно граматичним механізмом».¹ Учений критикує погляди Н. Хомського щодо лінгвістичних досліджень і моделі мовної компетенції, обґрунтовує необхідність введення етнографічного контексту до лінгвістичних досліджень, а в модель мовної компетенції введення компонента, відповідального за адекватне мовне вживання. На думку Д. Хаймса, соціокультурний компонент комунікативної компетентності ідентичний компетенції адекватних мовленнєвих актів. Адекватність останніх досягається співвідношенням граматично правильних речень з факторами ситуації спілкування, або «соціокультурними змінними»,² тобто місце і час взаємодії, характеристики комунікантів, їхні соціальні ролі та стосунки, мета, конвенції, що регулюють взаємодію, паралінгвістичні сигнали тощо.

Академічне визначення поняття «соціокультурна компетенція» і структуру моделі соціокультурної компетенції вперше було запропоновано у документах Ради Європи з культурної співпраці (1986-1991pp.). Так у розробці Яна ван Ека «Objectives for foreign language learning»³ зазначається, що соціокультурна компетенція – одна із складових комунікативної компетенції (здатності до адекватної взаємодії у життєвих ситуаціях, встановлення і підтримки соціальних контактів за допомогою мови). Основу означеної компетенції становлять «...знання соціокультурного контексту, в якому мова, що вивчається використовується його носіями, а також те, як цей контекст впливає на вибір і комунікативний ефект вживання певних лінгвістичних форм».⁴ Згодом в 1991 р. поняття було дещо інтерпретовано як «...аспект комунікативної здатності, що містить специфічні риси суспільства й культури, які проявляються у комунікативній поведінці членів цього суспільства».⁵

Європейська модель соціокультурної компетенції (1986-1991 pp.), на думку Яна ван Ека, Джона Трима,⁶ має таку структуру: 1) соціальні умовності й ритуали (невербальні/вербальні); 2) загальні відомості про країну, мова якої вивчається. Змістовними одиницями цієї моделі пропонується вважати:

- 1) соціальні умовності й ритуали: а) мова рухів тіла (обійми, поцілунки, рукостискання тощо); б) істотні моменти соціальних ритуалів (візити, процес вживання страв і напоїв); в) соціальні норми реалізації нових мовленнєвих інтенцій; г) вербально виражені норми чемності; д) національна своєрідність семантики слів;
- 2) загальні відомості про: а) істотні моменти повсякденного життя (національні страви та напої, способи їх приготування, основні національні свята, робочі години і час перерв тощо); б) умови життя (рівні матеріального

¹ Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкий на базе английского) // И.Л. Бим. Обнинск : Титул, 2001. – 48 с.

² Hymes D. Models of Interaction of Language an Social Life // J. Gumperz, D. Hymes (Eds.). Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication. NY , 1972. – P. 59.

³ Ek van J. Objectives For Foreign Language Learning, Volume I : Scope / J. van Ek. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1986. – Pp.58-60.

⁴ Ek van J. Objectives For Foreign Language Learning, Volume I : Scope / J. van Ek. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1986. – P.60.

⁵ Ek van J. Threshold Level 1990 / J. van Ek, J.L.M. Trim. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1991. – P.102.

⁶ Там само – Pp. 101-104.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

становища, етнічний склад населення); в) міжособистісні стосунки (класова структура суспільства, класові відношення, стосунки в сім'ї, офіційних/неофіційних стосунків у навчальному закладі, на роботі, під час контакту з іншими); г) основних установок (відносно різних соціальних груп, здоров'я та безпеки, традицій, іноземців, політики, релігії).

В. Сафонова,¹ обґрунтовуючи соціокультурний підхід до вивчення нерідної мови, дещо деталізувала поняття і структуру соціокультурної компетенції. Зокрема, поняття «соціокультурна компетенція» вона розуміє як «...компонент комунікативної компетенції, утворений множиною певних знань, умінь і навичок, здатностей і якостей, що формуються у процесі формальної і неформальної мовної підготовки до міжкультурного спілкування».²

Дидактичними одиницями В. Сафонова вважає:

- 1) *знання* про: а) відношення еквівалентності/безеквівалентності між одиницями рідної мови і тієї, яку вивчають; б) реалії, характерні для конкретних тематичних зон спілкування; в) прийнятні способи передачі реалій рідної мови тією, яку вивчають; г) особливості мовленнєвої і немовленнєвої поведінки в інокультурному середовищі у сферах спілкування, що вивчаються; д) універсальне та специфічне в культурах інших країн і народів, спільне та специфічне у їхньому світосприйнятті й світобаченні;
- 2) *уміння*: а) орієнтуватися в соціокультурних маркерах аутентичного мовного середовища та соціокультурних характеристиках людей; б) прогнозувати можливі соціокультурні перешкоди в умовах міжкультурного спілкування та використовувати способи їх усунення або пом'якшення; в) адаптуватися в іншомовному середовищі, дотримуючись канонів ввічливості, поважаючи традиції і стиль життя людей іншої культурної спільноти; неупереджено вивчати історію і культуру інших народів; г) презентувати рідну культуру в іншомовному середовищі;
- 3) *навички*: а) розпізнавати та розпредмечувати культурознавчі марковані слова, словосполучення, фрази, культурознавчу інформацію в усних і письмових текстах; б) розпізнавати носіїв культурознавчої інформації;
- 4) *здатності та якості*, що містять культурознавчу, лінгвокультурознавчу, соціолінгвістичну спостережливість, соціокультурну сприйнятливність, неупередженість, здатність до соціокультурної освіти.³

Аналізуючи результати лінгвометодичних досліджень, в яких розглядалася типологія змістових одиниць соціокультурної компетенції, констатуємо той факт, що більшість вчених (Л. Барходоева, І. Бім, М. Богатирьова, Л. Вороніна, Є. Верещагін, Н. Гальскова, А. Гусева,

¹ Сафонова В.В. Культуроведение и социология в языковой подготовке / В.В.Сафонова. – Воронеж : Истоки, 1992. – 248с.

² Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция : современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях / В.В.Сафонова. – Серия : о чём спорят в языковой педагогике. – М. : Еврошкола, 2004. – С.18.

³ Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция : современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях / В.В.Сафонова. – Серия : о чём спорят в языковой педагогике. – М. : Еврошкола, 2004. – С.16-17.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Г. Єлізарова, Н. Ігнатенко, Н. Ішханян, О. Канатська, М. Костомаров, І. Лейфа, Л. Литвинова, О. Логінова, К. Овчиннікова, Л. Полушина, І. Ріске, В. Сафонова, П. Сисоєв, А. Щукін) називають такі основні змістові одиниці:

- 1) *вербальні одиниці (лексико-семантичний рівень)* та екстралінгвістичні знання, що асоціюються з ними. До таких одиниць відносять лінгвокраїнознавчі лексичні одиниці (безеквівалентна, частково еквівалентна, фонові лексика, реалії, фразеологізми, афоризми), а також вміння й навички вживати ці одиниці у процесі спілкування;
- 2) *вербальні одиниці (рівень висловлювання)* та екстралінгвістичні знання, що асоціюються з ними. До одиниць цього рівня належать: мовленнєві дії, висловлювання, мовленнєві стереотипи, ситуативні кліше, комунікативні кліше, формули мовленнєвого етикету, моделі мовленнєвої поведінки, елементи сценаріїв мовленнєвої поведінки. Параметрами, що визначають вибір адекватної поведінки є: сфера і вид комунікації, інтенція, тип (жанр) мовленнєвого висловлювання, характер відношень між комунікантами (соціальні ролі, статус, рівень формальності спілкування, цінності культури);
- 3) *невербальні одиниці та екстралінгвістичні знання*, що асоціюються з ними. До таких одиниць належать: соматизми (мова руху тіла), етикетні кінесемі (невербальні знаки ввічливості та відповідні їм правила), дії звичної (ритуальної) поведінки в частотних повсякденних ситуаціях спілкування;
- 4) *загальні знання про країну та народ*. Усі згадані вище вчені звертають увагу на відомості про значущі характеристики суспільного життя в країні, мова якої вивчається учнями. До таких знань належать відомості про національний характер, особливості повсякденного життя, основні цінності та типи для членів означеного суспільства оцінки, норми поведінки, ментальні установки (П. Сисоєв¹), комунікативні категорії (вільне входження в контакт, товариськість, категоричність, експресивність, емоційність спілкування (І. Стернін²) тощо. У наукових дослідженнях соціокультурної компетенції білінгвальної особистості ці знання мають різні назви: країнознавчі, культурознавчі, загальні відомості про країну, національна ментальність, соціокультурний досвід, соціокультурні знання загального характеру. А. Щукін³ уточнює, що фонові знання існують у вигляді асоціацій і конотацій, пов'язані з лексичними одиницями, сферами і ситуаціями спілкування.

Дещо інакше пропонують формувати соціокультурну компетенцію учнів-білінгвів автори лінгвометодичного опису порогового і постпорогового рівнів,

¹ Сисоєв П.В. Соціокультурний компонент содержания обучения американскому варианту английского языка. Для школ с углублённым изучением иностранных языков : дисс. ... канд. пед. наук / П.В.Сисоєв. – Тамбов, 1999. – С.78.

² Стернін И.А. Модели описания коммуникативного поведения / И.А.Стернін. – Воронеж : Истоки, 2000 – С.114.

³ Щукін А.Н. К проблеме содержания обучения русскому языку (новый подход) // Русское слово в мировой культуре : материалы X Конгресса Международной Ассоциации Преподавателей Русского Языка и Литературы. Санкт-Петербург, 30 июня – 5 июля 2003 г. Пленарные заседания : сборник докладов : в 2 / под ред. Е.Е. Юркова, Н.О. Рогожиной. – СПб. : Политехника, 2003. – Т – II. – С.281-289.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

виконані в лабораторії російської мови та інших мов національних меншин Інституту педагогіки АПН України (І. Гудзик),¹ Державному інституті російської мови ім. О.С. Пушкіна (Т. Волкова, О. Корчагіна, А. Кузнецова, О. Митрофанова, О. Степанова,² І. Муханова³). Російські вчені не прив'язують блок країнознавчих відомостей до конкретної мовної одиниці, а пропонують працювати з набором структурованих текстів, які містять інформацію довідниково-енциклопедичного характеру за темами, списками та принципами розкриття соціокультурних тем, пропонованих Я. ван Екою та Дж. Тримом. Проте характер текстів, що репрезентують необхідні знання про країну, різний. Так, першу групу становлять енциклопедичні, політико-культурологічні тексти, а другу – тексти-носії відомої кожному носію мови інформації.

Українські вчені звернулися до порогового рівня, розробленого для вивчення різних європейських мов у межах одного з проектів Ради Європи, де йдеться про визначення того рівня володіння мовою, який дає можливість встановлювати, підтримувати контакти з носіями цієї мови у повсякденному житті. «Пороговий рівень визначає комунікативні цілі навчання, теми-ситуації-комунікативні завдання, мовленнєві дії та інтенції, загальні поняття та мовні засоби їх впровадження, дає списки тематичної лексики, описує соціокультурну компетенцію... Більша частина порогового рівня має універсальний характер і може бути пристосована до різних мов. Винятком є мовні засоби, які є специфічними для кожної окремої мови».⁴

Порогові рівні, розроблені І. Гудзик, спираються на аналіз моделі мовленнєвої поведінки дорослої людини, яка потрапляє в іншомовне середовище і потребує навчання, що має задовольнити потреби повсякденного спілкування. Комунікативні завдання, які пропонує науковець, відрізняються від тих, які подаються у чинних підручниках з мови, наприклад, одна з тем порогового рівня називає ті мовні вміння, які необхідні покупцеві: спитати про товар – його наявність у продажу, якість, інші характеристики; вміти з'ясувати ціну, попросити перевірити правильність розрахунку, висловити своє враження про обслуговування тощо. Проте І. Гудзик зауважує, що «окремо необхідно розробляти соціокультурну компетенцію, яка має враховувати національні особливості культури спілкування... це стосується й української мови у багатьох регіонах країни. Відомо, що учні, які добре встигають у школі з української мови, поза школою почасти говорять російською мовою – зокрема, тому що збагачення лексичного запасу, освоєння синтаксичних конструкцій не має спеціальної орієнтації на задоволення потреб повсякденного життя».⁵ Науковець звертає нашу увагу на те, що учні здебільшого не знають побутових

¹ Гудзик І.П. Пороговий рівень та шкільне навчання мови // Культура народів Причорномор'я : научний журнал. – № 37. – Симферополь, янв. 2003 – С. 338-343.

² Пороговий рівень. Русский язык. Повседневное общение // Т.Г.Волкова, Е.Л.Корчагина, А.Л.Кузнецова и др.; под ред. О.Д.Митрофановой; руководитель проекта Е.М.Степанова. – М. : Инстр. Языки. Совет Европы Прес, 1996. – 252с.

³ Повседневное общение. Постпороговый уровень. Русский язык как иностранный / Институт русского языка им. А.С.Пушкина; под ред. И.Л.Муханов. – М., 2004. – 146с.

⁴ Гудзик І.П. Пороговий рівень та шкільне навчання мови // Культура народів Причорномор'я : научний журнал. – № 37. – Симферополь, янв. 2003 – С. 338.

⁵ Там само. – С. 339.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

мовленнєвих формул і в разі потреби насичують українське мовлення російськими словами та зворотами, що є наслідком недостатньої функціональності шкільного навчання мови, порушення пропорції між академічним напрямом роботи з мови та забезпеченням уміння користуватися мовою.

На нашу думку, для того, щоб стати учасником міжкультурного спілкування необхідним на сьогодні є не тільки знання відомостей про державну мову, досягнутий мовленнєвий досвід, а й знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, які б дозволяли адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, втілювати в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення. Отже, саме тому ми звертаємо увагу науковців і вчителів-практиків на актуальність і необхідність формування крос-культурної комунікативної компетентності учнів національних спільнот.

Крос-культурна компетенція – це одне з найважливіших понять крос-культурної лінгводидактики, базовою основою якої є лінгвокультурологія і теорія міжкультурної комунікації. Крос-культурна компетенція виформовується як синтез лінгвокультурної та міжкультурної компетенції. Якщо *лінгвокультурологія*, виступає як взаємозв'язок і взаємодія мови й культури з орієнтацією на систему спільних гуманістичних цінностей, маючи на увазі унікальну картину світу одного етносу, то *міжкультурна комунікація* – як наука, орієнтована на взаємодію різних культур і етносів в умовах полікультурного світу.

За Ф. Бацевичем *лінгвокультурна компетенція*, це «...знання базових елементів культури (національних звичаїв, традицій, реалій тощо) країни, мовою котрої здійснюється комунікація; здатність мовця виявляти у мові країнознавчу інформацію і користуватися нею з метою досягнення запланованої комунікативної мети; уміння здійснювати міжкультурну комунікацію, яке передбачає знання лексичних одиниць з національно-культурним (етнокультурним) компонентом семантики і навички адекватного їх уживання в ситуаціях міжкультурного спілкування, а також уміння використовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування».¹

Компетенція міжкультурна – «...знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, національно-лінгвокультурної спільноти, які формують індивідуальні й групові установки, мотивації, форми поведінки (зокрема комунікативної, невербальних компонентів (жести, міміка тощо), національно-культурних традицій, системи цінностей тощо. К. м. – це комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, співвіднести інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, утілити в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення. К. м. забезпечує відсутність культурного шоку в процесах міжкультурної комунікації, формування вторинної мовної особистості, яка може себе

¹ Там само. – С.78.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

реалізувати в межах діалогу культур. К. м. є синтезом мовної, комунікативної (прагматичної), культурної (зокрема соціокультурної) і предметної (феноменологічної) компетенцій».¹

Учені (Дж. Беррі, О. Богданова, Н. Лебедева, Т. Скутнаб-Кангас,) виокремлюють 4 основні складові крос-культурної компетенції: розуміння самоцінності культурного різноманіття; здатність визначати своє місце в культурному різноманітті; визнання динамічності й відкритості культурної взаємодії; адаптація до культурного різноманіття, а також до розвиненої інфраструктури інститутів, що створює необхідні зовнішні умови для розвитку і реалізації крос-культурної компетентності.²

Таким чином, *крос-культурна комунікативна компетентність* постає як структурний феномен, що містить такі складові:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях міжетнічного культурного спілкування, яка заснована на лінгвокультурологічних і міжкультурних знаннях і життєвому досвіді білінгва (полілінгва);
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточуючими завдяки розумінню себе й інших за постійної видозміни психічних станів, міжособистісних відносин й умов соціального поліетнічного середовища;
- адекватна орієнтація білінгва (полілінгва) в самому собі, власному психологічному потенціалі партнера, ситуації;
- уміння будувати міжкультурний діалог з людьми іншої національності;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- крос-культурні знання, уміння й навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективною комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

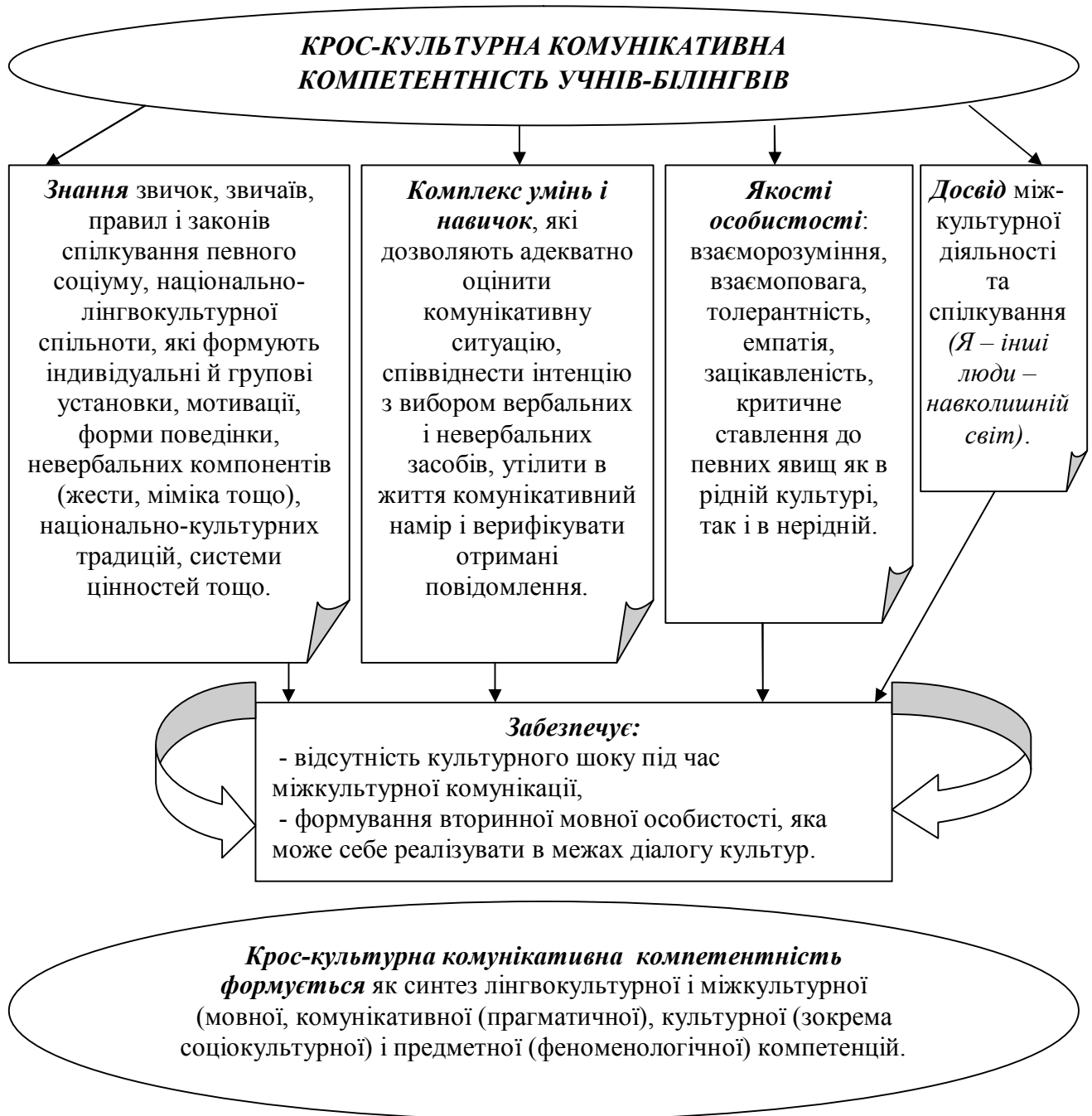
Крос-культурна комунікативна компетентність є необхідною умовою для успішної інтеграції у поліетнічний соціум, що дозволяє ефективно брати участь у процесі міжетнічної комунікації та запобігати негативним впливам процесу глобалізації. На рис. 1 подано структуру крос-культурної комунікативної компетентності учнів-білінгвів (полілінгвів), яку створено нами на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних педагогічних теорії та практики.

На нашу думку, врахування крос-культурного аспекту під час організації роботи на уроках української мови в умовах компетентнісного підходу забезпечуватиме розвиток ключових і предметних компетенцій учнів-білінгвів як очікуваний результат засвоєння необхідних базових теоретико-практичних знань, глибокого осмислення культурних національних цінностей, сформованого вміння компетентно орієнтуватися в морально-етичних аспектах міжкультурної комунікації, аргументовано демонструвати комунікативну культуру та виявляти особливі творчі здібності до перенесення набутих знань і вмінь на життєві ситуації.

¹ Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. – К. : Довіра, 2007. – С.78-79. – (Словники України).

² Богданова О.Е Развитие кросс-культурной компетентности – инновационный ресурс современного образования // Вестник ТГПУ. – 2004 – Выпуск 5 (42). – Серия : Педагогика. – С. 98.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Рис. 1. Структура крос-культурної комунікативної компетентності

Для з'ясування рівня розвитку (елементарний, достатній, творчий) крос-культурної комунікативної компетентності учнів-білінгвів, що належать до різних національних спільнот, нами визначено критерії сформованості умінь і навичок по кожному «компоненту крос-культурної комунікативної компетентності» (термін В. Загвязинського) (табл. 2).

Необхідно зауважити, що формування крос-культурної комунікативної компетентності відбувається за умов білінгвізму (іноді трілінгвізму), тобто умов, коли необхідне мовне середовище створюється на заняттях чи під час різних видів позакласної діяльності, передбаченої навчальним предметом. Отже, функціональна значущість української, у нашому випадку другої, мови

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Табл. 2

Критерії сформованості умінь і навичок учнів-білінгвів по кожному компоненту крос-культурної комунікативної компетентності (ККК)

Компоненти ККК	Критерії сформованості умінь і навичок. Показники критеріїв
1. <i>Мотиваційно-ціннісний компонент</i> передбачає становлення ціннісної і соціальної готовності до міжетнічної комунікації.	Соціальний критерій – спрямованість на участь у міжетнічній комунікації, ініціація контактів, прийняття нових знань про інші культури, на пізнання й усвідомлення у процесі діалогу культур.
2. <i>Когнітивний компонент</i> передбачає крос-культурні комунікативні знання.	Освітній критерій – знання системи універсальних і національних культурних цінностей, фонових реалій, ціннісних установок, психологічної і соціальної ідентичності, характерних для середовища спілкування; знання про сутність ККК; знання про міжкультурну взаємодію, про способи подолання бар'єрів спілкування і попередження міжкультурних конфліктів; знання особливостей, характерних ціннісних тенденцій у різних культурах.
3. <i>Діяльнісно-поведінковий компонент</i> передбачає здатність міжетнічної взаємодії, оволодіння універсальними зразками прояву ККК.	Діяльнісний критерій – уміння свідомо та цілеспрямовано брати участь у міжетнічній комунікації у будь-якій формі; уміння будувати поведінку відповідно до норм іншої культури; уміння прогнозувати труднощі в міжетнічній комунікації і долати бар'єри спілкування; уміння йти на компроміси, партнерство, співпрацю; прояв толерантної поведінки.
4. <i>Афективний компонент</i> передбачає становлення «емоційної культури», міжкультурну чутливість, чуйність, емпатію, позитивне ставлення до інших лінгвокультур.	Особистісний критерій – позитивне ставлення до цінностей, ціннісних орієнтацій інших етнокультур; стійка емоційна установка на крос-культурну комунікацію; міжкультурна сприйнятливість, чутливість, емоційна чуйність; прояв емпатії.
5. <i>Рефлексивний компонент</i> передбачає здатність усвідомлювати і переглядати свій досвід міжетнічної комунікації, стереотипи, забобони, усвідомлення полікультурності світу, своєї культурної ідентичності.	Виховний критерій – уміння систематизувати й аналізувати свій особистий досвід у міжкультурному діалозі; здатність критично переглядати та змінювати свою оцінку чужої культури; усвідомлення полікультурності сучасних культурних суспільств; усвідомлення себе як полікультурного суб'єкта; уміння здійснювати рефлексію власної міжкультурної діяльності й оцінку виконання завдань, що стосуються міжетнічної комунікації.

значно менша, ніж рідної мови учнів російської, болгарської тощо

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

національності. Відтак, цілком природно, що процес формування необхідних компетенцій, що є складовими крос-культурної комунікативної компетентності зазнає впливу та втручання (інтерференції) рідної мови і культури.

Отже, постає проблема вибору *форм крос-культурного навчання* старшокласників української мови у школах з національними мовами навчання й, не менш важливим залишається її змістове наповнення.

Поняття «форма» (від лат. forma – зовнішність, устрій) трактується у тлумачному словнику як «...1) контури, зовнішні межі..., 2) шаблон..., 3) спосіб організації чогось... 4) спосіб існування певної внутрішньої структури, зовнішнє вираження...»,¹ а з філософської позиції це – «...усякий зовнішній вираз якого-небудь змісту».²

Форми організації навчання – це обмежені в часі та просторі взаємозумовлені дії учителя та учнів, що «...визначають яким чином має бути організовано процес навчання, на відміну від методів, які відповідають на запитання, як навчати... зумовлюють, зокрема, часовий і організаційний режими навчання, місце його проведення, склад учнів, характер зовнішнього виявлення функцій учителя й учнів у процесі навчання, порядок спілкування (безпосереднє чи опосередковане) суб'єктів навчального процесу...».³

Теоретична розробка лінгвокультурологічного аспекту навчання мови зацікавила методистів проблемою культуроорієнтованих моделей уроків. Уперше спроби класифікувати моделі уроків в аспекті одночасного навчання мови і культури (з виокремленням комплексної, особистісної, текстоорієнтованої моделей) були зроблені Л. Новіковою.⁴ Дослідниця подає авторський опис кожної з трьох культуроорієнтованих моделей: *особистісна модель* (базове лінгвокультурне завдання – наблизити артефакт до особистості учня, сприяти залученню школярів до вітчизняної культури через конкретний артефакт (артефакти), через формування відношення особистої значущості й цінності артефакту для учня); *комплексна модель* (базове лінгвокультурне завдання – доповнити, систематизувати фонові знання учнів щодо певного артефакту або їх групі в комплексі); *текстоорієнтована модель* – з'ясувати властивості конкретного артефакту на основі культурознавчого тексту. Найважливішим моментом культуроорієнтованих моделей уроків Л. Новікова називає створення культурознавчого фону.

Н. Мішатіна⁵ подає триступінчасту структуру навчальної лінгвоконцептоцентричної моделі уроку мовленнєвого розвитку: 1) створення творчої мотивації уроку (визначення функції конкретного концепту в житті людини); 2) виконання комплексних (мовних і мовленнєвих)

¹ Сучасний тлумачний словник української мови : 100 00 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В.Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009. – С. 908.

² Новейший философский словарь / [сост. А.А. Грицанов]. – Мн. : Изд. В.М.Скакун, 1998. – С. 749.

³ Мальований Ю.І. *Форми навчання* // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. В.Г.Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 965.

⁴ Новикова Л.И. *Культуроведческий аспект обучения русскому языку в 5-9-х классах как средство постижения учащимися национальной культуры* : [монография] /Л.И.Новикова/. – М. : БИНОМ. – 2001. – 400 с.

⁵ Мишатина Н.Л. *Методика и технология речевого развития школьников : лингвоконцептоцентрический подход* : [монография] /Н.Л.Мишатина/. – СПб. : «Наука», «САГА», 2009. – С. 145.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

лінгвокультурологічних завдань, мета яких – моделювання загальномовного концепту: «Що знає сама мова про цей концепт?» і художнього концепту: «Яким постає певний концепт у художній картині світу письменника»; 3) створення мовленнєвих творів на основі конкретного концепту як результат моделювання особистісного концепту на базі художнього та загальномовного концептів: «Що знаю про цей концепт я?».

Основною формою крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови є урок, який, на нашу думку, повинен відображати певну модель життєдіяльності людини культури. Ця модель має передбачати такі елементи: *первинне сприйняття реалії* (враження, переживання, образ, предмет, дії); *мотивація навчальної діяльності* (спонукальна причина окремої дії та сукупності дій; зіткнення із суперечностями, культурний шок, зіткнення з необхідністю вибору, зіставлення, протиставлення, аналогія тощо); *крос-культурне освоєння культурологічної реалії* (розуміння, осмислення, побудова і презентація культурологічної реалії у лінгвістичному аспекті (рис. 2).

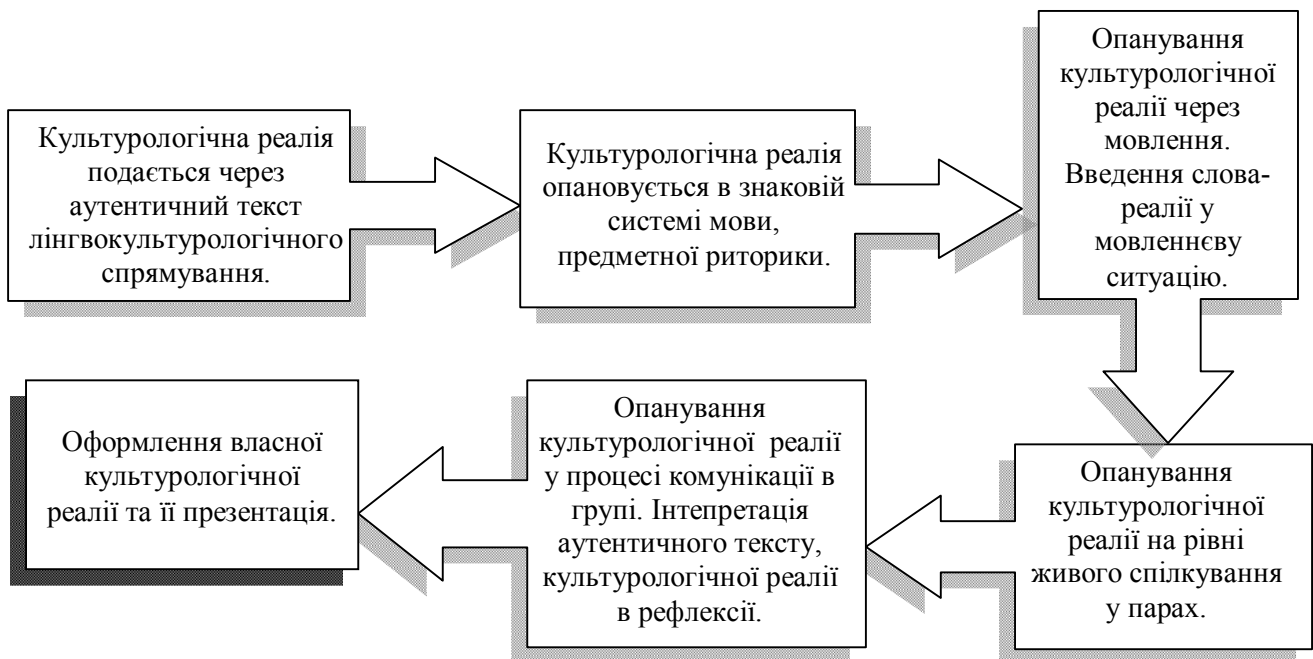
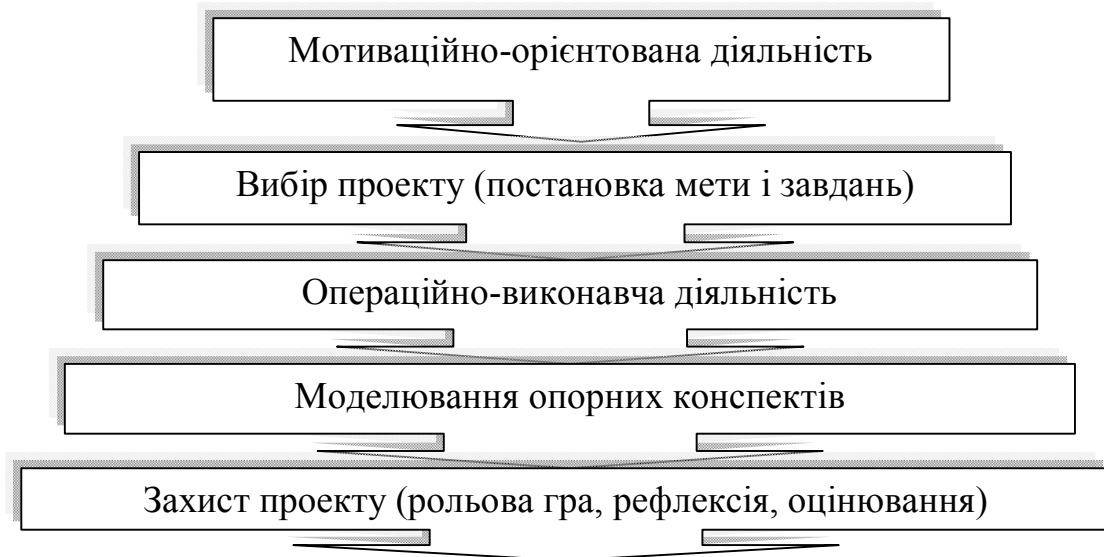

Рис 2. Засвоєння культурологічної реалії аутентичного тексту

- *інтерпретація аутентичного тексту і вихід на проектну діяльність (рис. 3)* (під час вивчення функціонування тексту в умовах міжетнічної комунікації фокусуємо увагу на його соціокультурній адаптації, розумінні або нерозумінні граматичних форм, лексичного значення, культурних цінностей, духовної сутності тощо реципієнтом іншої культури);
- *інтерактивний вплив* на соціокультурні й крос-культурні стосунки в класі через зіставлення, протиставлення культурних реалей, лінгвокультурних одиниць, явищ;
- *освоєння культурологічної реалії через рефлексію, оцінювання діяльності учнів* (осмислення та усвідомлення власних дій, осмислення і переживання учнем як окремої дії, вчинку, так і смислу буття; побудова комунікативної моделі інформації. Виникнення здатності до рефлексії свідчить про високий

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

рівень самосвідомості, готовності не тільки до пізнання самого себе, корекції своєї поведінки, способу життя. Учень подумки виокремлює себе із сфери буття, життєвої ситуації й оцінює у співвідношенні з моральними еталонами – «чи так «Я» живу?».

Рис. 3. Етапи проектної діяльності учнів на уроці української мови

Одне з основних завдань такого уроку – формування людини культури, яка обирає смисл, що найбільше відповідає культурному призначенню людини в житті. В основу проектування уроку з елементами крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови було покладено освітні ідеї, які є складовими квінтесенції особистісно-гуманної педагогіки:¹ ідея суб'єктності (авторської позиції учнів) означає персональність позиції учнів, осмислення й усвідомлення їхніх дій на уроці, наявність ціннісно-сислової рівності учителя й учнів (домінанта модальності «ми», а не «я» або «ви»); відмова від модальності пропозиції або запрошення); ідея мотивації навчання (перехід на внутрішньо мотивовану діяльність учнів); ідея активізації навчання (домінанта – ініціативна активізація з використанням смислоутворювальних стимулів активації: творчі завдання, експериментування, дослідження, самоконтроль, самоаналіз, рефлексивні питання тощо); ідея індивідуально-особистісного підходу (навчати діагностично і діалогічно); ідея рефлексивності навчання (навчання різним формам освітньої рефлексії: графічної, рефлексивним питанням тощо).

Для старшокласників було запропоновано факультативний курс «Українська мова в діалозі культур», де застосовувалося крос-культурне навчання української мови й позаурочними формами навчання були: лекція, практикуми, семінари, учнівська конференція.

Лекція вчителя стає процесом, під час якого формуються знання, забезпечуються мотиваційний компонент і загальноорієнтований етап оволодіння знаннями, розкриваються найважливіші проблеми і тим самим

¹ Ермолаєва М.Г. Современный урок: анализ, тенденции, возможности : учебно-методическое пособие / М.Г.Ермолаева. – Санкт-Петербург : КАРО, 2008. – 160 с. – (Уроки для педагогов). – Библиогр.: с. 156-157.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

стимулюється учнівська дослідна робота. У старших класах застосовувалися такі види лекцій: *вступна* (формує уявлення про мовні та мовленнєві одиниці, явища; допомагає усвідомити учням взаємозв'язок мови і культури, мови і мислення); *проблемна* (допомагає усвідомити функціональну специфіку мовних одиниць; прогнозує доцільність застосування діяльнісних умінь і навичок у контексті відповідних тем факультативного курсу з української мови; формує пізнавальний інтерес до змісту навчального предмета; мотивує залучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому); *діалогова* (допомагає усвідомити роль української мови у поліетнічному суспільстві, розвиває критичне та творче мислення й активізувати пізнавальну діяльність учнів; формує учасників процесу підготовки, пошуку та знаходження шляхів вирішення протиріч, конфліктних ситуацій у міжкультурному спілкуванні).

Не менш важливими є *семінари* – форма навчального заняття, на якому вчитель організовує дискусію за попередньо визначеними темами, до яких учні готують тези виступів шляхом підготовки індивідуально виконаних завдань. Мета семінару – забезпечити старшокласникам можливість оволодіти уміннями й навичками використання теоретичних знань, систематизувати опрацьовану учнями літературу, зіставивши її з матеріалом лекції, формувати уміння критично оцінювати різні джерела знань. Функції семінару: поглиблення, конкретизація і систематизація знань, набутих учнями на попередніх етапах навчання (лекція, самостійна робота, консультація); розвиток навичок самостійної роботи старшокласників, формування наукового способу мислення. Застосовувалися такі типи семінарів: *семінар запитань і відповідей; семінар-розгорнута бесіда; семінар-дискусія; семінар-обговорення письмових рефератів; семінар-конференція; семінар-вирішення проблемних завдань; семінар-«мозковий штурм»*.

Переваги семінарської форми організації навчання у старших класах загальноосвітніх шкіл: поглиблюються, збагачуються, деталізуються знання, отримані на лекції в узагальненому вигляді; формуються уміння та навички мовленнєвої діяльності; розвивається наукове мислення учнів та їхнє мовлення; перевіряються знання учнів; забезпечується зворотній зв'язок. Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою факультативу. На кожному семінарському занятті вчитель оцінює підготовлені виступи, активність старшокласників у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, на якому вчитель організовує детальне закріплення з учнями окремих теоретичних положень, у результаті чого формуються уміння й навички практичного застосування знань теоретичного матеріалу шляхом індивідуального виконання відповідних завдань. Мета практичного заняття – поглиблювати, поширювати та деталізувати знання, виробляти навички мовленнєвої діяльності, розвивати наукове мислення та мовлення, перевіряти знання старшокласників, мати засіб оперативного зворотного зв'язку.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

підготовленому методичному матеріалі (тестах для виявлення рівня знань учнів), практичних завданнях різної складності; наочному матеріалі; методичних рекомендаціях; засобах оргтехніки. Практичне заняття передбачає проведення попереднього контролю знань учнів, постановку загальної проблеми вчителем та її обговорення, виконання завдань з їх обговоренням і оцінюванням результатів.

Практичне заняття необхідно формувати у такій послідовності: мета, вихідна інформація, методичні вказівки, алгоритм виконання, завдання для самостійної роботи (за аналогією, за розглянутим раніше алгоритмом), контрольні запитання учням для закріплення матеріалу, оцінювання рівня сформованості умінь, обговорення ходу заняття і запитання до вчителя, інструктаж до виконання домашнього завдання. У структурі заняття домінує самостійна робота. Учитель бере участь на стадії постановки завдання, під час розроблення методичних вказівок і здійснює контроль. Практична робота може бути організована за допомогою комп'ютерів під час виконання завдань на оптимізацію і з використанням спеціальних програм.

Не менш важливою формою організації навчальної і навчально-дослідної діяльності старшокласників, яка сприяє формуванню знань, умінь і навичок учнів, їх закріпленню й удосконаленню, поглибленню і систематизації, узагальненню результатів самостійної пізнавальної діяльності учнів під керівництвом вчителя, є учнівська конференція. Метою такої конференції є поглиблення, зміцнення та розширення діапазону знань учнів; формування позитивного ставлення до самостійного набуття ними знань; розвиток і саморозвиток творчих здібностей учнів, їх активності; створення передумов самовиховання, самовдосконалення, самовизначення учнів.

Учнівська конференція, як форма організації навчально-дослідного процесу, передбачає присутність в одній аудиторії учнів, які об'єднані спільною метою – вирішення певної теоретичної чи практичної проблеми. Творче обговорення та розв'язок обраної проблеми детермінують зміст конференції. Характерною ознакою конференції є дискусія, а її результатом – осмислення цієї проблеми.

Урахування зазначених вище педагогічних засад крос-культурного навчання української мови у школах з поліетнічним контингентом учнів допомагає побудувати цей процес науково й методично грамотно, сприяє засвоєнню школярами ґрунтовних знань і формуванню крос-культурної комунікативної компетентності, усвідомленню важливості цього предмета не тільки для навчальної діяльності у межах навчального закладу, а й у різних сферах діяльності та повсякденному житті.

В.А. Нищета

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ РИТОРИЗАЦІЇ

Риторизацію шкільного курсу української мови визнано актуальним питанням, вона пов'язується з упровадженням елементів риторики у вивчення всіх мовних розділів, з формуванням мовної особистості, комунікативної й риторичної компетентностей, культури мовлення учнів. Риторизація, за висловом Н. Голуб, розглядається як процес «переосмислення предмета і способів його викладання, переосмислення організації освітнього процесу як повноцінного ділового спілкування за канонами риторики»¹.

Три основні категорії риторики – етос, пафос, логос – постійно перебувають у зв'язку один з одним, взаємно обумовлюючи до взаємного проникнення. Етос створює умови для мовлення, пафос – джерело створення задуму мовлення, логос – словесне втілення пафосу на умовах етосу².

Риторизація навчання української мови як організація діяльності за канонами риторики означає побудову дидактичної взаємодії між учителем та учнями й між школярами через призму риторичних категорій етосу, пафосу та логосу.

Наведемо приклад. Урок української мови відбувається в певному місці в певний час, на певну тему. Учитель володіє професійною компетентністю, педагогічною майстерністю, етикою й тактом. У процесі діяльності він демонструє теоретичну та практичну готовність до виконання професійних обов'язків з особистісною орієнтацією. Учні під час уроку керуються правами та обов'язками школярів, а також смисложиттєвими орієнтаціями та суб'єктивним досвідом життєдіяльності. І вчитель, і учні мають певні ціннісні орієнтації, при чому вчитель здійснює диференційований та індивідуальний підхід до своїх вихованців. Це – етос. Учитель виконує роль організатора учіння школярів, він цілеспрямовано викладає навчальний матеріал, маючи на меті реалізувати мету й завдання уроку, досягнути очікуваних результатів дидактичної взаємодії. Це – пафос. Задля досягнення позитивного й продуктивного результату уроку учитель добирає оптимальні методи, прийоми, засоби, форми діяльності, перспективні педагогічні технології. Педагог створює й підтримує сприятливу психологічну атмосферу в класі, створює ситуацію успіху. Це – логос.

Риторизація мовленнєвого розвитку учнів потребує ознайомлення з основними категоріями риторики ще на початку шкільної україномовної освіти. Така цілеспрямована діяльність матиме результатом сформованість у школярів умінь вибудовувати своє мовлення за правилами етосу, пафосу та логосу.

Основні правила етосу трансформуються у вимогах до оратора,

¹ Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – С. 42.

² Рождественский Ю. В. Теория риторики : [учебное пособие для вузов] / Ю. В. Рождественский. – [под. ред. Аннушкина В. И.]. – М : Флинта: Наука, 2005. – С. 76.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

основними з яких вважаємо: чесність (не вводити аудиторію в оману відносно змісту й мети мовлення, своїх особистих інтересів, своїх світоглядних позицій тощо; брати на себе особисту відповідальність за наслідки запропонованих рішень, за свою компетентність у предметі мовлення, за наведені аргументи); скромність (поважати аудиторію в широкому розумінні; не розголошувати факти особистого життя конкретних людей; не висміювати фізичні особливості людей і народів; не порушувати законодавство; не висловлювати бездоказові прямі оцінки й характеристики конкретних осіб; доброзичливість (сповідувати норми духовної моралі; не провокувати аудиторію на порушення етичних норм заради прагматичних і меркантильних інтересів; не лестити аудиторії; не провокувати аудиторію на необдумані слова та вчинки); передбачливість (не висувати не вирішуваних проблем; не створювати штучних конфліктів; не повідомляти неперевірену чи конфіденційну інформацію; не давати обіцянок, які неможливо виконати)¹.

Основні правила пафосу: пафос – основа задуму; без пафосу неможливі рішення й дії; не створювати штучний пафос, який не відповідав би задуму й предмету мовлення; ритор повинен контролювати власні емоції; ритор має передбачати емоції, які можуть виникнути в аудиторії під впливом мовлення.

Основні правила логосу: ритор не повинен вводити аудиторію в оману відносно дійсного задуму й змісту промови; не повинен створювати необґрунтовані судження; ритор повинен створювати аргументацію, яку аудиторія була б спроможною зрозуміти й оцінити; використовувати доречні та прийнятні мовленнєві засоби².

Риторизація стосується не лише мовлення учасників педагогічної взаємодії. За канонами риторики має бути дібрано мовний матеріал для уроків української мови (тексти, дидактичний супровід), Риторизація стосується також і педагогічного спілкування. Щодо останнього варто зазначити, що вчителів варто перейматися не лише мовленнєвою вправністю, а й раціональністю, етичністю й впливовістю кожного свого слова, навіть на рівні організаційних і звичайних дисциплінарних моментів.

Процеси демократизації, які нині активно розгортаються в суспільному житті й у системі освіти України, передбачають обмін думками сторін, виявлення плюралізму поглядів, полемічної культури людини. До інтелектуальних цінностей світової культури відносять мистецтво діалогу.

Термін «риторизація» був уперше введений С. Мінеєвою і означає, за висловом Н. Голуб, «активізацію пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу»³. Конструктивний діалог дуже важливий і в освіті, і в суспільному житті, діалогічній вправності необхідно вчити. І процес вивчення риторики в загальноосвітній школі потрібно вибудовувати за принципом гармонізуючого діалогу⁴.

¹ Волков А. А. Курс русской риторики [Электронный ресурс] / А . А. Волков. – Режим доступа : <http://juragrek.narod.ru/nlp/34.htm>. – Заголовок с экрана. – С. 40.

² Там само, С. 39.

³ Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – С. 42.

⁴ Там само, С. 229.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

Оптимальна діалогічність на уроках української мови сприятиме об'єднанню учасників дидактичної та комунікативної взаємодії, злагодженості їхніх стосунків, буде запорукою результативності спільних дидактичних і комунікативних зусиль. Н. Сивкова¹ розробила модель культури спілкування, яка являє собою ланцюжок елементів, кінцевою ланкою якого є риторична компетентність. Центром моделі автор визначила позитивні форми взаємодії (партнерство, співробітництво, співдружність). Подібна ідея змогла б знайти місце в шкільному курсі української мови за умови організації навчального процесу за принципом позитивної педагогічної взаємодії в русі від мети до результату із залученням різноманітних дидактичних засобів. До поняття «позитивна педагогічна взаємодія» І. Калмыкова відносить також співтворчість як «як спільне творче вирішення проблем удосконалення мовленнєвої культури»².

Діалогічна культура, на думку С. Мінеєвої, стає новим світоглядом людини, основою досягнення демократичної моделі розвитку сучасного суспільства: «Освіта, орієнтована на створення умов для повного розвитку потенціалу особистості (індивідуальності), здатного відповідати на «виклики» сучасного суспільства, можлива, якщо в її основі – діалогічна культура»³.

Непересічного значення набуває проблема навчання діалогічного мовлення в загальноосвітній школі. При цьому доцільно вивчати теорію діалогу паралельно з практичним розвитком діалогічного мовлення учнів.

У загальноосвітній школі особливої ваги набуває навчальний діалог – цілеспрямований та обумовлений обмін ідеями, думками у групі заради пошуку істини; це і спосіб опрацювання змісту уроку (метод навчання), і особлива форма навчання, з допомогою якої забезпечується рух його учасників (учнів і вчителя) до спільного для всіх пізнавального результату. Головне призначення діалогу в процесі навчання – стимулювання пізнавального інтересу, залучення аудиторії до активного обговорення суперечливих наукових і життєвих проблем, спонукання до осмислення різних підходів в аргументації своєї й чужої позиції, формування засобами навчального матеріалу переконань учнівської молоді, відповідального морального вибору⁴.

У педагогіці навчальний діалог розглядається також як діалогічне педагогічне спілкування – тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів. Принципи діалогічного педагогічного спілкування:

- визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;
- домінанта педагога на співрозмовників і взаємовплив поглядів;

¹ Сивкова Н. И. Формирование коммуникативной компетентности учащихся старших классов с тяжелыми нарушениями речи на уроках коррекционного лингвистического цикла [Электронный ресурс] / Сивкова Н. И. – Режим доступа : <http://www.usru.ru/>. – Заголовок с экрана.

² Калмыкова И. Р. Программы школьного курса риторики [Электронный ресурс] / И. Р. Калмыкова. – Режим доступа : http://www.iro.yar.ru/resource/distant/russian_language/program/slov/rt7.htm. – Заголовок с экрана.

³ Минеева С. Диалогические основы развивающего образования: размышления об «идеальной форме» и трудностях достижения [Электронный ресурс] / С. Минеева. – Режим доступа : http://experiment.lv/rus/biblio/obraz_21veka/2.3_mineeva.htm. – Заголовок с экрана.

⁴ Вознесенский И. Учебный диалог и его организация на уроке [Электронный ресурс] / И. Вознесенский. – Режим доступа : <http://www.zarplata.ru/a-id-12119.html>. – Заголовок с экрана.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

- установка на відповідь партнера, якого цінують, приймають, визнають його особисту позицію у взаємодії;
- модальність висловлювання та персоніфікація повідомлення;
- поліфонія взаємодії й надання вчителем розвивальної допомоги;
- двоплановість позиції педагога у спілкуванні¹.

Яку б роль не виконував навчальний діалог (методу навчання, форми навчання, форми організації навчання, педагогічного спілкування), він повинен бути особливим типом людських відносин, які виявляють діалогічність свідомості й світовідчуття. Саме такий навчальний діалог, на думку С. Мінеєвої², може вважатися риторичним і вибудовуватися як взаємодія рівних суб'єктів, які обговорюють одну тему, спільними прийнятними засобами, узгоджуючи їх смисл, у відповідності зі спільними правилами (процедурами, традиціями його ведення (протікання).

Отже, розглядаючи риторизацію шкільного курсу української мови як активізацію пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу, варто: здійснювати цілеспрямовану діяльність з оволодіння як учнями, так і педагогами теорією діалогу; дидактичну взаємодію всіх учасників навчального процесу вибудовувати як навчальний діалог; риторичний діалог на уроці української мови використовувати як метод навчання, форму навчання, форму організації навчання; вибудовувати педагогічне спілкування як риторичне за критеріями діалогу.

Варто зазначити, що риторизація як активізація пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу тісно пов'язана з категоріями класичної риторики. Так, Ю. Рождественський³, розробивши теорію діалогу, вивів вісімнадцять законів (правил, принципів) діалогу, кожен з яких сформулював через категорії етосу, пафосу й логосу. Зазначене дозволяє зробити висновок, що, запроваджуючи процеси риторизації в шкільній україномовній освіті, логічно одночасно переосмислювати організацію освітнього процесу за канонами риторики й активізувати пізнавальну діяльність процесу навчання засобами діалогу.

Риторизацію шкільного курсу української мови визнано актуальним питанням, вона пов'язується з упровадженням елементів риторики у вивчення всіх мовних розділів, з формуванням мовної особистості, комунікативної й риторичної компетентностей, культури мовлення учнів.

Метою цілеспрямованої, спеціально організованої педагогічної діяльності є набуття учнями компетентностей як досвіду ефективної діяльності в межах компетенції. Компетентність є результативною особистісною характеристикою людини, а комплекс компетентностей – це сама людина, набутий рівень буття

¹ Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – [3-тє вид., допов. і переробл.]. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – С. 94-95.

² Минеева С. А. Риторика диалога и развивающее обучение [Электронный ресурс] / С. А. Минеева. – Режим доступа : <http://lab-ritor.ucoz.ru/load/3-1-0-22>. – Заголовок с экрана.

³ Рождественский Ю. В. Теория риторики : [учебное пособие для вузов] / Ю. В. Рождественский. – [под. ред. Аннушкина В. И.]. – М : Флинта: Наука, 2005. – С. 379.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

особистості¹. Результатом вивчення риторики в загальноосвітній школі й риторизації шкільного курсу української мови має бути **риторична компетентність**. Формуванню риторичної компетентності доцільно надавати загальноосвітньої, особистісної спрямованості, і розпочинати цей процес логічно в школі під час набуття учнями мовної, літературної – гуманітарної освіти. У процесі набуття риторичної освіти мовлення учнів варто розглядати як проект, залучаючи самих школярів до вдосконалення власних комунікативних умінь і навичок: стимулювати мотивацію, самостійність, творчу активність; виробляти здатність формулювати власні критерії й за ними оцінювати самих себе².

Нами окреслено структурні складові риторичної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл, до яких варто відносити:

- комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в мовленнєвій діяльності (теоретико-практична площина);
- комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію) (площина активності);
- вправність у доборі стратегій і тактик спілкування (організаційно-методологічна площина);
- вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату (площина впливовості мовленнєвого акту);
- навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети (процесуально-діяльнісна площина);
- цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості (соціокультурна – морально-етична площина)³.

Таким чином, риторизацію шкільного курсу української мови варто розглядати в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу, маючи на меті формування риторичної компетентності учнів. Окрім того, логічно застосовувати проектний підхід, розглядаючи мовлення школярів як проект і проектуючи процес риторизації. Реалізація технологічного підходу дозволить предметно застосовувати риторизацію та гарантовано досягати запланованих результатів.

У процесі проектування технологічних ланцюжків риторизації уроків розвитку мовлення, наприклад, у 9-му класі варто послуговуватися чинною програмою з української мови⁴ і шкільним підручником для 9-го класу. Кожний технологічний ланцюжок складається з чотирьох етапів: постановка проблеми-

¹ Нищета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Нищета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки) : [частина II]. Листопад, 2010. – № 22 (209). – С. 94.

² Нищета В. Проектний підхід у загальноосвітній риторичній освіті / Володимир Нищета // Вісник Львівського університету : серія філологічна : вип. 50. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 283-284.

³ Нищета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема ..., С. 97.

⁴ Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / [Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосолова, Я. І. Остаф] ; за ред. Л. В. Скуратівського. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 176 с.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

задачі (орієнтування, мотивація, цілепокладання, проектування); робота учнів під керівництвом учителя (організація виконання плану діяльності, виконання проекту); рефлексія, оцінка поетапних результатів, коригування; підсумкове оцінювання¹. Варто зазначити: цілепокладання стосовно риторизації додаткове, оскільки навчальною програмою окремо не передбачено; мається на увазі проект риторизації, а не конкретний продукт, створюваний учнями; оцінка поетапних результатів відбувається опосередковано через вербальне цінування вчителем і завдяки рефлексії учнів; підсумкове оцінювання риторичних знань, умінь і навичок учнів у 9-му класі не передбачено, тому успішність школярів з погляду проблематики дослідження відповідно впливатиме на підсумкове оцінювання відповідно критеріїв навчальної програми.

Особливості мовлення. Мовленнєва ситуація

1. Мета – усвідомити особливості мовлення, зокрема, риторичного; екстраполювати узагальнені відомості про мовленнєву ситуацію на риторичне мовлення. Очікуваний результат – сформованість в учнів складових риторичної компетентності.
2. Виконання вправ 24-32². Орієнтування учнів залучати знання про етос, пафос і логос як елементи мовленнєвої ситуації. Наголосити, що варто окремо виділяти етос аудиторії (внутрішні настанови, очікування) та етос мовця (моральні засади, світоглядні позиції). Пафос співвідносить з комунікативним завданням мовця. Мовленнєві засоби – складова частина логосу разом з невербальними засобами. Визначаючи виявлені помилки в матеріалі вправ, вказувати сутність помилки в контексті етосу, логосу, пафосу. Аналізуючи діалоги у вправі 29, варто звернути увагу на репліки-запитання, співвідносити їх з класифікаціями «тонких і товстих» запитань, за рівнем творчості, за рівнем навіювання відповідей³.
3. Завершити роботу варто виконанням вправи 28. Завдання до вправи передбачають активну рефлексію, самоаналіз, самооцінку, самоідентифікацію, що спонукатиме, мотивуватиме учнів до вдосконалення власного мовлення.
4. Підсумкове оцінювання.

Усна розповідь (усний твір)

1. Мета – удосконалювати вміння складати усну розповідь (усний твір) як риторичний жанр; удосконалювати риторичне мовлення; формувати вміння виступати перед аудиторією з риторичним мовленням. Очікуваний результат – сформованість в учнів складових риторичної компетентності.
2. У процесі опрацювання матеріалу вправ 153-154⁴ учні мають складати усні розповіді про особисті враження від творів образотворчого мистецтва.

¹ Нищета В. Проектний підхід у загальноосвітній риторичній освіті / Володимир Нищета // Вісник Львівського університету : серія філологічна : вип. 50. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 281-287.

² Шелехова Г. Т. Українська мова : підручник для 9 кл. / Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф, Л. В. Скуратівський. – [3-тє вид.]. – К. : Освіта, 2001. – С. 15-19.

³ Ноэль-Цигульская Т. Ф. О критическом мышлении [Электронный ресурс] / Т. Ф. Ноэль-Цигульская. – Режим доступу: <http://lib.rin.ru/doc/i/196838p.html>. – Заголовок с экрана.

⁴ Шелехова Г. Т. Українська мова : підручник для 9 кл. ..., С. 81-83.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Учителів варто виставляти контрольні оцінки за виступи учнів (відповідно до вимог програми¹ кожному учневі щосеместра виставляється контрольна оцінка за усний переказ; подібна перевірка здійснюється протягом року без виділення окремих уроків. Роботу доцільно організувати таким чином, щоб школярі уважно вислуховували розповіді товаришів й аналізувати в їхньому мовленні етос, пафос і логос. Після кожного виступу влаштовується обговорення методом бесіди, організованої за принципами риторичного педагогічного спілкування. Результатом бесіди буде висновок: а) на етос оповідача впливало хвилювання, страх перед публічним виступом, намагання сподобатися, підвищена увага до власного мовлення; б) на етос аудиторії впливали умови організованого навчального процесу, критичність, посилена увага, мотивація до формування оціночних суджень; в) пафос оповідача оцінювався з погляду емоційності мовлення, захоплення змістом, прагненням передати аудиторії естетичні почуття; г) мовленнєві недоліки, слова «е-е», «ну» (потенційно) свідчили про те, що учень, економлячи час, добирає слова, узгоджує мислення з мовленням; такий логос мовця потенційно не дозволив (чи заважав) виконати комунікативне завдання, понижував пафос.

3. Рефлексія відбувалася в процесі бесіди, адже протягом обговорення кожний учень свідомо чи несвідомо екстраполював висловлювані зауваження на себе, на власне мовлення.

4. Підсумкове оцінювання.

Дебати (твір на суспільну тему)

1. Мета – формування навичок культурного риторичного спілкування; удосконалення культури риторичного полемічного мовлення. Очікуваний результат – сформованість в учнів складових риторичної компетентності.
2. У процесі підготовки до написання дев'ятикласниками твору на суспільну тему пропонується опрацювати вправи 140-141². У ході уроку опрацьовується соціокультурна екологічна тематика. Вважаємо проблему збереження та охорони природи важливою, тому пропонуємо виділити на її опрацювання цілий урок розвитку усного мовлення. У вправі 141 однією з причин небалого ставлення до навколишнього світу називається байдужість. Саме обговоренню проблеми байдужості сучасної людини варто присвятити час на уроці. Роботу доцільно організувати за алгоритмом життєтворчого проектування³: а) учні класу розподіляються на чотири групи; б) кожна група отримує операційну карту («Ворог для стосунків», «Ворог для діяльності», «Ворог для людини», «Ворог для життя» (додаток В); в) операційна карта є головним допоміжним засобом організації самостійної пізнавальної діяльності учнів, вона відіграє роль певного алгоритму діяльності, пам'ятки та кістяка опорного конспекту одночасно; у карті визначається питання, що розв'язується, основні поняття

¹ Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів ..., С. 176.

² Шелехова Г. Т. Українська мова : підручник для 9 кл. ..., С. 72-73.

³ Нищета В. А. Технологія життєтворчих проектів на уроках української мови та літератури : [навч. посібник] / В. А. Нищета. – Х. : Основа, 2009. – 153, [7] с.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

та їх тлумачення, запитання-завдання тощо; г) спочатку обговорення «свого» аспекту теми відбувається в групі, при цьому учні активно використовують матеріал операційної карти; д) подальша навчальна діяльність розгортається у формі дебатів як найпоширенішого жанру реального діалогу – відбувається оприлюднення всіх позицій груп (усіх учнів) з метою виявлення «правильного» знання. Дебати являють собою діалог-обговорення, у ході якого учасники не сперечаються, висловлюють свої погляди, наводять аргументи, вислуховують опонентів, не перебиваючи, задають запитання опонентам з метою прояснення їх позиції. Якщо у процесі проведення дебатів висловлюється суперечлива теза, можуть виникнути локальні дискусії з метою виявлення істини. Важливо при цьому розуміти, що істина часто буває суб'єктивною, люди лише претендують на володіння готовою істиною, а істина відкривається лише через спосіб стосунків між людьми¹ [12]. У ході таких локальних дискусій дев'ятикласники повинні керуватися правилами ведення спору. Учні мають володіти умінням аргументувати власні світоглядні позиції, і в нагоді їм буде знання типології прикладів при аргументуванні². Учитель у процесі уроку виконує роль організатора спілкування, помічника у разі виникнення ускладнень, координатора, фасилітатора. На уроці має панувати атмосфера рівноправності між учителем та учнями й між учнями. Рівноправність має ґрунтуватися на розумінні стилю спілкування й розумінні рівності прав, а також на переживанні – усвідомленні цінностей партнерів і «присвоєнні» цінностей інших³.

3. Рефлексія учнів відбуватиметься протягом усього уроку й полягатиме у самоактуалізації та самозаглибленні під час формулювання власних висловлювань, а також у процесі прийняття світоглядних позицій опонентів. Проміжне оцінювання здійснювати не варто, щоб не переривати навчальний діалог. Коригування відбуватиметься шляхом самокорекції учнів. Коригування з боку вчителя може бути недоречним. Свої суттєві зауваження педагог може висловити на етапі підсумкового оцінювання. У процесі ж уроку учитель уважно стежить за логікою думок школярів, коригує їх розумову діяльність, лише іноді тактовно виправляє помилки. Не нав'язуючи своїх поглядів, висловлює побажання, спрямовує діяльність учнів, підводить до певних висновків, якщо висловлені погляди занадто прагматичні, продиктовані підлітковим максималізмом. Важливо створити умови, щоб у школярів виникало враження, ніби вони без сторонньої допомоги знаходять «правильні» шляхи, щоб учні почувалися розкуто, невимушено, говорили не те, що, на їх думку, від них хочуть почути, а те, що дійсно думають, що продиктовано їхніми світоглядними позиціями.

4. Підсумкове оцінювання.

¹ Минеева С. Диалогические основы развивающего образования: размышления об «идеальной форме» и трудностях достижения ...

² Онуфрієнко Г.С. Риторика : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 182-183.

³ Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Любов Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Діалогічне мовлення

1. Мета – удосконалювати вміння учнів складати діалоги; удосконалювати діалогічне риторичне мовлення школярів; формувати навички ділового спілкування. Очікуваний результат – сформованість в учнів складових риторичної компетентності.
2. Відповідно до вимог чинної програми з української мови кожному учневі 9-го класу в другому семестрі має бути виставлено контрольну оцінку за діалогічне мовлення (контроль діалогічного мовлення здійснюється протягом навчального року¹). В аналізованому підручнику відсутній матеріал щодо розвитку й контролю діалогічного мовлення школярів (лише у вправі 29 передбачено завдання на аналіз і редагування діалогів²). Тому вчителю-словесникові треба самостійно проектувати власну діяльність і діяльність учнів із зазначеного напрямку, виділяючи для цього час у навчальному процесі. У методичній літературі міститься велика кількість порад щодо організації й проведення подібної роботи. Варто пам'ятати, що діалог – це насамперед спілкування, і вчити дітей спілкуванню необхідно постійно. У підручнику містяться основні правила спілкування³, до яких можна додати й інші. У 9-му класі школярі повинні вміти складати діалоги різних типів: діалог-протиріччя, діалог-синтез, діалог-суперечку, діалог-пояснення, діалог-сварку, діалог-унісон, діалог-повідомлення, діалог-обговорення, діалог-бесіду. Учні мають володіти знанням мовних стереотипів і вмінням використовувати їх у діалогічному мовленні (висловлювати власну точку зору; посилалися на джерела, авторитетні думки; з'ясовувати думки співбесідників; висловлювати згоду чи незгоду, погоджуватися або заперечувати; виділяти головне, суттєве, уточнювати; доповнювати; ілюструвати; висловлювати сумніви, невпевненість, невизначеність; починати та припиняти розмову; стимулювати й коректувати спілкування; оцінювати висловлювання; узагальнювати, підбивати підсумки). Варто наголосити, що в учні 9-го класу доцільно формувати вміння й навички ділового спілкування, оскільки школярі почнуть стикатися з проблемами працевлаштування, співробітництва, укладання угод тощо. Варто цілеспрямовано вчити дітей ділового спілкування. Зокрема, можна запропонувати підготувати сценарії ділових розмов на такі теми: а) співбесіда при влаштуванні на роботу за спеціальністю; б) розмова з роботодавцем, що розмістив оголошення про набір, наприклад, рекламних агентів чи волонтерів; в) розмова з організатором курсів водіння автомобіля (учень хоче їх відвідувати, незважаючи на те, що заняття почалися тиждень тому). Для успішного виконання подібних завдань учні мають володіти знаннями про комунікативний аспект ділового етикету, тобто словесні формули та етикетні норми вітання, звертання, знайомства, побажання, вітання, благословення, подяки, поведінки у транспорті тощо. Школярі повинні

¹ Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів ..., С. 176.

² Шелехова Г. Т. Українська мова : підручник для 9 кл. ..., С. 18.

³ Українська мова : програма для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів ..., С. 227.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

вміти розробляти стратегії спілкування, тому мають знати, до якого типу співрозмовників у діловому спілкуванні вони відносяться («нігіліст», «усезнайка», «базіка», «боягуз», «поважний птах», «неприступна людина», «чомучка», «позитивна людина»). Невід'ємною складовою навичок спілкування є вправність у діалогічному телефонному мовленні (як розмовляти по телефону; чого не слід робити по телефону; мовний етикет при телефонній розмові тощо). Учителю словесник має цілеспрямовано навчати школярів правил телефонного спілкування. Незважаючи на щільність навчального навантаження в 9-му класі, педагогові варто спеціально виділяти час на уроках української мови (скажімо, «П'ятихвилинки діалогу», «Поспілкуймося!») з метою удосконалення й контролю діалогічного мовлення учнів.

3. Рефлексія з боку учнів і коригування їх діяльності з боку вчителя відбувається постійно в процесі роботи із зазначеного напрямку.

4. Підсумкове оцінювання.

Реалізація в навчальному процесі розроблених технологічних ланцюжків риторизації мовленнєвого розвитку дев'ятикласників сприятиме формуванню в них окремих складових риторичної компетентності, що є сходинкою у справі формування компетентності в цілому (рис. 1).

Суцільними стрілочками на рисунку 1 зображено безпосередній вплив реалізації технологічних ланцюжків риторизації мовленнєвого розвитку на формування складових риторичної компетентності, пунктирними – опосередкований.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти комунікативну компетентність визначено змістом, метою й результатом мовної освіти¹. До структурних компонентів комунікативної компетентності відносять: комунікабельність як комунікативну активність; здатність ідентифікувати й адекватно висловлювати власні почуття в мовленні; навички співпраці, співробітництва; комунікативну культуру; навички активного слухання; конфліктну компетентність; навички ефективного спілкування (О. Тюптя²); осмислення образів для комунікації; знання, уміння й навички розгортання комунікації; активність у комунікативній діяльності; самостійне творення комунікативного тексту згідно з темою або ситуацією (С. Трубачова, Р. Осадчук³); мовну, соціолінгвістичну, стратегічну компетенції; знання мовленнєвознавчих понять; когнітивний, мотиваційно-оцінний та конативний (операційний) компоненти; здатність до участі в комунікативних ситуаціях; ситуативна адаптивність; вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки; усвідомлення перцептивних умінь

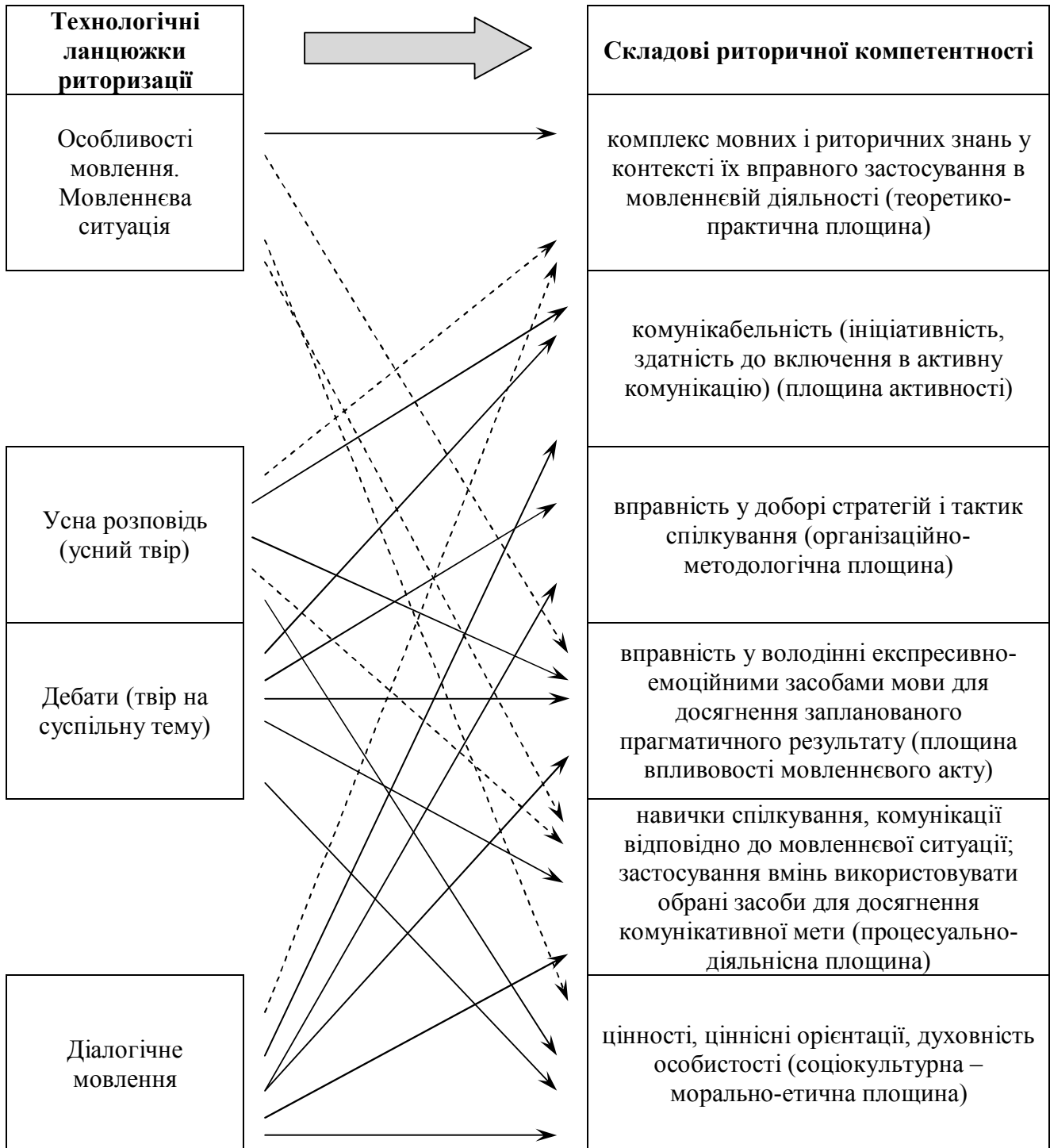
¹ Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 76-80.

² Тюптя О. Комунікативна компетентність особистості / О. Тюптя // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. збірник / [ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу й науковий редактор), та ін.]. – К. : Контекст, 2000. – С. 200-207.

³ Трубачова С. До питання розвитку комунікативної компетентності учнів основної школи / Світлана Трубачова, Раїса Осадчук // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 95-99.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

.....

Рис. 1. Вплив реалізації технологічних ланцюжків риторизації на формування складових риторичної компетентності

(Т. Вольфовська¹); уміння й навички аналізу тексту; мовленнєво-комунікативні вміння (С. Омельчук² [7]);.

¹ Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Тетяна Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-16.

² Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису : лінгводидактичні аспекти / Сергій Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 2-5.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Таким чином, комунікативну компетентність з погляду результативності шкільної мовної освіти розглядають у таких аспектах: образно-мисленнєвому, теоретичному, аналітичному, мотиваційно-оцінному, діяльнісному, творчому, емоційно-вольовому, конфліктологічний, активного слухання¹ [1], аспекті співробітництва, аспекті ефективності спілкування, аспекті невербального спілкування² [2].

Риторична і комунікативна компетентності, маючи свої змістові поля, становлять ядро результативної бази шкільної мовної освіти. Цей факт, на нашу думку, свідчить про те, що варто дослідити співвіднесення змісту й сутності зазначених компетентностей (рис. 2).

Як видно з рисунку 2, риторичну компетентність позиціоновано шістьма складовими. Площина активності риторичної компетентності має змістові співвідношення з чотирма компонентами комунікативної компетентності, теоретико-практична площина та процесуально-діяльнісна площина – із трьома компонентами відповідно. Наявність трьох і чотирьох змістових співвідношень між складовими досліджуваних компетентностей, на нашу думку, свідчить про сутнісну відповідність окреслених складових.

Організаційно-методологічна площина та площина впливовості мовленнєвого акту риторичної компетентності мають по два змістових співвідношення зі структурними елементами комунікативної компетентності, а соціокультурна площина – лише одне співвідношення. Це свідчить про те, що зміст виділених площин риторичної компетентності загалом не представлений у структурі комунікативної компетентності: практично поза увагою залишаються експресивно-емоційні засоби мовлення (зокрема, невербальні), проектування прагматичного результату комунікативних актів (аспект впливовості мовлення), цінності та ціннісні орієнтації учня-мовця (морально-етичний бік комунікації) тощо.

Виявлені факти наочно доводять, що в результаті здобуття комунікативно спрямованої мовної освіти в учнів загальноосвітніх шкіл формується комунікативна компетентність і лише окремі складові риторичної компетентності. Про повноцінний процес цілеспрямованого формування у школярів риторичної компетентності може йти мова за умови, якщо риторика отримує статус самостійного навчального предмету інваріантної частини базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів або ж елективного курсу.

Варто окремо зауважити щодо ораторського мистецтва, яке відносять до сфери риторичної компетентності. Ораторське мистецтво, на думку В. Шуляра³, охоплює та враховує докомунікативний (підготовчий), комунікативний (виголошення риторичного тексту) і посткомунікативний (рефлексивний) етапи. Виходячи із сутності й змістового наповнення комунікативної

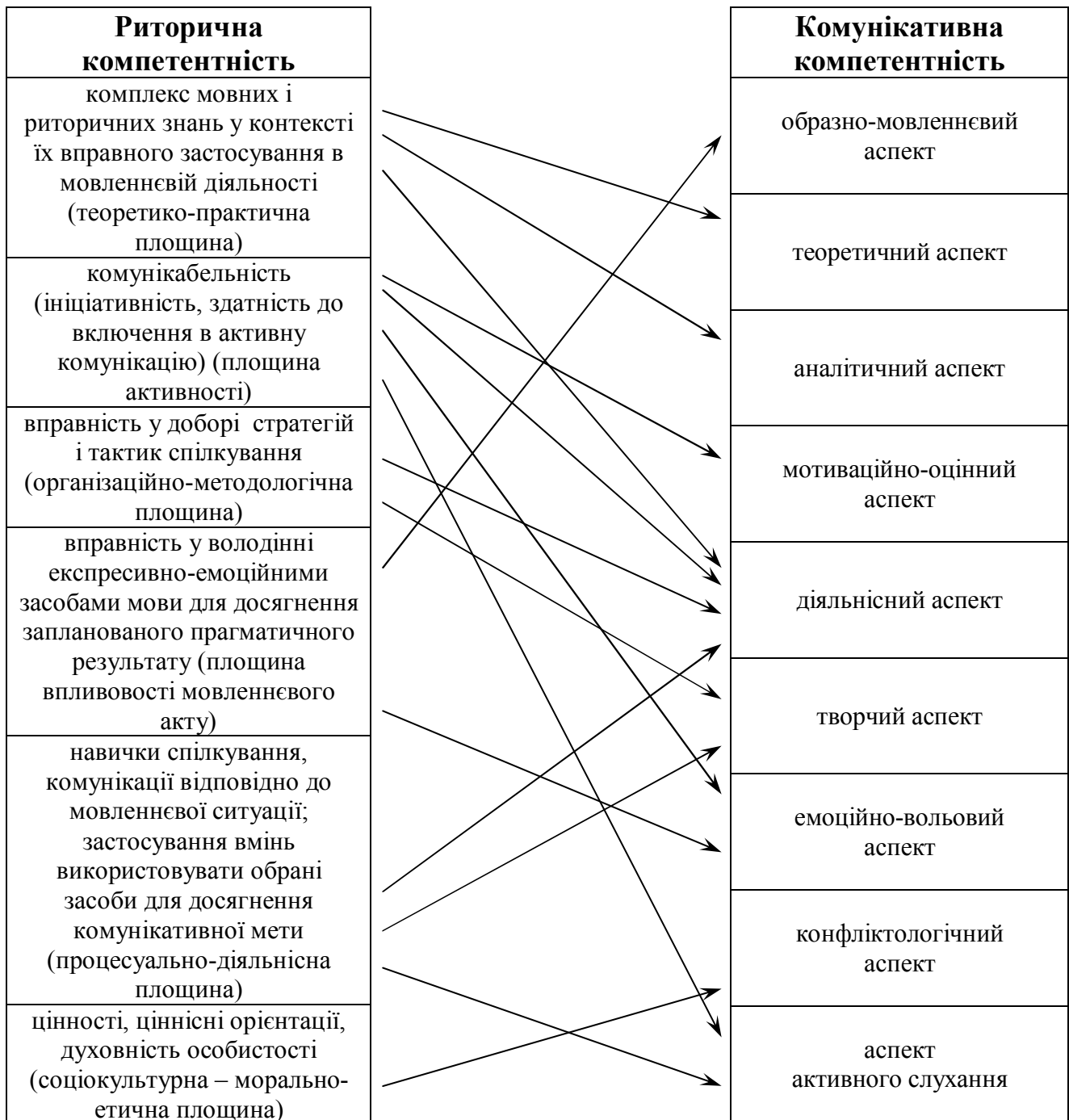
¹ Атватер И. Вас слушаю... : советы руководителю, как правильно слушать собеседника / Иствуд Атватер. – [сокр. пер. с англ. Ю. М. Жукова]. – [изд. 2-е]. – М. : Экономика, 1988. – 110 с.

² Атватер И. Невербальное общение [Электронный ресурс] / И. Атватер // Psychology OnLine.Net. – Режим доступа : <http://www.psychology-online.net/print.php?id=1049>. – Заголовок с экрана.

³ Шуляр В. Формування риторичної компетентності старшокласників у науково-дослідницькій діяльності / Василь Шуляр // Бібліотечка «Дивослова». – 2008. – № 8 (38). – С. 47-50.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

.....

Рис. 2. Співвіднесеність змісту риторичної та комунікативної компетентностей

компетентності, можна зробити висновок, що докомунікативний і посткомунікативний етапи формування у школярів ораторської майстерності не є завданням комунікативно спрямованої мовної освіти.

Нами розроблено п'ятнадцять специфічних принципів шкільної риторики (принцип практичного спрямування; принцип доречності слова; принципом гармонізуючого діалогу; принцип активного сприймання; принцип аксіологізації; принципом антропоцентричності; принцип евристичності; принцип «живої» комунікативності; принцип новизни; принцип громадянського виховання учнів; принцип розвивального впливу; принцип

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

позитивної педагогічної взаємодії; принцип духовного становлення особистості; принцип «мовленнєвого вчинку»; принцип формування особистості через слово), комплексна взаємодія яких у процесі цілеспрямованої реалізації стане запорукою формування у школярів риторичної компетентності¹.

Риторизацію мовленнєвого розвитку учнів і всього дидактичного процесу шкільної мовної освіти необхідно здійснювати паралельно з вивченням риторики в школі. Лише за таких умов і в процесі комунікативно спрямованої мовної освіти у школярів формуватиметься риторична компетентність.

---

¹ Нищета В. Принципи вивчення риторики в загальноосвітній школі / Володимир Нищета // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 1. – С. 16-20.

Н.В. Скиртач

**УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
М. БЕРДЯНСЬКА**

Вітаю всіх присутніх від імені методичного кабінету відділу освіти, його начальника Кондратюк Н.П. У такому форматі – наука й практика – ми працюємо вперше, і думаю, що ці освітні діалоги мають принести обом сторонам тільки користь. Адже діалог як спосіб взаємодії різних суб'єктів педагогічного процесу (школа – дитсадок, учитель – учитель, школа – вищий навчальний заклад тощо) дасть змогу вирішити спільні освітні проблеми, і найважливішу на сьогодні – формування компетентного, життєтворчого, життєздатного учня, випускника, абітурієнта, студента.

Ми живемо в час швидких змін. Яке місце освіти в структурі цивілізаційних змін?

Звернуся до цитати із доповіді президента Національної академії педагогічних наук В. Кременя: «Для конкурентоспроможної країни освіта й наука – найбільш пріоритетна сфера суспільного життя». Друга теза доповіді: «Сучасне життя щоденно ставить перед освітою нові вимоги. Це пов'язано з бурхливим розвитком цивілізації, глобальними викликами:

- інформаційними, що виражається в зростанні обсягу інформації для людини;
- екологічними – людські потреби зростають, а природні ресурси вичерпуються;
- етнокультурними – відбувається зближення різних націй і уникнути зіткнення допоможе толерантність, плюралізм;
- соціальними;
- освітніми – що робить XXI століття добою неперервної освіти.»

Місія освіти сьогодні – допомогти особистості оволодіти мистецтвом жити, керувати своїм життям, а саме:

- швидко адаптувати в мінливих життєвих ситуаціях;
- критично мислити;
- використовувати набуті знання й вміння;
- бути здатним генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити;
- бути комунікабельною, контактною в різних соціальних групах;
- бережливо ставитися до свого здоров'я;
- уміти планувати власну стратегію життя.

Такі завдання здатна вирішити компетентнісно спрямована освіта.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Етапи впровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес ЗНЗ м. Бердянська

Над науково-методичною темою «Упровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес ЗНЗ міста Бердянська» освітяни міста працюють чотири роки поспіль. Коротко зупинюсь на тому, які завдання перед собою ставили, яким шляхом йшли і які результати та резерви на сьогодні маємо.

До розуміння необхідності оновлення шкільної освіти нас спонукало саме життя й ті освітні реформи, які відбуваються в Україні в останні десятиріччя.

12-річний термін навчання, запровадження семестрової системи, особистісно-орієнтований підхід, 12-бальна система оцінювання, входження України в Болонський процес та інше – ці новації були своєрідною підготовкою до впровадження компетентнісно орієнтованої освіти. Ми керувалися правовою базою державного рівня.

Сьогодні ми продовжуємо реалізовувати нові нормативні документи, вивчати нові методики, адаптуватися до змін.

На **I етапі** вивчення суті проблеми – **підготовчому** (теоретико-діагностичному) у 2007-2008 н.р. – ми вивчали теоретичну базу (нормативні документи, науково-методичну літературу, існуючий досвід), визначали рівень професійної діяльності вчителів, життєві стратегії учнів, можливості шкіл щодо їх реалізації. Загалом готували педагогічні кадри до впровадження компетентнісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес.

Чи кожен учитель відразу усвідомив необхідність перебудови? Звичайно, ні. Адже принципи знаннецентризму, на яких базувалась освіта донедавна, авторитарна педагогіка міцно закріпилися в свідомості багатьох учителів. Багато хто й сьогодні прагне дати учню якнайбільше інформації на уроці, об'ємні домашні завдання, вперто вірячи в те, що його предмет найважливіший. І переконати такого педагога (а найчастіше це досвідчені, із знаннями люди) у необхідності всебічної підготовки учнів до сучасного життя дуже важко.

База теоретичних знань дала можливість починати організаційно-проектну діяльність протягом двох наступних навчальних років. Методичною службою були окреслені вектори діяльності щодо запровадження компетентнісної освіти:

Вектор 1: пошук перспективних шляхів формування й розвитку ключових і предметних компетентностей учнів. Наступна робота відбувалася на всіх рівнях: шкільному, міському (у предметних методичних об'єднаннях, діяльності творчих груп тощо).

Учителі-мовники досліджували, обмінювалися досвідом, апробували прийоми та методи, оформлювали результати. Так з'явилися пам'ятки, методичні рекомендації, бюлетені, які ви сьогодні маєте змогу побачити на виставці педагогічної майстерності. Кожен учитель, кожен колектив ішов своїм шляхом, наприклад, у ЗНЗ № 5 працюють усім колективом над формуванням однієї конкретної компетентності більш глибоко цілий рік. І з'являється цілісне уявлення, як на різних уроках, виховних заходах формувати ту чи іншу компетентність.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Сьогодні протягом практичної частини семінару учителі будуть ділитися своїми напрацюваннями з цього питання.

Вектор 2: перехід до компетентнісного навчання передбачає створення моделі компетентного випускника кожного окремого навчального закладу.

Кожна школа, опрацювавши бажання й запити батьків, дітей, розробила модель свого випускника, стратегію розвитку закладу через науково-методичне забезпечення реалізації моделі. Це не так легко й відразу вдалося, але на сьогодні ми маємо різні моделі шкіл, які відповідно до регіонального розташування, можливостей закладу, профільного набору предметів йдуть своїм шляхом (додаток).

Вектор 3: Сучасний урок компетентнісного спрямування.

Щоб акцентувати увагу управлінців, усіх учителів-предметників на необхідності перегляду структури, мети, змісту сучасного уроку, ми запровадили **навчально-методичний проект «Сучасний компетентнісно спрямований урок»**, який передбачав:

- створення на базі методичного кабінету консультативного психолого-педагогічного центру з проблематики сучасного уроку ;
- створення на предметних методичних об'єднаннях творчих груп, педагогічних майстерень;
- проведення круглих столів, семінарів, диспутів;
- систематизацію та оформлення методичних рекомендацій, пам'яток.

Міський методичний кабінет виступив ініціатором цього проекту, координував реалізацію його етапів, довівши до логічного завершення. У березні 2010 року було проведено міський **конкурс «Компетентнісно орієнтований урок як шлях до здобуття якісної освіти»**. Положенням конкурсу було передбачено проведення відкритих уроків компетентнісного спрямування з різних предметів (шкільний етап «На хвилях новацій»). Компетентне журі, яке складалося з досвідчених педагогів, визначило серед поданих в методичний кабінет розробок сучасних уроків кращі, керуючись, зокрема, такими критеріями:

- прикладна спрямованість;
- цілепокладання;
- змістовність;
- діяльнісний компонент;
- формування життєвих, предметних, міжпредметних компетентностей.

Конкурс дав змогу визначити, що більша частина педагогів у процесі проектування уроку передбачає такі принципи компетентнісно орієнтованого навчання:

- співпраця в режимі діалогу;
- діяльнісний підхід;
- нестандартні завдання тощо.

Результатом роботи методичної служби міста з питання сучасного компетентнісного уроку стала низка відкритих уроків, розробки деяких сьогодні представлені на виставці; подання до друку у фаховій пресі тематичних матеріалів. У вересні 2010 року для слухачів курсів підвищення

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

кваліфікації учителів української мови та літератури м. Бердянська та Бердянського р-ну методичним кабінетом було проведено практичне заняття з досвіду роботи міської методичної служби «Погляд на компетентнісно орієнтований урок: вимоги, зміст, структура». У ході заняття були презентовані різні уроки, а слухачам надані методичні рекомендації щодо проведення сучасного уроку.

Вектор 4: розвиток професійної компетентності вчителів.

На початку 2010-2011 н.р. міським методичним кабінетом був проведений установчий семінар для заступників директорів шкіл щодо реалізації нового начальнично-методичного *проекту «Сучасний учитель»*. Він передбачав

- проведення діагностики для визначення рівня професійної компетентності вчителя;
- допомогу вчителю через програму управлінської підтримки в перетворенні його на сучасного, нестандартного, творчого педагогічного працівника з оригінальним мисленням;
- розвиток індивідуальних здібностей вчителя, забезпечення підвищення якості освіти учнів.

Школу робить школою учитель. І які б інновації не започатковувалися, якими б довершеними не були сучасні технології, у центрі завжди стоїть людина.

Хочеться звернутися до студентів. Шановні молоді колеги, ви належите до генерації людей, які будуть жити і працювати в новій ері, а світ ваших дітей буде цілковито іншим, ніж ваш, тим більше наш. Ваше майбутнє і майбутнє ваших дітей залежатиме від того, наскільки ви будете готові до змін, до засвоєння нових понять, нового вибору, умінні вчитися впродовж життя.

Наші вчителі це розуміють і постійно вдосконалюють свою майстерність шляхом самоосвіти, участі в різних проектах, конкурсах педагогічної творчості («Учитель року», «Урок ХХІ століття» тощо). Учителі, окрім проведення уроків, пишуть авторські програми, науково-дослідні роботи з учнями, узагальнюють свій досвід.

Професійна культура сучасного вчителя полягає не тільки в його фахових знаннях, а й психологічній культурі, методичній компетентності, створенні особистого іміджу, здоров'язберігаючих компетентностях тощо.

Учні сучасної школи, з одного боку, абсолютно розкуті, демократичні, не терплять авторитарного стилю. Вони вчать, поруч з ними сучасний учитель, тобто творча, креативна особистість, яка навчає в грі, уміло керує своїми емоціями, цікава для всіх. З іншого боку, сучасні учні – це звичайні діти, тому потребують як і раніше грамотного педагога, фахівця, морального авторитета.

У цьому році до свята 8 Березня міський методичний кабінет організував проведення розважального професійного свята-шоу «Пані Вчителька». Цілями цього інноваційного заходу були:

- пошук і підтримка інноваційного педагогічного досвіду роботи вчителів;
- позитивна мотивація розвитку професійної компетентності педагогів, самореалізації їх особистостей;

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

- стимулювання творчого та інтелектуального розвитку вчителів;
- модернізація підготовки педагогічних працівників до особистісної самореалізації;
- створення банку перспективних вчителів міста;
- підвищення престижності професії вчителя.

Це була можливість продемонструвати громадськості різнобічні таланти й здібності бердянських учителів: володіння музичними інструментами, уміння триматися на сцені, почуття гумору, володіння секретами театрального мистецтва. Учасниці фіналу були представлені в номінаціях «Пані креативність», «Пані досконалість», «Пані оригінальність» тощо.

Наступний навчальний 2011-2012 рік є заключним для опрацювання нашими освітянами науково-методичної проблеми «Упровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес». Сьогодні вже можна говорити про певні результати, про невирішені проблеми, резерви в роботі.

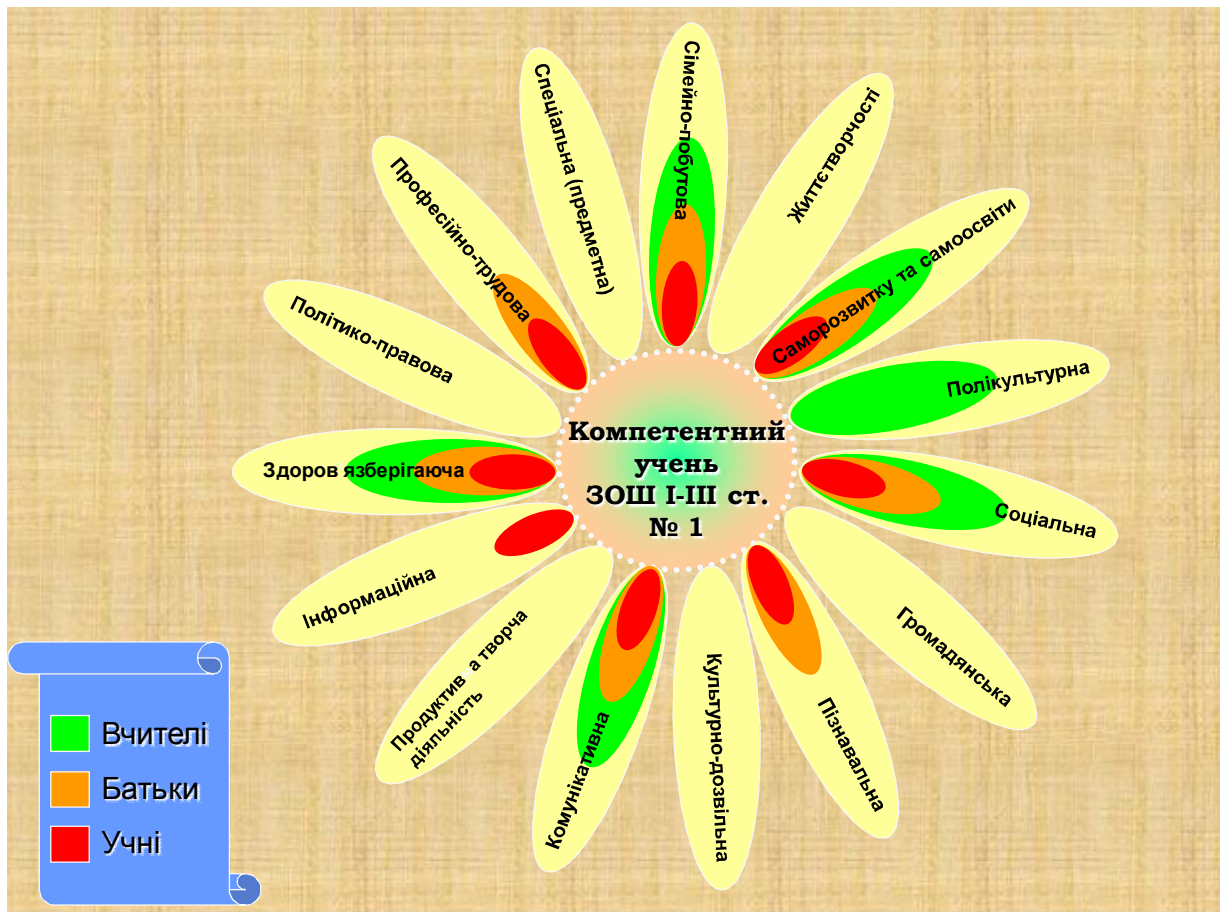
Не все залежить від учителя, школи, учня. Є рівень держави, якщо йдеться, зокрема, про навчально-методичне забезпечення. Ми маємо надії на зрушення в цьому плані, я маю на увазі початок реалізації програми «Один учень – один нетбук», яка допоможе наповнити школи комп'ютерами. Але вчителі, робота в школі для яких є покликанням, не чекають на державну допомогу і самі знаходять спонсорів, вкладають навіть власні кошти, щоб осучаснити процес навчання: придбати інтерактивну дошку, створити медіатеку із сучасними дидактичними мультимедійними матеріалами.

Є рівень науки, і ми, учителі-практики, хотіли б від учених більш життєздатних проєктів, прогнозів, методик, технологій. Зокрема, повернемося до структури того ж компетентнісного уроку: наука мовчить. Були прийняті нові критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, але відсутня система оцінювання сформованості мовних і мовленнєвих компетентностей.

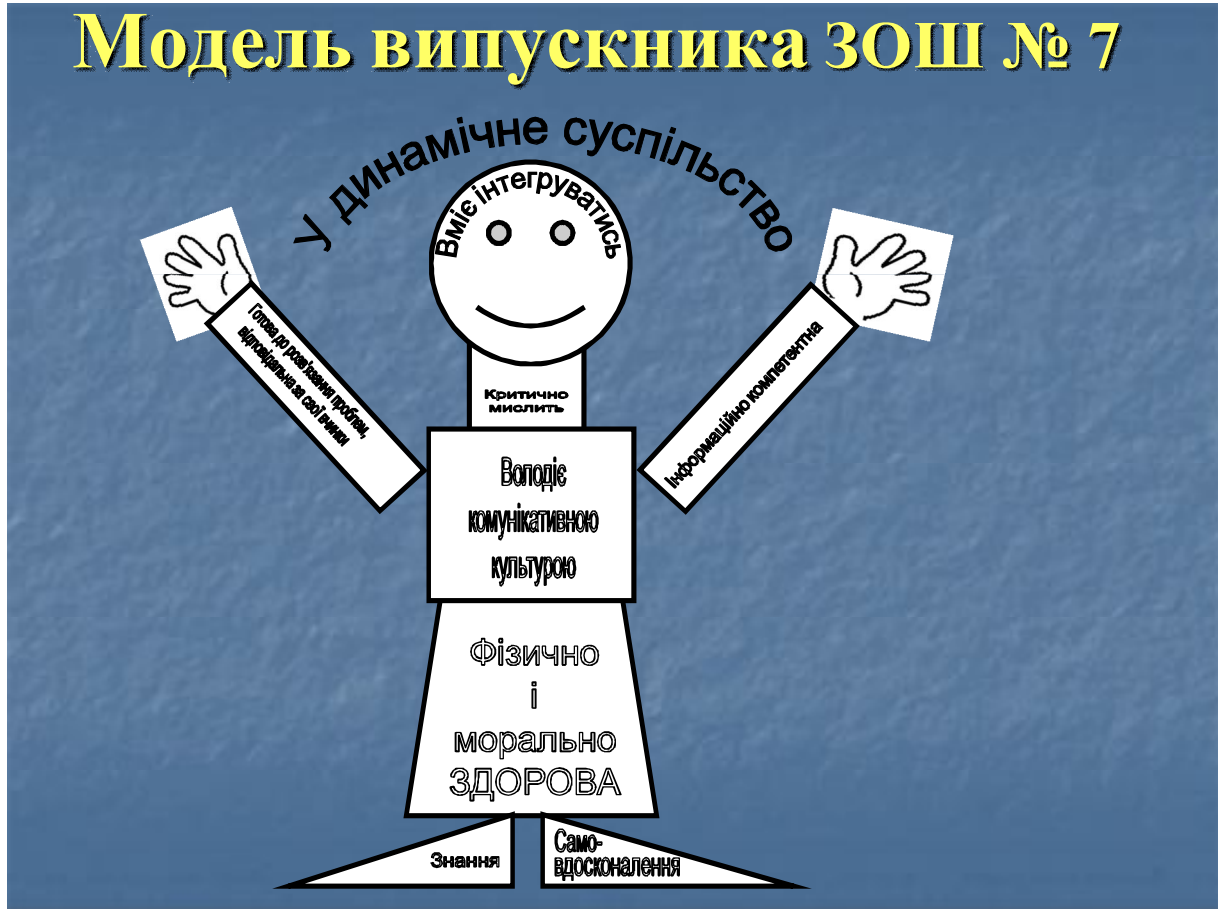
«Яка користь від ідей, якщо їх не втілювати в справу», – говорив Д. Мадзіні. Отож, часто наука й практика йдуть паралельними, але різними шляхами, а хотілося, щоб вони вели між собою діалог.

Сьогодні роль учителя стає більш значущою, тому принципово змінюються вимоги до його роботи. Якщо раніше вчитель був носієм знань, то тепер більшою мірою від нього вимагаються методичні навички. Нині кращий учитель той, який може навчити дітей не тільки орієнтуватися в підручниках чи на просторах Інтернету, а той, який формує вміння дитини вчитися впродовж подальшого життя. Якість праці педагога вимірюється компетентністю, затребуваністю у житті його випускників. Тому в сучасні школі повинен працювати сучасний вчитель. Компетентного учня виховає лише компетентний педагог.

ДОДАТОК

Модель випускника ЗОШ № 7

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

**Модель компетентного випускника
Бердянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 21**

Додаток №2

Модель компетентної особистості випускника Бердянського муніципального ліцею.									
Вміння визначити стратегії власного життя		Вміння вістояти власну позицію		Усвідомлення себе як особистості					
Професійна спрямованість		Ініціативність		Наш ліцей		Оптимізм		Вимогливість до себе	
Творчість						Комунікабельність			
Психічне здоров'я		Фізична досконалість		Патріотична свідомість		Цілеспрямованість			
Гуманність		Толерантність		Громадська відповідальність		Правова зрілість			
Здатність до вирішення життєвих проблем		Активна екологічна діяльність		Повага до національних традицій свого народу		Мовна культура			
Духовна зрілість		Освіченість		Культура поведінки		Свідома мораль		Естетична досконалість	
Науковий світогляд									
«Завдання школи і батьків — дати кожній дитині щастя.»		У дитинстві починається тривалий процес пізнання умом і серцем.		Кожна дитина сформується як людина та особистість, якщо батьки оптимісти та її друзі.					
Сухомлинський В.О.									
Освітньо-пізнавальна	Інформаційна	Комунікативна	Інтелектуальна	Загально-професійна	Соціально-правова	Особистісно-етична і психофізіологічна			

Н.П. Івко

**СУЧАСНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КОМПЕТЕНТНІСНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ:
ПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ ТВОРЧОЇ МАЙСТЕРНІ
«СТРУКТУРА КОМПЕТЕНТНІСНОГО УРОКУ»)**

Конаржевський Юрій Анатолійович – видатний вітчизняний педагог, вчений, один із основоположників російської школи наукового управління освіти, автор багатьох книг з управління школою – підкреслює: «З уроку починається навчально-виховний процес, уроком він і закінчується». Усе інше в школі відіграє хоча й важливу, але допоміжну роль, доповнюючи і розвиваючи все те, що закладається на уроках. Змінюються мета та зміст освіти, з'являються нові засоби та технології навчання, але урок залишається головною формою організації навчання. Ця форма багато років і сторіч визначала обличчя школи, була її «візитною карткою». Безумовно, і сучасна школа тримається на уроці, що визначає її соціальний і педагогічний статус, роль і місце у становленні, розвитку і педагогів, і школярів

Разом із тим ми всі розуміємо, що урок не може не мінятися.

Що значить сучасний? На нашу думку, він і зовсім новий, і не втрачає зв'язку з минулим, одним словом, – актуальний урок.

Сучасний урок – це урок, на якому вчитель викладає новий матеріал зрозуміло й доступно. Сучасний урок – це веселий, пізнавальний, цікавий, неважкий урок, на якому вчитель і учень вільно спілкуються. Сучасний урок – це урок, на якому не доводиться робити щораз те саме, це різноманітний урок. Сучасний урок – це урок, на якому вислуховують будь-яку твою думку, урок, де людина учиться бути людиною. Сучасний урок – це урок, на якому почуваш себе впевнено. Сучасний урок – це урок без стресів.

Тільки на уроці, як сотні років тому, зустрічаються головні учасники освітнього процесу – учитель та учень. Між ними завжди незвіданий світ знань, протиріччя між пізнаним і ще не освоєним, між почуттям задоволення від успіху та нелегкою працею осягнення нового, пізнання навколишнього. Тому ми підкреслюємо: урок має бути сучасним у широкому розумінні цього слова.

Сучасний урок – це основний механізм засвоєння школярами стандартів освіти та формування рівня, що перевищує ці стандарти

Сучасний урок – це урок демократичний. Він проводиться не для учнів, а разом з ними. Його характеризує не навчання словом, а навчання справою.

Особливостями сучасного уроку є:

- компетентнісна спрямованість, що стає особливо актуальною в умовах модернізації освіти й сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей;
- діяльнісний і текстоцентричний підходи.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

У зв'язку з цим змінюється змістовна лінія уроку, по-іншому викладається структура навчального матеріалу, модель уроку видозмінюється. Учитель, виконуючи одну зі своїх функцій – проектування педагогічної системи, вносить корективи як у формальну частину поурочного плану, так і аналітичну(діагностичну), змістову лінію. Кожен урок має сприяти ефективній реалізації основних функцій дидактичного процесу – освітньої, розвивальної, виховної, самовдосконалення.

Структурні елементи сучасного компетентнісного уроку не обов'язково є його етапами. В уроці вони функціонують у різних взаємозв'язках. Актуалізація здійснюється в ході засвоєння знань і об'єднується з їх застосуванням. Джерелом отримання знань стає практична діяльність учнів, частіше у вигляді спостережень над мовним і мовленнєвим матеріалом. За цієї умови знання засвоюються й застосовуються одночасно. Зміст навчального матеріалу з багатьох тем визначає саме таку побудову уроку

Треба сказати, що система шкільної освіти поки ще обережно вивчає можливості цієї дидактичної моделі. Справа в тому, що вона вимагає значних (якщо не сказати – революційних) змін і уроку, і всієї сучасної школи. Мабуть, її перспективи будуть багато в чому залежати від державної політики в цій сфері, що повинна вирішити питання зв'язку цілей формування компетентностей і підсумкової атестації учнів, включаючи незалежне або державне тестування; розробки якісно нового змісту освіти.

Побудова уроку визначається багатьма чинниками:

- 1) метою організації уроку, а отже, сукупністю проміжних цілей, які ведуть до досягнення мети уроку;
- 2) метою навчального процесу в цілому (урок є відрізком навчального процесу, і на цьому відрізку тією чи іншою мірою досягається весь комплекс цілей, що стоять перед процесом навчання української мови; разом з провідними цілями досягаються супровідні);
- 3) змістом навчального матеріалу, визначеного темою уроку;
- 4) добором методів навчання;
- 5) місцем уроку в системі уроків з української мови.

Логіку уроку певною мірою визначає і дидактичний матеріал. На побудову уроку впливає його зміст, який включає основні або вибрані частини знань за темою уроку, допоміжні знання та ціннісні орієнтації, які вносить дидактичний матеріал, завдання, за допомогою яких організуються навчальні дії.

Оскільки урок становить цілісну систему, у якій усе взаємопов'язано: мотиви, цілі, добір змісту навчання, добір завдань, – виконувана учнями сукупність навчальних дій, використовувани вчителем методи і способи організації навчальної діяльності учнів, структурна побудова уроку, результати учіння, здійснення розвивального навчання проявляється у якісній перебудові всіх його сторін. Цілі уроку сьогодні розглядаються як системне утворення, методи як способи організації і здійснення навчальної діяльності, спрямованої на досягнення усього комплексу, усього розмаїття цілей уроку.

Функціонування такої системи, як урок, завжди пов'язане з процесами

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

цілепокладання та цілереалізації

Цілереалізація – це процес, під час якого ціль із внутрішньої мети переходить у наслідок – результат діяльності.

Цілепокладання – це процес формування мети, її розгортання в часі та в даному інформаційному просторі на основі врахування особливостей виконавців діяльності, у ході якої передбачається досягнення поставленої цілі.

Сучасний урок – це основний механізм засвоєння школярами стандартів освіти та формування рівня, що перевищує ці стандарти.

На уроці в першу чергу формуються компетентності дитини, що представляють собою одну з головних ідей модернізації.

Саме урок є важливою формою індивідуального підходу до дитини, врахування її інтересів і здатностей, розвитку особистісних якостей, необхідних для життя в сучасному суспільстві.

Сучасний урок – це урок демократичний. Він проводиться не для учнів, а разом з нами. Його характеризує не навчання словом, а навчання справою. **У підготовці до уроку виділяють три етапи:**

1. Діагностичний, що передбачає вивчення особливостей та інтересів учнів, їх рівня підготовки до уроку, аналіз навчального матеріалу.
2. Прогнозування, який включає вибір найбільш оптимальної стратегії навчання учнів і оцінку різних варіантів проведення уроків у контексті обраної стратегії.
3. Планування, що має на меті створення плану та програми управління навчальною діяльністю учнів.

Складання плану уроку передбачає три стадії:

- вивчення мети;
- розробку дидактичної моделі процесу;
- визначення структури уроку.

Логічним початком будь-якої діяльності є усвідомлення мети.

Мета навчання виступає нині як формування життєвої компетентності учнів

Мета навчання як компонент педагогічного процесу та як передбачений кінцевий результат навчання полягає у формуванні та розвитку особистості учня, розкритті його здібностей і талантів. У контексті освітніх реалій сьогодення ця мета може конкретизуватись як підготовка учнів до життя, розвиток їх інтелектуальних і творчих здібностей, опанування знань, актуалізація вмінь, затребуваних життям, – уміння спілкуватись, контактувати з іншими людьми, у тому числі задля розв'язання конкретних проблем, уміння опрацьовувати інформацію, гнучко реагувати на зміни в житті тощо.

Організація активної участі учнів в уроці є важливою методичною проблемою. Вона не повинна забирати багато часу, тому учнів бажано залучати до навчально-пізнавальної діяльності з першої хвилини уроку. Для цього початок уроку має бути динамічним, давати учням заряд енергії, бадьорості, діловитості.

Урок починається так: взаємне привітання вчителя й учнів; перевірка відсутніх; перевірка зовнішнього стану приміщення; перевірка робочих місць

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

та зовнішнього вигляду учнів; організація уваги. Згодом відбувається повідомлення теми, цілей і завдань уроку.

Тему кожного уроку вчитель повідомляє на початку заняття або роботи над новим матеріалом. При цьому важливо чітко її сформулювати, визначити завдання уроку й основні питання, які учні мають засвоїти.

Мета уроку – основа ефективної діяльності не тільки вчителя, а й учнів. Вона визначає характер їх взаємодії, реалізується не тільки в їх діяльності, а й діяльності учнів, і досягається тільки в тому випадку, коли до цього прагнуть обидві сторони. Тому мета уроку має ставитися перед класом в учнівському варіанті та доводиться до рівня розуміння та прийняття школярами.

Триєдина мета уроку може мати занадто загальний характер. Її обов'язково необхідно конкретизувати за цілями етапів і навчально-виховних моментів уроку.

Мета є тим системоутворювальним стрижнем, без якого урок ніколи не перетвориться в цілісну систему.

Мотивування вчителем навчально-пізнавальної діяльності учнів має відбуватися протягом всього уроку. Воно спрямоване на формування і розвиток в учнів широких інтересів, потреб в різноманітних знаннях, чітких життєвих перспектив, професійної орієнтації та самовдосконалення. **Мотиви** – це внутрішні імпульси, які спонукають учня до активної навчально-пізнавальної діяльності.

Методика визначених типів уроків складається з трьох частин:

- організація роботи – 1-3 хв.;
- основна частина (формування знань, навичок і вмінь; їх засвоєння, повторення, закріплення і контроль; застосування на практиці тощо) – 35-40 хв.;
- підведення підсумку уроку і повідомлення домашнього завдання – 2-3 хв.

Творчі педагоги постійно вдосконалюють методику проведення класичного уроку, в результаті чого в навчальний процес впроваджуються нестандартні уроки.

Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять. Найпоширеніші серед них: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, уроки-консиліуми, уроки-твори, уроки-винаходи, уроки-заліки, театралізовані уроки, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки-сумніви, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-концерти, уроки-екскурсії, інтегральні уроки тощо.

Як би там не було, але час не стоїть на місці, і сьогодні необхідно говорити про таку модель компетентнісного підходу, що стає особливо актуальним в умовах модернізації освіти. У цій дидактичній моделі своя проектувальна культура та свій понятійний апарат, серед яких: ключові та базові компетентності – досвід дитини; уміння вирішувати життєві

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....
ситуації; психолого-педагогічна ситуація та інше.

Творча група «Структура компетентнісного уроку» працювала протягом двох років (2009-2010 навч. роки). Члени творчої групи: Гетало С.В., Садиріна Л.М., Молокова І.П., Кот І.В., Горошко О.А., Якименко І.А., Тимченко О.П., Псьол О.В., Андрєєва І.О., Семенюк В.Д., Каліберда Л.Є., Макар'ян Л.К., Модестова І.В., Данилова Н.М. У 2010-2011 навч. році до складу групи ввійшли Вовчок З.І., Крот В.Г., Мосейчук Н.І., Робоча А.А., Берегова І.В., Решетило Н.Д., Пасякова Т.С.

Завдання творчої групи «Структура компетентнісного уроку»:

- з'ясувати, що урок – складова частина навчального процесу, його основна організаційна форма;
- переконатися, що з уроку починається навчально-виховний процес, уроком він і закінчується;
- виявити відмінності між традиційним класичним уроком та сучасним інноваційним уроком;
- установити структуру уроків різних типів;
- змодельовати структуру компетентнісного уроку;

Мета – створити модель компетентнісного уроку.

Компетентнісно зорієнтований урок мови – це урок-комунікація, що дозволяє вчителю організувати навчальну ситуацію, у якій школярі самостійно конструюють мовні поняття або виводять правила й одночасно виявляють і фіксують навчальні дії для досягнення мети.

Результативність уроку стратегічна – це внесок у довгостроковий банк формування в учнів працювати не на рівні дій та операцій, а на рівні діяльності, коли мета осмислена й у людини виникає можливість вибору способів діяльності.

Творча група вирішувала прикладні завдання:

- розробка конспектів уроків з літератури на компаративній основі;
- розробка конспектів уроків з мови та літератури для 10 класу, враховуючи профільний та академічний рівні навчання;
- розробка конспектів уроків з теми «Синтаксис»;
- розробка конспектів уроків з мови та літератури, даючи конкретну оцінку компетентностям.

Наведемо зразки конспектів компетентнісних уроків.

Урок літератури рідного краю

Тема: НАРИС «ЯК БЕРДЯНЦІ В МОРЕ ХОДИЛИ»

В.Г. КРАВЧЕНКА

Мета: формування пізнавальної (предметної) компетентності: у процесі ідейно-художнього аналізу нарису «Як бердянці в море ходили» ознайомити учнів із творчістю нашого земляка В.Г. Кравченка – українського етнографа, музеєзнавця, письменника»;

формування пізнавальної (предметної) компетентності: дати поняття про нарис як літературно-публіцистичний жанр; навчати цілеспрямовано працювати текстом; удосконалювати навички виразного

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

читання прозових творів;

формування культурологічної (ключової) компетентності:

розвивати творчу уяву учнів, пошукову діяльність, усне мовлення, вміння виражати власні думки з приводу прочитаного; розвивати навички роботи в малих групах;

сприяти формуванню комунікативної компетентності;

формування полікультурної (ключової) компетентності:

виховувати почуття любові й гордості до рідного краю, спонукати до роздумів про майбутнє нашого міста.

Тип уроку: урок-подорож у минуле.

Обладнання : портрет Василя Кравченка, роздавальний матеріал – таблиця для заповнення прикладами на підтвердження роботи малих груп.

Хід уроку

На світі митців є багато хороших,

І щось особливе у кожного з них,

А ви, земляки, нас найбільше тривожите

Цілющою силою творів своїх

Блок «ВХІД» – мобілізуючий етап уроку

Формування позитивної настанови

Звертаю увагу, що багато гостей. Підкреслюю, що сьогодні проводимо урок позакласного читання за нарисом Василя Григоровича Кравченка «Як бердянці в море ходили».

Цікавлюсь, що є метою уроку. (Діти називають).

Підводжу підсумок, яка мета. (На дошці прочитати.)

Пропоную побудувати план роботи на уроці.

Ознайомлення з життям Василя Кравченка.

Ознайомлення з текстом нарису «Як бердянці в море ходили».

Читання тексту в парах. Робота над змістом тексту нарису.

Блок «КОНТРОЛЬ»

Учитель. Продовжуємо пізнавати літературні імена письменників-земляків. Звертаю увагу на епіграф уроку. Підкреслюю, що одним із таких митців хороших є наш земляк, прозаїк, фольклорист, музеєзнавець – Василь Григорович Кравченко (портрет на дошці).

Цікавлюся, хто з учнів підготував інформацію про життя В.Г. Кравченка.

Виступи учнів, які підготували повідомлення про життя В.Г. Кравченка. (Формую пізнавальну (предметну) компетентність дослідницько-пошуковим методом).

Блок «ТЕОРІЯ»

Навчальний елемент 1.

Підготовка до сприйняття нового матеріалу.

Учитель. Тепер ви познайомитесь із змістом нарису В. Кравченка «Як бердянці в море ходили».

Домашнє завдання:

- 1) Узяти інтерв'ю в рибалок і зіставити з описом цієї події у творі.
- 2) Написати твір про свої враження від прочитаного нарису.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

Нарис – малий художньо-публіцистичний жанр, у якому автор зображує дійсні події та факти. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник.

Навчальний елемент 2.

При читанні нарису ви зустрінетесь із невідомими вам словами. Звернути увагу на словнички, тлумачення цих слів.

Навчальний елемент 3.

Виразне читання нарису (робота в парах). *(Так формується комунікативна компетентність).*

Блок «ПРАКТИКА»

1. Перевірка сприйняття прочитаного:

- Дати відповіді на запитання *(метод «Мікрофон»)*.
- Яких людей не брали в море?
- Як прощалися перед виїздом у море?
- Коли краще виїздити в море?
- Як себе вели рибалки, коли на морі заставала буря?
- Як поділяються всі рибалки в Бердянську?
- Що таке завод?
- Якими особами є забродчики?
- Що заборонялося на заводі і як каралося?
- Що не годиться перед виходом у море?
- Як себе ведуть члени родини в день виїду рибалок у море?
- Що кроплять свяченою водою?
- До якого святого звертаються рибалки з проханням?
- Чи завжди успішно повертаються?
- Яку читають молитву?
- Який день щасливий для від'їзду?
- Якого матроса не будуть більше держати на баркасі?

2. Робота в малих групах (формування комунікативної компетентності)

Учні об'єдналися в групи за вільним вибором: дизайнери, дослідники, народознавці.

Кожна група отримала завдання для групового дослідження:

- **«Дизайнери»:** який зовнішній та внутрішній вигляд оселі рибалок
- **«Дослідники»:** у які повір'я та прикмети вірували рибалки
- **«Народознавці»:** яких ритуалів дотримувалися рибалки перед виходом у море?

Учні презентують результати дослідження *(Формування комунікативної компетентності)*

Блок «РЕФЛЕКСІЯ»

Чи сподобався урок?

Які завдання викликали у вас особливий інтерес?

Які нові слова ви внесли до свого активного словника?

Які почуття у вас виникли під час роботи на уроці?

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Чи сподобалися вам завдання? Яке з них виявилось складним?

Самооцінка: оцініть, будь ласка, свою роботу на уроці. Які оцінки поставили б своїм однокласникам? Які завдання ви виконували з особливим бажанням?

**Урок української мови
(фрагмент конспекту)**

**Тема: НЕОЗНАЧЕНІ ТА ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ.
ЇХ УТВОРЕННЯ І ПРАВОПИС.**

Мета:

Формування мовленнєвої (комунікативної) компетентності

- Удосконалювати вміння орієнтуватися в умовах спілкування в малих групах і вміти підтримувати його. Через роботу над побудовою письмового висловлювання на певну тему в доцільному стилі й жанрі, вибираючи й поєднуючи різні типи мовлення, активізувати мовленнєву діяльність учнів. Викликати пізнавальний інтерес до вивчення української мови; сприяти розвиткові аналітичного мислення.

Формування мовної (лінгвістичної) компетентності

- На основі вивченого матеріалу поглибити знання учнів про неозначені й заперечні займенники. Домогтися засвоєння учнями правил утворення і написання займенників, формувати вміння користуватися цими правилами на практиці.

Формування лексичної компетентності

- Через роботу над відновленням, доповненням текстового матеріалу розвивати уміння та навички використовувати мовний словниковий запас для побудови письмового висловлювання.

Формування орфографічної компетентності

- Шляхом опрацювання словникової роботи розвивати правописні вміння написання неозначених і заперечних займенники відповідно до орфографічних норм і правил.

Формування орфоепічної компетентності

- Поглибити знання правил написання та вимови слів, застосовувати на практиці вміння озвучувати написане відповідно до орфоепічних вимог протягом роботи над темою.

Формування риторичної компетентності

- Поглиблювати навички і вміння презентувати комунікативно доцільне, змістовне, виразне висловлювання.

Формування інтелектуальної компетентності

- Формувати інтелектуальну компетентність через роботу учнів з різноманітною інформацією, через формування умінь застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях.
- Удосконалювати прийоми самостійного здобуття нових знань, активізувати прийоми роботи в умовах пошуку, дослідження(дослідити особливості утворення і правопису неозначених і заперечних займенників). Розвивати активність пізнавальних процесів у школярів,

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Формування креативної (творчої, новаторської) компетентності

- Сформувати інтерес до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо; бажання й уміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну під час розв'язання навчальних завдань

Формування функціональної компетентності

- Сприяти виробленню вміння спілкуватися. За допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу формувати любов до мистецтва слова, краси весняної природи.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма проведення: урок-дослідження.

Обладнання: підручник, картки із завданнями, ІКТ, тести-розмальовки, оцінювальні картки.

Хід уроку

Блок «Вхід» - мобілізуючий етап уроку

Навчальний елемент 1. «Створення сприятливої атмосфери»

(на дошці записано число, тему уроку (дошка закрита).

– Добрий день, сідайте.

Чи ти задумувавсь, відкіль оті
у нашій мові злитки золоті?

Як намистини, диво калинове –
частини мови!

Який співець, поет, який письменник
Уперше слово вигдав – іменник?

Іменник! Він узяв собі на плечі
Велике діло – визначати речі...

А поспитай звичайного займенника,
За кого він у мові? За іменника!

(Хоч може цей наш скромний посередник
Замінювать числівник і прикметник).

Дитина піднімає руку.

– Що ти хотів сказати, ...?

– Я теж знаю вірш про займенник:

Займенник імені не скаже,
Натомість пальчиком покаже

На те, на се, на вас, на нас...

Тепер знайомитися час!

Я буду їсти апельсин,

А ти біжи у магазин.

Ми будем цілий день сміятись,

А ви ідіть собі навчатись.

– Молодець.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Урок російської мови

Тема: ПРАВОПИСАНИЕ СУФФИКСОВ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Цели

Лингвистическая компетентность: в результате изучения материала сформировать условия для осознанного написания суффиксов существительных: -чик (-щик); -ик (-ек).

Орфографическая компетентность: через использование опорных конспектов разных типов достигать грамотного письма слов с изучаемыми орфограммами.

Коммуникативная компетентность: через работу над построением устных высказываний совершенствовать навыки работы в парах и умения аргументировать свой ответ; побуждать к обоснованному выводу.

Лексическая компетентность: через работу с толковым словарем достигать максимальной точности словоупотребления и определения значения слова.

Орфоэпическая компетентность: через работу над созданием устных высказываний совершенствовать навыки постановки ударения и произношения согласно требованиям к устной речи.

Интеллектуальная компетентность: создать условия для формирования через составления собственных схем- опор; активизировать разные виды памяти учащихся в условиях поиска, наблюдения над языковыми явлениями (изменения суффиксов, закономерности их употребления).

Социокультурная компетентность: развивать представления учащихся о разнообразии профессий в мире и способах образования их названий; формировать интерес к языковым явлениям через подбор дидактического материала.

Креативная (творческая, новаторская) компетентность: через формирование желания действовать не по образцу, а оригинально, предусматривая новизну при решении поставленной задачи.

Тип урока: комбинированный.

Форма проведения: урок- исследование.

Оборудование: учебник, схема- опора, раздаточный дидактический материал, материал для тестирования.

Ход урока

Блок «ВХОД»

Учебный элемент «Создание благоприятной атмосферы»

Ребята, мы подходим к концу изучения очень важной и сложной темы «Имя существительное». Вы изучили особенности правописания и образования этой самой употребительной части речи. Предлагаю вам дать оценку изученному и проверить, какие вопросы еще вызывают сложность.

(Работа со схемой-опорой, выяснение уровня сформированности компетентностей по изученному материалу).

Учебный элемент «Постановка проблемы»

Какая орфограмма остается сложной в практической деятельности и по какой причине?

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

(Правописание частицы **Не**, потому что только на прошлом уроке познакомились и не довели до совершенства. Поэтому есть необходимость проверить домашнее задание и в новых условиях закрепить навык употребления).

Учебный элемент «Целеполагание»

Выясняем, что каждому ученику необходимо еще раз осмыслить условия слитного и раздельного написания частицы **не** с существительными.

Блок «КОНТРОЛЬ»

Проверка домашнего упражнения № 132 способом составления таблицы (по аналогии с ОК № 31 на стр. 61), подбор примеров, их анализ. Вывод о важности сформированности компетентности по данной орфограмме, так как она распространяется на три части речи: имя существительное, имя прилагательное и наречия на -о (-е).

ОБРАЗЕЦ ВЫПОЛНЕНИЯ

<i>НЕ слитно</i>	<i>НЕ раздельно</i>
<i>Неряхи (не употр.)</i>	<i>не соль, не речка, не золото (конкрет.)</i>
<i>неволя, неправда (подбор синонимов)</i>	<i>не приятель, а противник (противопост.)</i>

Творческий диктант по упр. 133 (работа в парах с последующим комментированием значения).

(Незабудка, недоверие, невежда, непоседа, невежа, недостаток).

Выполнение тестовых заданий.

Самопроверка и самооценка по уровню владения компетентностью орфограммы «Слитное и раздельное написание частицы **не** с разными частями речи».

Указать случаи раздельного написания **НЕ** – с существительными, прилагательными на -о, -е

1. а) <i>(не)забудка</i>	г) <i>ничуть (не)страшно</i>
б) <i>далеко (не)красивый</i>	д) <i>(не)внимательно читать</i>
в) <i>(не)воспитанный</i>	е) <i>(не)пером, а умом</i>
2. а) <i>вовсе (не)обязательно</i>	г) <i>(не)злой, а строгий</i>
б) <i>(не)доумение</i>	д) <i>далеко (не)отлично</i>
в) <i>(не)опытный водитель</i>	е) <i>вести себя (не)зависимо</i>
3. а) <i>(не)друг, а знакомый</i>	г) <i>(не)верие</i>
б) <i>(не)суразный</i>	д) <i>нисколько (не)остроумный</i>
в) <i>вовсе (не)благополучно</i>	е) <i>(не)безразлично</i>

Блок «ТЕОРИЯ»

Учебный элемент «Подготовка к восприятию нового материала»

Ребята, на опорном конспекте вы видите, что остались нерассмотренными два интересных языковых явления. Посмотрите на тему нашего сегодняшнего урока, ведь очень много существительных в русском языке образуется с помощью суффиксов. Исследуем их.

Учебный элемент «Введение нового материала»

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Аналізуємо слова на стр. 69 (*об'їздчик, грузчик, разносчик, перебежчик, фонарщик, обойщик, танцющиц, сьемщик*) по таким вопросам:

– Що означає кожне з слів? Чем займається человек, который владеет этой профессией?

– Почему слова разделены на две группы? Попробуйте найти принцип распределения.

– Каким образом лучше запомнить правописание суффиксов?

(Ребята приходят к выводу, что можно выучить правило по учебнику, но это скучно. Лучше придумать самим. Поскольку условием выбора суффикса -чик являются пять букв, то ребята предлагают нарисовать ладошку, на каждый пальчик поместить по букве: правило как на ладони)

Учебный элемент «Закрепление материала»

1) Работа в парах по усложненному заданию к упр. 151: первый вариант записывает слова с суффиксом -чик, повторяя правило; аналогично второй вариант – с суффиксом -щик.

(При проверке акцент на значении слова и особенностях занятия, чертах характера, необходимы для овладения данной профессией).

2) Первичное оценивание проводится по тестовому материалу для 6 класса (стр. 12, 26, 20, зад. 19) – самопроверка, анализ ошибок, коррекция.

Те ребята, которые удовлетворены результатами, фиксируют их в дневнике.

Учебный элемент «Подготовка к восприятию нового материала»

Ребята, обратите внимание, что сюрпризы с правописанием суффиксов не закончились. Прочитайте слова к упр.157 и подумайте, однозначен ли будет выбор гласных в суффиксах? *(Нет, нужно выяснить, при каком условии нужно писать -Е, а при каком -И в суффиксах)*

Учебный элемент «Введение нового материала»

Среди орфограмм, обозначенных на опорном конспекте, есть и такая. Назовите ее и подумайте, как сделать правильный выбор. (Поможет учебник: на стр. 71 алгоритм действий: просклонять и понаблюдать, как ведут себя гласные. Причина кроется в истории языка).

Ребята в парах отрабатывают алгоритм действий.

Блок «ПРАКТИКА»

Коллективная игра по материалу упр. 163 (стр. 73). Вывод о правописании суффиксов и способах проверки.

Тестирование по заданию 20 (стр. 12, 16, 20) с взаимопроверкой и коррекцией результатов.

Блок «РЕФЛЕКСИЯ»

Эмоциональная рефлексия по осознанию важности и сложности работы, о причинах удач и проблем

Блок «ДОМАШНЕЕ ЗАДАНИЕ»

1. Теоретический материал учебника на стр. 69, 71 – проговорить.

2. Комплексный анализ изученных языковых явлений по уровням – упр. 164 на стр. 73 (с графическим обозначением, каждое предложение – 2 балла).

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Урок української мови
(фрагмент конспекту)

**Тема: ПІДМЕТ І ПРИСУДОК ЯК ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.
СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПІДМЕТА**

Знання збираються по краплині як вода в долині

Українське прислів'я

Мета:

- *формувати пізнавальну (предметну) лінгвістичну компетентність, поглибивши знання учнів про граматичну основу речень;*
- *ознайомити зі способами вираження підмета (формування пізнавальної (предметної) лінгвістичної компетентності);*
- *формувати вміння знаходити в реченні підмет і визначати спосіб його вираження (вміння працювати в малих групах, сприяти формуванню комунікативної (ключової) компетентності);*
- *розвивати самоосвітні навички (формування соціокультурної компетентності);*
- *виховувати мовленнєву культуру (формування креативної компетентності).*

Обов'язковим етапом у моделюванні компетентнісних уроків є блок «Рефлексія». Введення рефлексії обумовлене її важливістю саме з погляду побудови компетентнісного уроку, оскільки вона є одним з найважливіших механізмів саморозвитку особистості. Постійна активізація рефлексії учнів у процесі уроку дозволяє дитині переосмислювати свій суб'єктний досвід: особистісні зміни, ціннісні відносини, дії, знання.

Підбиття підсумків – дуже важливий етап уроку. Саме під час цього етапу висвітлюється зміст виконаної роботи; підводиться риска під знаннями, що повинні бути засвоєні, і встановлюється зв'язок між уже вивченим і тим, що може знадобитися учням у майбутньому.

Як же можна організувати цю роботу? Запитати в учнів: «Як би ти оцінив свої здобутки на уроці?» Пропонувати підняти картки із зображенням, які означають таке: «Я все розумію, я все роблю правильно»; «Мені була зрозуміла більша частина матеріалу, але я ще іноді припускаюся помилок»; «Я майже нічого не розумію, нове правило для мене складне».

Важливим фактором, що впливає на ефективність рефлексії в навчанні, є різноманітність її форм і прийомів, їх відповідність віковим та іншим особливостям дітей. Рефлексія не повинна бути лише вербальною – це можуть бути малюнки, схеми, графіки, тощо.

Наприклад, складання сенкенів:

Підмет.

Простий, складений.

Називає, повідомляє.

Підмет – головне слово в реченні.

Предмет.

Компетентнісний підхід в освіті – це відповідь на вимоги часу. Динамічні

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

зміни життя, постійне оновлення інформації зумовлюють потребу у членах суспільства – фахівцях, які здатні оперативно адаптуватись, навчатися протягом життя, неперервно розвиватися. Компетентнісний підхід до навчання стає освітянською реалією. Однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти виступає практичне формування компетентностей учнів. Визначення шляхів і механізмів цього процесу ґрунтується, на наш погляд, на проекції ідей компетентнісного підходу на структуру, закономірності та реалії педагогічного процесу.

І.А. Швачко

Калейдоскоп уроків
ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ.
РОЗДІЛОВИЙ ЗНАК
ПРИ ДІЄПРИСЛІВНИКОВОМУ ЗВОРОТІ

Репрезентований урок української мови проведено в 7-му класі. З учнями працюю з 5 класу, саме тому було вирішено вдруге дати відкритий компетентнісно спрямований урок, хоча уроки такого типу постійно впроваджуємо у своїй викладацькій діяльності.

Що ж таке компетентнісно спрямований урок? Це *урок-комунікація, що дозволяє вчителю організувати ситуацію, у якій школярі самостійно конструюють мовні поняття або виводять правила й одночасно виявляють і фіксують навчальні дії для досягнення мети.*

Саме через те, що Учням подобаються нестандартні уроки з використанням інтерактивних методів, де вони можуть проявити себе, тому було вирішено підготувати й провести з ними урок-дослідження.

Цей урок – третій у процесі вивчення теми «Дієприслівник». На попередніх уроках діти пригадали вивчене з теми у 6-му класі, дещо поглибили наявні знання.

Для побудови уроку використано блочну систему, яка передбачає зміни послідовності етапів викладу навчального матеріалу для оптимізації навчальної діяльності. Протягом усього уроку використовувалася мультимедійна дошка, на якій фіксувалася інформація, необхідна вчителю й учням для плідної співпраці й високих результатів.

Тема уроку: ДІЄПРИСЛІВНИКОВИЙ ЗВОРОТ.
РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ДІЄПРИСЛІВНИКОВОМУ
ЗВОРОТІ

Мета:

Мовленнєва (комунікативна) компетентність

- Удосконалювати вміння орієнтуватися в умовах спілкування в парах і вміти підтримувати його. Через роботу над побудовою усного висловлювання на певну тему в доцільному стилі й жанрі, вибираючи й поєднуючи різні типи мовлення, активізувати мовленнєву діяльність учнів. Викликати пізнавальний інтерес до вивчення української мови; сприяти розвиткові аналітичного мислення.

Мовна (лінгвістична) компетентність

- На основі вивченого матеріалу поглибити знання учнів про зворот; познайомити з поняттям дієприслівниковий зворот. Домогтися засвоєння учнями правил утворення, розпізнавання дієприслівникового звороту; знаходження дієслова – присудка, яке він пояснює, постановки розділових знаків при звороті; формувати вміння користуватися цими правилами на

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

практиці.

Лексична компетентність

- Через роботу над відновленням, доповненням текстового матеріалу розвивати вміння та навички використовувати мовний словниковий запас для побудови письмового висловлювання.

Орфографічна компетентність

- Шляхом опрацювання мовного матеріалу розвивати правописні вміння написання дієприслівників відповідно до орфографічних норм і правил.

Орфоепічна компетентність

- Поглибити знання правил написання та вимови слів, інтонуювання речень з дієприслівниковим зворотом, застосовувати на практиці вміння озвучувати написане відповідно до орфоепічних вимог протягом роботи над темою.

Риторична компетентність

- Поглиблювати навички і вміння презентувати комунікативно доцільне, змістовне, виразне висловлювання.

Інтелектуальна компетентність

- Формувати інтелектуальну компетентність через роботу учнів з різноманітною інформацією, через формування умінь застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях.
- Удосконалювати прийоми самостійного здобуття нових знань, активізувати прийоми роботи в умовах пошуку, дослідження (дослідити особливості утворення дієприслівникового звороту, його розпізнавання, постановки розділових знаків при звороті). Розвивати активність пізнавальних процесів у школярів.

Креативна (творча, новаторська) компетентність

- Сформувані інтерес до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо; бажання й вміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну під час розв'язання навчальних завдань

Функціональна компетентність

- Сприяти виробленню вміння спілкуватися. За допомогою мовленнєво – комунікативного дидактичного матеріалу формувати любов до мистецтва слова, краси осінньої природи.

Завдання уроку:

1. Познайомити учнів з поняттям « дієприслівниковий зворот».
2. Домогтися розуміння поданого навчального матеріалу, запропонованого вчителем.
3. Учити застосовувати набуті знання на практиці (розпізнавати , утворювати ДЗ; інтонувати речення з ДЗ).
4. Розвивати вміння влучно використовувати ДЗ в усному та писемному мовленні, відпрацьовувати навички роботи з текстом.
5. Аналізувати, синтезувати засвоєний матеріал, оцінювати свої знання і знання «співробітників».
6. Виховувати любов до мистецтва слова, краси осінньої природи.
7. Продовжити роботу над впровадженням інтерактивних методів: «Робота в малих групах», «Рольова гра», «Дослідження», «Незакінчене речення»

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

тощо.

Тип уроку – урок засвоєння нових знань

Форма проведення – урок-дослідження.

Обладнання: підручник, ІКТ, друкована основа, картки з домашнім завданням.

Перебіг уроку

Блок «ВХІД» – мобілізуючий етап уроку

Навчальний елемент «Створення сприятливої атмосфери»

(на дошці записано число, тему уроку(дошка закрита).

– Доброго дня. Сьогодні у нас на уроці присутні гості. Привітайтеся, будь ласка! Сідайте.

Вдивляючись у ваші допитливі очі, маю певність: на уроці ми встигнемо зробити багато! Але найголовніше – зможемо збагнути одну з таємниць людського існування. Послухайте...

... Іде собі Хлопчик лісом. Аж зустрічає Діда, що повертається з лісу. Старий стомлений, але всміхається радісно.

– Чого Ви всміхаєтеся, Діду? – питає Хлопчик. – Мабуть, у лісі є щось дуже гарне?

– Так, Хлопчику, у лісі є Краса, Натхнення, Радість і Таємниця. Я побачив їх, і мені захотілося жити ще багато-багато літ.

Хлопчик побіг до лісу.

Розглянувся навколо. Усе красиве: і дуб могутній, і ялинка ошатна, і верба плачуча, і береза білокора. Але найкрасивішою видалася Хлопчикові маленька квітка фіалки. Вона підвела з трави свою синю голівку з фіолетовим оком і заворожено дивилася на Хлоп'я.

– Це краса, – тихо прошепотів Хлопчик.

Прислухався і почув далеко-далеко тиху пісню дикого голуба: тур... тур... І тієї ж миті згадалося Хлопчикові щось ласкаве й добре. Згадалися йому материні руки. Захотілося самому співати пісню про маму.

– Це Натхнення, – тихо прошепотів Хлопчик.

Ще пильніше подивився він навколо себе. Яскраво сяяло сонечко, високо в синьому небі літали пташки, до самого обрію пливли зелені хвилі лісу.

– Як добре, що я це все бачу й відчуваю, – подумалося Хлопчикові. – Світ – це Радість. Жити – це Радість.

Але ж де Таємниця? Довго, дуже довго придивлявся й прислухався Хлопчик, але Таємниці так і не помітив. ...

– А чи зможемо ми розгадати цю Таємницю?

Навчальний елемент «Цілепокладання»

– Сьогодні ми помандруємо до країни Морфології у містечко Дієприслівникове і познайомимось із дієприслівниковим зворотом.

Тож тема нашого уроку – «Дієприслівниковий зворот. Розділові знаки при дієприслівниковому звороті». Візьміть друковану основу (сьогодні ви працюєте з нею), запишіть число, тему уроку.

Оцінити свою діяльність зможете, заносючи результати в картку

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

оцінювання роботи на уроці (вона у ваших друкованих основах) (табл. 1).

Табл. 1

Картка оцінювання

Запропоновані завдання	Три речення виконано без помилок – <u>3 бали</u>	Два речення виконано без помилок – <u>2 бали</u>	Одне речення виконано без помилок – <u>1 бал</u>	Підсумкове оцінювання	Завдання корисні, цікаві, пізнавальні – «+»	Усе як завжди «+»	Сумно, завдання не цікаві, не зрозумілі – «+»
Самостійна робота							
Різнорівневе завдання на картках							
Усні відповіді							
Побажання							

– Як ви думаєте, на що ж ми повинні звернути увагу на уроці? Чим повинні зайнятися на уроці? Визначтеся самостійно, адже тема перед вами.

(Учні формулюють мету уроку).

Так, на уроці ми:

8. З'ясуємо поняття «дієприслівниковий зворот».
9. Засвоїмо правила відокремлення ДЗ у реченні.
10. Учитимемося розпізнавати, утворювати ДЗ; інтонувати речення з ДЗ.
11. Розвиватимемо вміння влучно використовувати ДЗ в усному та писемному мовленні.

Блок «КОНТРОЛЬ»

Навчальний елемент «Взаємоопитування» (рольова гра)

А допоможе нам з вами, перш за все, домашнє завдання, яке ви приготували до сьогоднішнього уроку. Які завдання виконували? (Впр. 172: підкреслити слова, що називають головну й додаткову дію. Впр. 174: утворити словосполучення, де головне слово – дієприслівник. Підготувати 6-7 питань до домашніх вправ і вивченого матеріалу із теми «Дієприслівник»).

– Хто працював над виконанням вправ? Хто підготував питання? Молодці, кожен обрав роботу за вподобанням. Тож домашнє завдання перевірте з новим учителем – пропоную рольову гру. Роль учителя виконуватиме Н., вона (він) поставить вам запитання, підготовлені до уроку.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Оцініть відповіді. Будьте уважні, працюйте.

(Оцінювання: правильна, повна відповідь – , – неповна, частково помилкова відповідь. У цей час учитель вибірково перевіряє виконання завдань у трьох учнів, оцінює домашню роботу).

Питання до гри:

- 1) Дайте визначення дієприслівника.
- 2) Яке слово (який член речення, частину мови) пояснює дієприслівник у реченні?
- 3) За якої умови в реченні можна вживати дієприслівник?
- 4) Яким членом речення виступає дієприслівник у реченні?
- 5) Назвіть головну й додаткову дії в кожному реченні вправи 172.
- 6) Назвіть утворені словосполучення із вправи 174, ставлячи питання від головного слова до залежного.

(Оцінювання учнів проводить ведучий рольової гри).

– Усі були уважними під час перевірки домашнього завдання?

Подивимось.

Блок «Теорія»

Навчальний елемент «Введення нового матеріалу»

Ми з вами шукачі таємниці. Знайдіть у друкованій основі алгоритм роботи з дієприслівниковим зворотом. Він допоможе знайти таємницю. Спробуємо? Даю вам хвилинку познайомитися алгоритмом.

Алгоритм роботи з дієприслівниковим зворотом

1. [... дієприслівник ? ...].
2. [... дієприслівник → залежні слова ?].
3. , дієприслівник → залежні слова , – дієприслівниковий зворот (ДЗ)
4. [... граматична основа ? ... , дієприслівник → залежні слова , ...].
5. [... , ? дієприслівник → залежні слова , ? ...].
6. [ДЗ , ___ =]. [___ = , ДЗ]. [___ , ДЗ , ___].

Що означають знаки питання (знайти).

– Текст 1 у друкованій основі допоможе нам у вивченні нового матеріалу. Над першим реченням працюємо разом, дотримуючись вказівок алгоритму. Результати роботи порівнюємо з правильною відповіддю на мультимедійній дошці й правилами у підручнику. Біля дошки працюватиме Х., ви – у друкованих основах.

(діти під керівництвом учителя опрацьовують новий матеріал, спираючись на алгоритм; 2 і 4 кроки – згадати домашню вправу)

– Навіщо нам визначати граматичну основу в реченні?

(Бо дієприслівниковий зворот, як і одиничний дієприслівник, можна

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

вживати лише тоді, коли в реченні однієї особи (предмета) стосуються і головна, і додаткова дії).

Знайдіть ДЗ, дієслово-присудок, що називає головну дію, особу (предмет), якої стосуються головна і додаткова дії в реченні, поставте пропущені розділові знаки, використовуючи алгоритм роботи з ДЗ.

ТЕКСТ 1

У верховітті пливли, повільно коливаючись, то срібні, то попелясто-сині шуми. На дубі озвалася, голосно скрекочучи, сорока... Пролітаючи повз блакитну квітку, незадоволено загув хазяйновитий джміль... А в низинах трава припала до самої землі, обгортаючи головки дев'ятисилу.

Висновки:

- Дієприслівниковий зворот – це...
- ДЗ у реченні виступає...
- У реченні ДЗ пояснює...
- Головна і додаткова дії у реченні стосуються...
- ДЗ відокремлюється...
- Відкрийте підручник на ст. 80 і переконайтеся в правильності наших з вами висновків.

Блок «ПРАКТИКА»

Навчальний елемент «Колективна робота»

– Молодці. Я думаю, що на цьому етапі ви повинні вже вміти правильно знаходити ДЗ, дієслово-присудок, який він пояснює, визначати межі звороту. Тож давайте спробуємо. Знайдіть ДЗ, дієслово-присудок, що називає головну дію, особу (предмет), якої стосуються головна і додаткова дії у реченні, поставте пропущені розділові знаки, використовуючи алгоритм роботи з ДЗ. Правильно виконане завдання – 3 бали. На виконання самостійної роботи 3 хвилини.

– Яким було завдання?

Перевіряємо виконання вправи олівцем
(правильний варіант на екрані).

Перевірили, виправили помилки? Хто все виконав правильно? Хто допустив помилки? Зачитайте вголос речення, які містять ДЗ, а щоб правильно інтонувати, зверніть увагу на дошку, будьте уважними.

У верховітті пливли /, повільно коливаючись, / то срібні, то попелясто-сині шуми.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

– Про що говорять позначки, використані у речення? (відповіді дітей)
Так. Щоб прочитати речення з дієприслівниковим зворотом, правильно його інтонуючи, потрібно перед і після звороту зробити паузу, сам ДЗ прочитати з підвищеною, пришвидшеною інтонацією. Послухайте, зверніть увагу на інтонування (учитель читає речення, правильно інтонуючи).

Навчальний елемент «Самоперевірка»

Спробуйте самостійно: про себе, один одному. Молодці. Перевіряємо виконання самостійної роботи: зачитуйте речення, правильно інтонуючи. Оцініть виконання самостійної роботи (якщо допущено помилки, ще раз звертаємо увагу на алгоритм).

Висновки:

- Дієприслівниковий зворот – це...
- ДЗ у реченні виступає...
- У реченні ДЗ пояснює...
- Головна і додаткова дії у реченні стосуються...
- ДЗ відокремлюється...
- Молодці. Ви зробили правильні висновки щодо визначення дієприслівникового звороту в реченні, його відокремлення, інтонування речень зі зворотом, підтвердили знання виконанням самостійної роботи. Оцініть свою роботу за допомогою карток оцінювання, що є у друкованій основі.

Навчальний елемент «Колективна робота в парах»

– Для закріплення знань з теми пропоную виконати завдання, яке водночас допоможе з'ясувати, хто у класі спритніший, винахідливіший, розумніший. У номінації сьогодні на уроці два титули: переможець і старанний. Я підготувала вам цікаві, незвичайні, складні вправи. Працюватимете в парах, тож обирайте завдання саме за вашим рівнем знань і можливостей. Не забувайте про правила роботи в парах (правила роботи в парах на дошці).

– У вас на партах лежать картки жовтого кольору, але різних відтінків. Кожен із текстів має свої недоліки. Ознайомтесь із завданням і оберіть собі те, що вам до снаги.

Темно-жовті картки.

Усі дієприслівникові звороти розгубилися – забули, де стояли. Знайдіть місце кожного і відновіть текст, добираючи з довідки потрібні за змістом частини речень, розставте розділові знаки, підкресліть дієприслівникові звороти.

ТЕКСТ 2

_____ відлітають табуни гусей.
Поважно й розмірено скидають дуби з обтяженого віття стиглі жолуді й

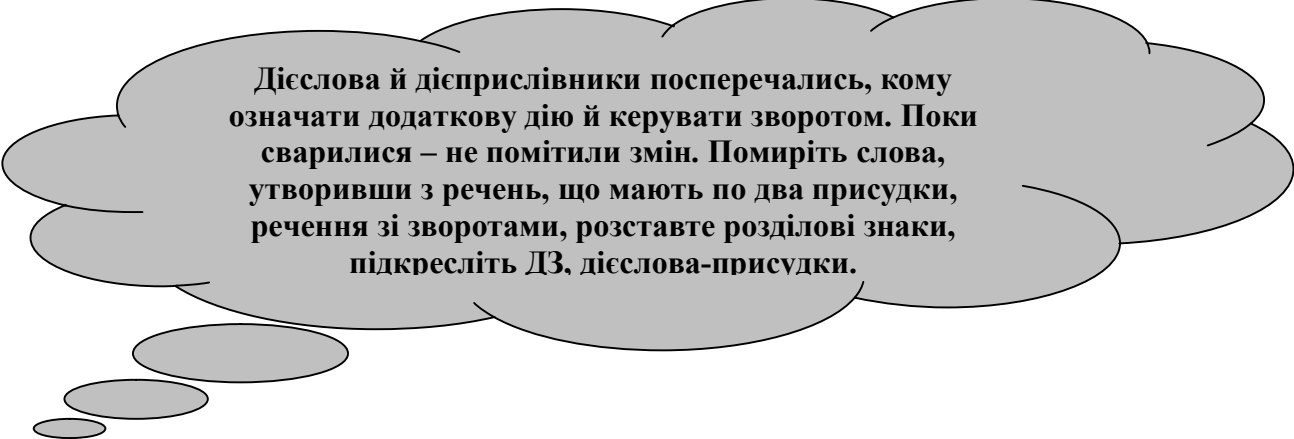
**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

листя _____.
Молоді борсучата _____ відділяються
від батьків.

Олені прямують до верболозових заростей.

*Довідки: узявши курс на південь, переходячи на самостійне життя,
вимощуючи землю різноманітною мозаїкою.*

Світло-жовті картки.

Дієслова й дієприслівники посперечались, кому
означати додаткову дію й керувати зворотом. Поки
сварилися – не помітили змін. Помирить слова,
утворивши з речень, що мають по два присудки,
речення зі зворотами, розставте розділові знаки,
підкресліть ДЗ, дієслова-присудки.

ТЕКСТ 3

Незграбними стали восени рослини. При шляхах розсипають насіння
бур'яни. Рівчаки в степу провалюються зненацька вглиб, розкривають глиняні
нутрощі. _____

На дні купчиться трава, утворює гнізда для комашні й мільйонів
ящірок. _____

Поволі йдеш степом, дивиєшся безлічі перехрещених доріг і
стежок. _____

Навчальний елемент «Презентація результатів виконання завдань»

Перевіряємо виконані завдання. Не забувайте про правильне інтонування
речень з ДЗ. Робимо висновки: ДЗ – це дієприслівник із залежними словами, у
реченні відокремлюється комами, виступає обставиною, речення, що містить
два дієслова можна перебудувати на речення з ДЗ.

Молодці, ви гарно працювали, тепер оцініть свою роботу.

Блок «РЕФЛЕКСІЯ»

Навчальний елемент «Підбиття підсумків»

– Спливає час. Наближається до кінця наш урок. Чи не забули ви ту
казку, що я розповіла на початку? Тож про яку таємницю повідомив нам
урок?(діти відповідають довільно)

– Так, багато чого нового, корисного, цікавого ми дізналися. Давайте

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

перевіримо, чи справдилися наші очікування.

(Спираючись на план уроку, спроектований на екран, учні визначають, чого досягли на уроці).

- Ми з'ясували ...
- Засвоїли...
- Училися...
- Розвивали...
- Важким було...
- Отримані знання мені потрібні для...

Навчальний елемент «Власне рефлексія»

– Тож можна вважати наш урок корисним, цікавим, не марним. Висловіть своє ставлення щодо сьогоднішнього уроку в оцінювальних картках. Ваші побажання я обов'язково врахую під час підготовки до наступного уроку, а ви в свою чергу повинні будете виконати домашнє завдання. Його знайдете пізніше на картках, що я роздам.

- Закріпити знання з вивченої теми за § 16.
- Вправа 176.
- Тестові завдання на картках (творча робота).

До кожного питання доберіть по три відповіді, одна з яких буде правильною.

1. *Що називається дієприслівниковим зворотом?*
2. *Яке речення має дієприслівниковий зворот?*
3. *В якому реченні правильно розставлені розділові знаки при ДЗ?*
4. *Якій схемі відповідає подане речення: **Подув колючий вітер, здіймаючи вгору темну хмару ніску?***

– Давно, ще у дитинстві, я посварилася з другом через те, що він посміявся з мене. А я ж йому про свій садок розповідала. Досі не можу зрозуміти, чому. Допоможіть, поясніть!

(на мультимедійному екрані – діалог. Речення, що містить ДЗ, побудоване неправильно).

Діалог

Одного разу я розповідала своєму другу Юркові, як доглядаю за садом: поливаючи клумбу нагрітою на сонці водою, квіти гарно ростуть.

У відповідь Юрко пожартував:

- *Уперше чую, – сказав він, – що квіти самі вміють поливати клумби!*
- *Чому друг мав нагоду так пожартувати?*

(Головна і додаткова дії повинні стосуватися одного й того ж предмета чи особи в реченні).

– *Як я мусила розповісти Юркові про свою роботу в саду?*

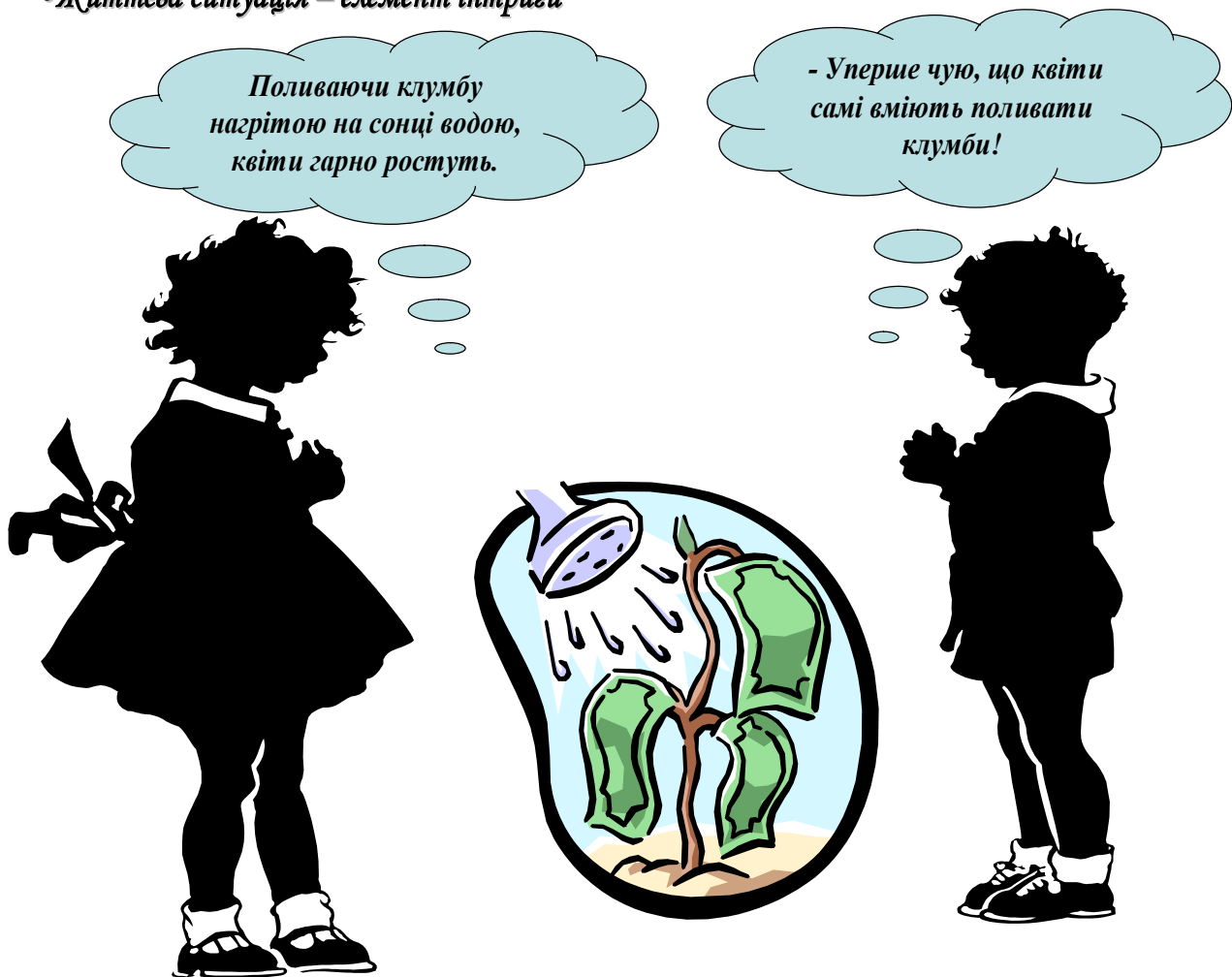
(Поливаючи клумбу нагрітою на сонці водою, я допомагаю квітам краще рости.)

– Дякую вам за допомогу. Я все зрозуміла, а щоб і ви не потрапили в таку ситуацію, я пропоную ще одне завдання додому: відредагуйте речення, запишіть їх у відновленому вигляді. Не забувайте, що можете обрати будь-яке

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

завдання із запропонованих.

• **Життєва ситуація – елемент інтриги**

Редагування речень

Слухаючи шелест дерев, нас не залишає відчуття спокою.

Дивлячись на осіннє вбрання лісу, у нас мимоволі стискається серце.

Наступивши на пожухлу траву, вона посипала на нас холодною росою.

Увійшовши в ліс, сонце сіло.

– Ви плідно працювали, оцінювали свою роботу на уроці. Порахуйте, який бал заробили

(Учні, що відповідали протягом уроку, за погодженням з учителем, додають до оцінки 2 бали).

– Побажання вам *(на мультимедіа)*:

12 – 9 балів: Не помиляється той, хто не робить.

8 – 5 балів: Доки не намучишся, доти не научишся.

4 – 2 бали: Ти не плач і не журися, краще в книжку подивися.

– Ось уже луна дзвінок.

Закінчився наш урок.

За роботу по заслугі.

Щиро дякую вам, ДРУЗІ!

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

– Урок закінчено. До побачення. Ви вільні.

Тему на початку уроку повідомлено вчителем, а вже потім дітям запропоновано сформулювати завдання, тому що *педагог повинен не тільки уміти чітко сформулювати навчальні та розвивальні цілі уроку сам, так і залучити учнів до коригування, уточнення запланованих цілей, домагаючись постановки особистих проблемних питань кожним учнем*. Домашнє завдання подано поступово, із використанням проблемної ситуації у вигляді діалогу.

Тему повідомлено вчителем, а вже потім дітям запропоновано сформулювати завдання, тому що педагог повинен як уміти чітко сформулювати навчальні та розвивальні цілі уроку сам, так і залучити учнів до коригування, уточнення запланованих цілей, домагаючись постановки особистих проблемних питань кожним учнем; домашнє завдання подано поступово, із використанням проблемної ситуації у вигляді діалогу.

На мобілізуючому етапі уроку в навчальному елементі «Створення сприятливої атмосфери», який передбачає створення сприятливої психологічної атмосфери, емоційного настрою, тобто конструктивне адаптування учнів до теми та форми проведення уроку, дітям було запропоновано виховну історію В.О. Сухомлинського про пошуки людських цінностей. Проблемне питання, поставлене в кінці казки стало мотиваційним. У кінці уроку в блоці «Рефлексія», навчальному елементі «Підбиття підсумків» учні дали відповідь на нього, тим самим зробивши висновки щодо виконання поставлених задач.

Для контролю за рівнем досягнень дітям було запропоновано картку оцінювання роботи на уроці, яка допомогла, певною мірою, реально оцінити рівень засвоєних знань, умінь, навичок.

Домашнє завдання, що учні виконували до позиціонованого уроку, мало передбачати контроль, у той же бути таким, щоб допомогти в опрацюванні нового матеріалу (діти спиралися на вже відоме, що полегшувало роботу із засвоєння нового).

Рольова гра, що також була елементом домашнього завдання, мала на меті перевірку виконання письмових вправ, актуалізацію раніше вивченого, залучення колективу до співпраці, аналізу, синтезу й оцінки своєї навчальної діяльності та діяльності однокласників. Під час проведення рольової гри була можливість вибірково перевірити домашнє завдання у трьох-чотирьох учнів, виставити перші оцінки за роботу з теми, спостерігати за рівнем підготовки класу до сприйняття нового матеріалу.

Блок «Теорія» і блок «Практика» мають відповідати певним критеріям:

Зміст навчання: учитель добирає матеріал таким чином, щоб забезпечити максимальне засвоєння запланованого матеріалу, при цьому імпровізує, варіює в залежності від роботи учнів.

Структура уроку: усі етапи заплановані й витримані відповідно до вимог, але при необхідності вчитель швидко змінює структуру: за потреби включає або вилучає деякі елементи.

Форми навчання: перевага надається груповим, парним формам роботи,

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

фронтально-індивідуальні форми можуть мати місце тільки через обмеження часу, відведеного на відповіді.

Методи навчання: перевага проблемних методів над репродуктивними; зведення до мінімуму пояснювально-ілюстративних методів, монологу вчителя.

Тож для ознайомлення дітей з новим матеріалом я обрано активний метод дослідження, використано прийом алгоритмізації, що було доцільним – учні в повній мірі виявилися залученими в процес пошуку, було активізовано психологічні процеси: пам'ять, увагу. До того ж подібна діяльність під керівництвом учителя сприяла більш високому рівню засвоєння нових знань.

Як краще перевірити рівень засвоєння? Запропонувати дітям самостійну роботу за аналогією (дозволити проявити самостійність, дати можливість кожній дитині відчути себе дійсно компетентною). Але така робота має передбачати певне заохочення, тому запропоновано самооцінку із занесенням першого позитивного балу в оцінювальну картку.

Під час перевірки виконання самостійної роботи доречним було акцентування уваги учнів на правильному інтонуванні речень з ДЗ, що є необхідним для розвитку усного мовлення.

Кінцевим елементом, необхідним для переходу до наступного навчального елемента «Колективної роботи в парах» є обов'язкове підбиття підсумків проведеної роботи.

Наступний етап уроку передбачав право на самостійний вибір завдання для закріплення вивченого, використання набутих знань на практиці, що створило умови для інтелектуальної напруженості школярів, відчуття ситуації успіху.

Результатом учнівської діяльності є бал в оцінювальній картці, який є стимулом для стимулювання активної роботи на уроці.

Презентація результатів виконання завдання обов'язково завершується підбиттям підсумків засвоєного з теми, що оформлено у вигляді незакінченого речення. Учитель лише скеровує учня, допомагає, залишаючи місце для самостійності. Обов'язковим є постійне емоційне заохочення дітей до роботи, тому доречно використання слів і фраз, типу: «молодці», «розумнички», «покажіть, хто спритніший», «а хто допитливіший» тощо. Важливим на уроці є блок «Рефлексія» та навчальний елемент «Підбиття підсумків», тому що учні самостійно чи під керівництвом учителя з'ясовують відповідність результатів до окреслених задач.

Домашнє завдання, запропоноване дітям, передбачало наступність у навчанні через те, що прогнозувало діяльність (нехай навіть і частково) на наступному уроці. Воно було різнорівневим, проблемним, з елементами аналізу й синтезу. Для заохочення використано елемент інтриги у вигляді життєвої ситуації.

Обов'язковим є самооцінювання, а з боку вчителя – рецензування відповідей, стимулювання до подальшої діяльності. Для того, щоб учням хотілося й надалі співпрацювати, вони, перш за все, повинні отримати оцінку за роботу на уроці, і тут стає у пригоді заохочувальний бал за усні відповіді, який отримали більшість учнів. Крім того дітям просто необхідно дати можливість

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

оцінити не тільки свою діяльність, а й роботу вчителя, тим самим прогнозуючи співпрацю на подальших уроках, тому в оцінювальній картці було передбачено місце для оцінки діяльності вчителя.

Гороскоп у вигляді побажань – останній і досить вагомий аргумент у створенні сприятливої атмосфери для всієї подальшої співпраці з учнівським колективом класу.

Використання на уроці комп'ютерних технологій, друкованої основи було доцільним і доречним, бо дозволило вивільнити час для опрацювання навчального матеріалу, дещо полегшило роботу учнів, зацікавило, стимулювало, внесло елемент новизни.

Час, витрачений на кожному етапі уроку, розподілено правильно, що підтверджується успішним, своєчасним завершенням опрацювання навчального матеріалу.

К.М. Ткачова

Калейдоскоп уроків
ПРИРОДА СМІХУ В ПОВІСТІ
I. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»
(матеріали мультимедійної презентації)

Іван Нечуй-Левицький
1838 - 1918

*...артист, творець живих
типів...*

Урок-творча лабораторія
за повістю

I. Нечуй-Левицького «Кайдашева сім'я»,

«Кайдашева сім'я» – сумний твір, хоча деякі літературознавці хотіли би бачити в ньому майже матеріал для цинічних анекдотів про українське, такий собі зоопарк з малорозвинутих екземплярів людської породи.

«Кайдашева сім'я» – не оперетковий фарс із сценками малоросійського побуту, а повість-трагікомедія.

Степан Процюк

ТЕМА УРОКУ:
Українська ментальність,
утвердження цінностей національної етики
засобами комічного.

Глосарій

- **Менталітет** – сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда.
- **Ментальність** – глибинний рівень свідомості, від якого залежать світосприймання, світобачення, орієнтація й поведінка людини.
- **Трагікомедія** – вид драматичних творів, який має ознаки як трагедії, так і комедії.
- **Міфологема** – матеріал, що зберігається в колективному несвідомому людства, соціальні уявлення, поняття для вираження ідеї міфу й для позначення запозичень з них.

Працьовитість
Чуттєвість
Емоційність
Мрійливість
Любов до дітей

**Ментальні риси
українців
(за визначенням
літературознавців)**

Терплячість
Терпимість
Релігійність
Матеріалістичність
Пісенність
Індивідуалізм

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

.....

Риси вдачі Кайдаша

Позитивні
Працьовитість
Набожність
Справедливість

Негативні
П'яниця
Обмеженість
Забобонність

Риси вдачі Кайдашихи

Позитивні
Хороша господиня
Любов до дітей
Охайність

Негативні
Сварливість
Егоїзм
Хвастливість
Жадібність
Улєсливість
Жорстокість

Риси вдачі Карпа

Позитивні
Працьовитість
Гордість

Негативні
Дріб'язковість
Егоїзм

Риси вдачі Мотрі

Позитивні
Бриклива
Працьовитість
Самостійність
Терплячість

Негативні
Сварливість
Дріб'язковість
Егоїзм

Риси вдачі Лавріна

Позитивні
Працьовитість
Доброта
Поетичність
Пісенність
Почуття гумору

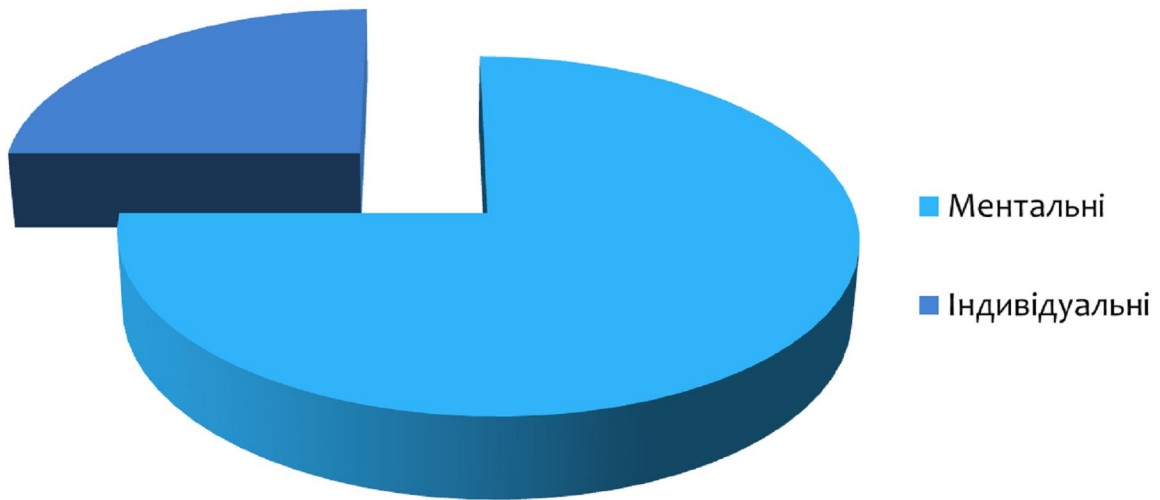
Негативні
Егоїзм
Жадібність

Риси вдачі Мелашки

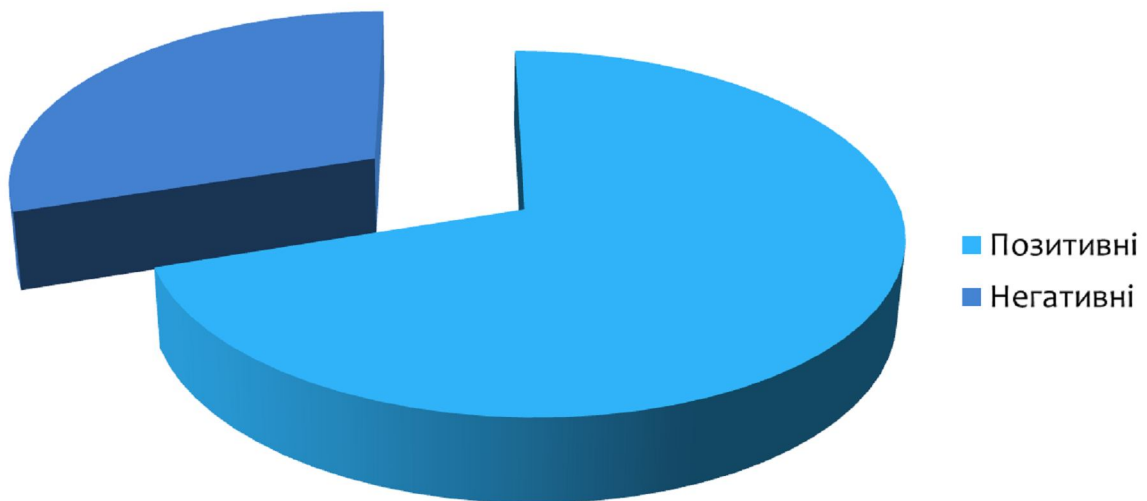
Позитивні
Працьовитість
Чуттєвість
Пісенність
Доброзичливість
Урівноваженість

Негативні
Дріб'язковість
Жорстокість
Егоїзм

Риси вдачі членів родини Кайдашів

Риси української ментальності в членів родини Кайдашів

Рівень набожності Кайдашів

**Перша
скрижаль**

Заповіді, що виявляють ставлення до Бога:

Я Господь Бог твій, хай не буде тобі інших Богів предо Мною. +

Не роби собі кумиру і ніякого зображення і не вклоняйся їм і не служи їм. +

Не призывай імені Господа Бога твого, надаремно. У повісті герої надаремно призывали ім'я Господа більше, ніж 150 разів.

Пам'ятай день суботній, щоб святити його. +

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Друга скрижаль Заповіді, що передають взаємини з людьми:

Шануй батька твого і матір твою, щоб довгі були дні твої на землі!

«Кайдашиха кинулась до драбини й була б справді почастивала нижчу половину Мотрі драбиною, але Карпо видрав драбину в Лавріна, пхнув матір так, що вона трохи не перекинулась, і підставив драбину під Мотрю».

Не вбивай.

Убили надію в батька на спокійну старість, у Мелашки – на щастя в сім’ї свекрухи...

Не чини перелюбу!

+

Не кради!

«...Вона злізла додолу з куркою в руках. – Оддай мені яйця, злодійко! Нащо ти покрала наші яйця? – репетувала Мелашка. – Це моя курка нанесла, – говорила Мотря, втікаючи в свою хату. – А хіба ж твоя курка їх позначила, чи що? Як не вернеш яєць, я піду в волость, – говорила Кайдашиха. – Про мене, йдіть і за волость, – кричала Мотря з своєї хати, витираючи ганчіркою яєчні в пазусі».

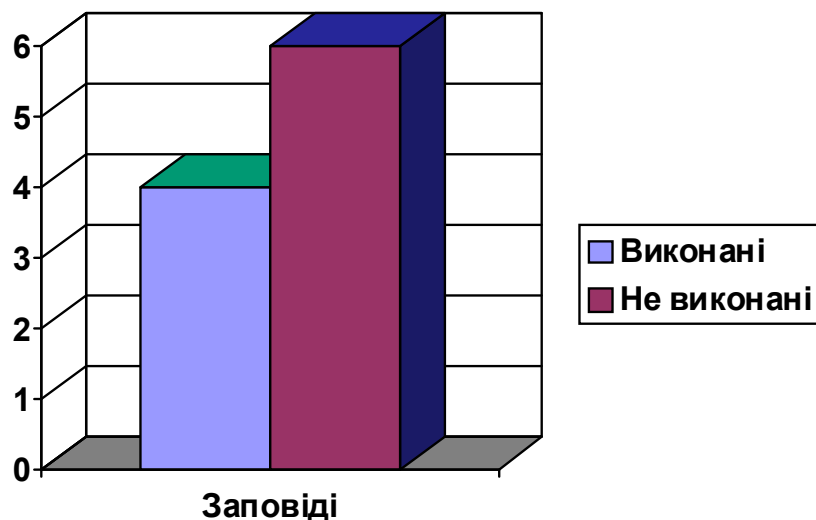
Не свідкуй неправдиво на ближнього свого.

(позиваються, обмовляють один одного)

Не жадай нічого, що є у ближнього твого.

(Маруся ховає до себе полотно, наткане Мотрею; забирають півня, кабанця, ділять грушу...)

Рівень віри в Бога членів родини Кайдашів

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Засоби комічного *Гумор* – м'яка форма комічного, добродушне підсміювання.
Іронія – висміювання, яке містить у собі критичну оцінку того, що висміюється, виражає лукавство.

Сатира – нещадно висміює людську недосконалість.

Сарказм – зла, уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії.

Доброзичливий
Жартівливо-безтурботний
Гумористичний
Ліричний

**Різновиди
сміху**

Елегійний
Сумний і навіть печальний
Дошкульний
Сатирично-знущальний

Доброзичливий
Жартівливо-безтурботний
Гумористичний

**Різновиди сміху
в
«Кайдашевій сім'ї»**

Сумний і навіть печальний
Дошкульний
Сатирично-знущальний

**Засоби творення
комічного**

Ситуаційні
Власне мовні
Мовно-ситуаційні

- Ситуаційні засоби**
1. Поділ городу після смерті Кайдаша.
  2. Кайдашиха б'ється головою об двері під час відвідування Западинців.
  3. Наряджена Кайдашиха падає возу.
  4. Мотря хотіла обікрасти родину Лавріна, а Лаврін прибрав драбину.
  5. Пригоди п'яного Кайдаша.

**Власне
мовні
засоби**

Гумористичні порівняння

Мотря вискочила з-за вугла, як козак з маку.

Кайдашиха стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині.

Кайдашиха, наче циганська голка.

Мотря вивернеться, як кобила.

Епітети

іродова гора, каторжний горбик, бриклива Мотря

Гумористично забарвлені синоніми

гвалтували, сичали, підняли гвалт, верещали, лаялись

Гумористична метафор

зварила обід для свиней, хто вже хто, а свині тобі подякують за хліб, за сіль...

Гіпербола

наша пані економша вилізла трохи не під небо

Хотина як вигляє у вікно, то на вікно три дні собаки брешуть...

Жартівливі прислів'я, приказки

хоч між дровами, аби з чорними бровами.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Слова з емоційно забарвленими суфіксами
серденько; Мотрунька; свекрушище; злодюга

Прихована антонінія

я не хвалю своїх синів, але...на всі Семигори немає таких
хлопців

- Мовно-ситуаційні засоби**
1. Поробили двері, нічого сказати! Трохи собі голови не знесла, а на очіпку зробила правдиві Западинці.
  2. Зате ж, мамо, в вас на голові, мабуть, набігли цілі Семигори.
  3. Які в тітки жовті ноги, неначе в нашої зозулястої курки...

Тест

1. Які риси української ментальності переважали в членів родини?
  - а) негативні;
  - б) позитивні;
  - в) перевага відсутня.
2. Маруся Кайдашиха мала таку характерну рису:
  - а) надмірну набожність;
  - б) веселий сміх;
  - в) улесливий голос.
3. Мелашка, потрапивши в родину Кайдашів, ...:
  1. залишається такою ж;
  2. стає схожою на Кайдашиху й Мотрю;
  3. стає ще кращою.
4. Богобоязливість є визначальною рисою:
  - а) Омелька Кайдаша;
  - б) Марусі;
  - в) Мотрі.
5. Яка ментальна риса українців засуджується?
  - а) пісенність;
  - б) егоїзм;
  - в) терплячість.
6. Літературний герой Тім Талер (Джейм Крюс «Тім Талер або проданий сміх») свій сміх продав, Омелько Кайдаш свій сміх...:
  - а) прогуляв;
  - б) пропив;
  - в) подарував.
7. Які елементи народної сміхової культури створюють комічний фасад повісті?
  - а) дума, балада, легенда, казка, міф, пісня;
  - б) жартівлива пісня, прислів'я, приказки, фразеологізми, жарт;
  - в) прислів'я, жартівлива пісня, анекдот.
8. Які вади є об'єктом іскрометного сміху автора?
  - а) пияцтво, духовна обмеженість;

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

- б) богомільність, лінощі;
в) егоїзм, лицемірство.
9. У Кайдашевій хаті весело сміявся:
а) вогонь у печі;
б) Мотря;
в) Карпо.
10. Який вид комізму характерний для зображуваного?
– *Ти злодійка! Ти покрала в нас яйця!*
– *Брешеш, не докажеш! Ти сама злодюга, бо обкрадала мене, мою працю цілий рік. Я на тебе робила, як на пана панцину!*
– *А чом же ти мене не кидала, коли тобі було в мене погано? Чом тебе чорти не понесли на Бессарабію або за границю?*
– *Овва, через таке паскудство та оце тікала б за границю! Тікай сама хоч під шум, під греблю! Ти злодюга, ти відьма!*
а) словесний комізм;
б) ситуаційний;
в) словесно-ситуаційний.
11. У повісті переважає сміх:
а) сумний;
б) ліричний;
в) жартівливо-безтурботний.
12. Образи Кайдашів:
а) літературний вимисел;
б) нетипові;
в) типові.

Оцінювання, поцінування

ШБ учня	самооцінка	оцінка групи	оцінка вчителя	тести	загальний бал

Домашнє завдання

- Есе «Чи хотів би я мати другу половинку з «родини кайдашів»? або «Національні цінності сьогодні: за чи проти?».
- Біографія Панаса Мирного (с. 33 - 38).
- Презентація «Сторінками життя й творчості Панаса Мирного».
- «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (читати).

М.М. Третякова

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ І ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У науково-методичній і педагогічній літературі існує певна система компетентностей, які ми, учителі української мови та літератури, можемо й повинні формувати й розвивати на своїх уроках:

- предметні, котрі учень набуває при вивченні певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання;
- галузеві (загальнопредметні), котрі учень набуває впродовж вивчення того чи іншого предмета освітньої галузі у всіх класах загальноосвітньої школи;
- надпредметні, або ключові.

Складовими предметної компетенції є знання, уміння, ставлення та навички. Отже, компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, на основі яких формуються певні вміння й навички, досвід ставлень з певної галузі знань, що вкупі породжують якості особистості, спроможної успішно діяти в суспільстві.

Предметна компетентність – це сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення.

Які ж предметні компетентності ми повинні формувати і в чому вони полягають?

Предметні компетентності з української літератури

1. Власне читацька.

Знання теорії, здатність ефективно взаємодіяти з художнім твором, розуміти його підтекст, уміння вести діалог з письменником, давати особистісну оцінку прочитаному на основі читацьких вражень та авторської позиції.

2. Ціннісно-світоглядна.

Розуміння світоглядних категорій, що знайшли художнє відображення в літературних творах, уміння визначати й аргументувати оцінне ставлення до них.

3. Комунікативно-мовленнєва.

Розуміння специфіки мови художнього твору, володіння основними видами мовленнєвої діяльності, здатність до написання письмових робіт різного жанру.

Розуміння чужих і створення власних висловлювань у повній відповідності до мети й обставин спілкування.

Уміння й навички успішної комунікації.

Уміння висловлювати власну думку.

4. Діяльнісна.

Застосування набутих знань на практиці.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Здатність конструювати свою діяльність від постановки проблеми до одержання бажаного результату, переносити сформовані вміння на незнайому навчальну ситуацію.

5. Громадянська.

Виховання свідомого відповідального громадянина держави, який є соціально активною особистістю з усвідомленою громадянською позицією, почуттями національної свідомості, гідності.

6. Продуктивна (творчої діяльності).

Залучення учнів до дослідницької роботи, до участі в конкурсах дитячої творчості й вікторинах.

Заохочення учнів до створення власних творів у різних видах мистецтва.

Здатність до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо; бажання й уміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну.

7. Народознавча.

Здатність до самоідентифікації.

Піднесення національної та формування соціальної самосвідомості.

Виховання поваги до народних символів, звичаїв і традицій.

8. Загальнокультурна (літературна).

Сприймання літератури, навколишнього світу, творів мистецтва в цілісності як невід'ємної частини національної культури, розуміння її специфіки як мистецтва слова.

Знання особливостей історико-літературного процесу та вміння оцінювати художній твір у широкому літературному й соціокультурному контексті.

9. Інформаційна.

Оволодіння вміннями самостійно та продуктивно працювати з різноманітними друкованими й електронними джерелами інформації, науковою, науково-популярною, бібліографічною літературою та довідниками; складати конспект.

Відвідування музеїв, бібліотек.

10. Інтеркультурна.

Готовність, здатність до комунікативної та кооперативної діяльності.

Оволодіння комплексом відповідних умінь (слухати, переконувати, дискутувати, аргументувати власну думку тощо).

11. Навчально-пізнавальна (інтелектуальна).

Уміння учнів працювати з різноманітною інформацією в умовах пошуку, дослідження.

Застосовувати здобуті знання.

12. Емоційна.

Здатність емоційно реагувати на кожний літературний факт, явище, пов'язані з вивченням художньої літератури.

Уміння набувати чуттєвий досвід.

13. Рефлексивна.

Здатність здійснювати самоконтроль і самооцінку власної діяльності, знаходити й усувати причини труднощів.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

14. Особистісна.

Уміння виявляти творчу самостійність, організовувати свою діяльність, володіти правилами етики, співробітництва.

Предметні компетентності з української мови

1. Мовленнєва (комунікативна) забезпечує розуміння чужих і створення власних висловлювань у повній відповідності до мети й обставин спілкування, вміння й навички успішної комунікації.

Розуміти зміст сприйнятого на слух або прочитаного тексту.

Орієнтуватися в умовах спілкування й підтримувати його, будувати усне й письмове висловлювання на певну тему в доцільному стилі й жанрі, вибираючи й поєднуючи різні типи мовлення тощо.

Знати види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо; форми мовлення (усну та писемну); види мовленнєвих форм (монолог і діалог); складові ситуації спілкування; основні вимоги до мовлення; типи мовлення, стилі та жанри мовлення; текст, його основні ознаки і т.ін.

2. Мовна (лінгвістична) – це знання основ науки про мову, знання про мову як систему, володіння способами й навичками дій з вивченим та виучуваним мовним матеріалом.

Розрізняти звуки мови й мовлення (голосні та приголосні; приголосні дзвінки та глухі; тверді, пом'якшені та м'які), правильно вимовляти й писати слова.

Визначати значущі частини слова.

Розрізняти види речень за метою висловлювання, емоційним забарвленням, будовою.

Інтонувати речення відповідно до розділових знаків.

Правильно писати слова, розставляти розділові знаки в реченнях і текстах.

3. Лексична.

Уміння та здатність використовувати мовний словниковий запас (омоніми, синоніми, антоніми, фразеологічні звороти, діалектні слова, неологізми, архаїзми, історизми).

4. Граматична.

Здатність розуміти й виражати граматичне значення, розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази та речення.

5. Фонологічна.

Знання та навички перцепції та продукції: звукових одиниць (фонем) мови та способів їх реалізації у певному контексті (алофонів).

Фонетичних ознак розрізнення звуків.

Фонетичного складу слів(складоподіл, наголос і т.д.).

6. Орфографічна.

Уміння правильно писати букви (великі та малі), звуки (фонетична транскрипція) та пунктуаційні знаки.

Уміння правильно писати слова відповідно до орфографічних правил.

7. Орфоенічна.

Уміння правильно озвучувати написане.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Знання правил написання та вимови слів.

Уміння користуватися словником (знання умовних позначень, що використовуються в ньому для репрезентації вимови).

8. Семантична.

Здатність усвідомлювати й контролювати організацію змісту при перекладі текстів, створенні власних висловлювань (зв'язок слова із загальним контекстом, внутрішньо лексичні зв'язки, порядок слів у реченнях (прямий, інверсія).

9. Функціональна.

Використання в спілкуванні усного мовлення та письмових текстів зі спеціальними функціональними цілями.

Уміння спілкуватися.

10. Стилiстична.

Уміння стилістично забарвлювати мовлення; аналізувати мовний матеріал; створювати власні висловлювання різних типів і жанрів; удосконалювати текст, посилюючи в ньому ту чи іншу стилістичну рису, що сприяє виразності мовлення.

11. Риторична.

Уміння будувати комунікативно доцільне, змістовне, виразне висловлювання.

12. Інтелектуальна.

Передбачає здатність учнів працювати з різноманітною інформацією, уміння застосовувати здобуті знання в нестандартних ситуаціях.

Володіння прийомами самостійного здобуття нових знань, високий рівень розвитку пізнавальних процесів, уміння працювати в умовах пошуку, дослідження.

13. Креативна (творча, новаторська).

Здатність до розв'язання будь-якої навчальної задачі творчо.

Бажання й уміння діяти не за зразком, а оригінально, передбачаючи новизну під час розв'язання навчальних завдань тощо.

Запропонований перелік предметних компетентностей не претендує на остаточність і завершеність, проте є основним у визначенні фахової компетентності.

Поряд із формуванням на уроках української мови та літератури предметних компетентностей слід приділяти значну увагу розвитку надпредметних (ключових) компетентностей учнів.

Які ж компетентності є ключовими? І які з них є можливість формувати й розвивати на уроках української мови та літератури ?

Серед компетентностей, сприяти формуванню яких є можливість у вчителя на уроках української мови та літератури слід виділити такі.

Навчальна (пізнавальна) компетентність – уміння учня здійснювати навчальну діяльність, прогнозувати її результат, докладати зусилля до його досягнення; здатність до самоосвіти та саморозвитку.

Здоров'язберігаюча компетентність – здатність зберігати фізичне, психічне та духовне здоров'я (своє та інших людей).

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Соціальна компетентність – здатність до співробітництва в групі, колективі, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації в залежності від обставин;

Загальнокультурна компетентність – спроможність особистості аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової науки й культури; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему загальнолюдських цінностей;

Інформаційну компетентність – уміння використовувати різні джерела інформації для власного розвитку, технічна (комп'ютерна) компетентність;

Громадянська компетентність – здатність орієнтуватися в проблемах суспільно-політичного життя, здійснювати захист своїх громадянських прав та інтересів.

Якими ж шляхами, за допомогою якого методичного інструментарію можна формувати ключові компетентності учнів?

Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури

1. Соціальна компетентність.

Стимулювання діалогічного спілкування.

Проведення факультативів зі світової культури, тренінгів соціальної активності.

Написання творів на теми «Якби я був президентом...», «Якби був директором школи...» тощо.

Проведення уроків, циклу позакласних заходів у формі ситуативних занять, дискусій, рольових ігор тощо.

Формування засобами предмета патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу, рідної мови та державних символів.

Використання групових, парних, колективних форм організації навчальної діяльності.

Упровадження технологій і методів навчання, що сприяють формуванню адекватної оцінки й самооцінки, умінь застосовувати власний досвід, адаптуватися до змін тощо.

2. Полікультурна компетентність.

Проведення інтегрованих уроків, уроків-екскурсій, зустрічей із цікавими людьми, рольових ігор, «круглих столів» з питань культури та мистецтва.

Проведення предметних тижнів: української писемності, російської мови та літератури, іноземних мов тощо.

Відзначення Дня рідної мови.

Упровадження нетрадиційних форм уроків: інтелект-шоу, ерудит-коктейль, літературний салон, літературна вітальня.

Сприяння розвитку духовності, толерантності, поваги до інших людей, їх індивідуальності та відмінностей за національними, культурними, релігійними та іншими ознаками.

Пропаганда досягнень української та світової культур тощо.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

3. Комунікативна компетентність.

Підготовка тез для усного й писемного мовлення з метою дотримання норм українського мовного етикету.

Упровадження нетрадиційних уроків, які передбачають максимальне спілкування учнів (дискусії, дебати, урок-суд, КВК, прес-конференції тощо).

Залучення дітей до створення власного словника труднощів української мови.

Створення на уроці нестандартних проблемних ситуацій, близьких до життєвих.

Залучення дітей до випуску альманахів, шкільної газети.

Стимулювання критичного ставлення до власної роботи, висловлення власної думки та адекватного сприйняття відгуків.

Удосконалення вміння слухати й чути з метою запобігання помилок у чужому та власному мовленні тощо.

4. Інформаційно-пізнавальна компетентність.

Упровадження інформаційно-комп'ютерних технологій навчання.

Залучення учнів до роботи з різними джерелами інформації.

Удосконалення вмінь використовувати додаткову літературу; складати схеми, таблиці, конспекти тощо.

Проведення інформаційних хвилинок, диктантів, тренінгів розвитку пізнавальних інтересів.

Формування стійкої позитивної мотивації до навчання.

Активізація пізнавальної діяльності учнів.

Залучення учнів до участі в конкурсах творчості, предметних олімпіадах, МАН.

Виховання загальної інформаційної культури.

Організація додаткових занять (гуртків, факультативів, спецкурсів) тощо.

5. Компетентність самоосвіти та саморозвитку.

Створення програми самоосвітньої діяльності учнів.

Формування стійкої позитивної мотивації до саморозвитку та постійного вдосконалення.

Залучення до пошукової та дослідницької діяльності.

Виконання випереджаючих дослідницьких завдань.

Складання учнями тез, виписок, опорних конспектів, виконання творчих завдань.

Організація самостійної роботи з інформаційними джерелами.

Розробка учнями вікторин, тестів, сценаріїв, написання рефератів тощо.

6. Компетентність продуктивної творчої діяльності.

Стимулювання творчості учнів.

Раціональний підбір творчих завдань, творчий підхід до вибору тем творів.

Реалізація нестандартних форм проведення уроків, що передбачає активізацію творчого потенціалу учнів (інтегрованих уроків, дебатів тощо).

Використання інтерактивних методів навчання.

Залучення учнів до дослідницької діяльності.

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

.....

Проведення інтенсивної позакласної роботи з предмета.

Організація та проведення тижнів української мови та літератури, олімпіад, конкурсів тощо.

7. Здоров'язберігаюча компетентність.

Забезпечення й дотримання санітарно-гігієнічних умов на уроках.

Використання текстів здоров'язберігаючого змісту.

Проведення фізкультхвилинок і релаксації тощо.

Слід зазначити, що запорукою формування компетентного випускника школи, розвитку його компетентностей на сучасному уроці є конкретизована загальна мета (цілі) уроку, у якій чітко визначені предметні та ключові компетентності до конкретного уроку.

Мета повинна задаватися в діяльній формі. У такому підході визначена в меті компетентність або її складова будуть визначати суть методу навчання.

1 крок: визначення складової предметної компетентності відповідно до навчальної програми.

Наприклад:

Після цього уроку ви навчитесь...

Емоційно-ціннісна складова компетентності може визначатись:

Після цього уроку ви навчитесь: особисто формулювати..., визначати для себе цінність..., оцінювати... з власної позиції, висловлювати ставлення..., визначати загальнолюдські, національні, громадянські цінності...

Соціальна компетентність:

Після сьогоднішнього уроку ви отримаєте досвід: виконання типових соціальних ролей: громадянина, члена сім'ї, споживача...,

Навчитесь визначати власне місце в суспільстві, групі, колективі...;

Планувати, розробляти й реалізовувати власні (індивідуальні проекти), колективні проекти;

Набудете вміння визначати й реалізовувати мету комунікації в залежності від ситуації...

Загальнокультурна:

Навчитесь аналізувати й оцінювати досягнення національної, європейської та світової культури;

Опануєте моделі толерантної поведінки;

Визначати умови конструктивної співпраці в умовах культурних, мовних і релігійних відмінностей;

Здоров'язберігаюча компетентність:

Опануєте способами фізичного самовдосконалення, емоційної саморегуляції, самопідтримки та самоконтролю;

Оволодієте елементами психологічної грамотності;

Фізіологічної грамотності (гігієна, харчування, турбота про власне здоров'я).

ІКТ компетентність (компетентність щодо інформаційних і комунікативних технологій):

Отримаєте навички використання джерел інформації, навички раціонально використовувати комп'ютер для пошуку, опрацювання

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

інформації...

Формуванню компетентностей учнів також сприяє оптимальне поєднання традиційних і інноваційних методів, технологій, прийомів і форм навчання. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти педагогічна технологія формування в учнів ключових і предметних компетентностей вимагає певних нововведень у навчально-виховний процес, управління ним та організацію методичної роботи на всіх рівнях. Це мають бути організаційні змістові та технологічні нововведення.

Отже, сучасний учитель української мови та літератури повинен у процесі навчально-виховної діяльності забезпечувати формування життєздатної, життєтворчої особистості з розвиненими предметними й ключовими компетентностями.

*Учитися важко, а учити ще важче,
Але не мусиш зупинятись ти,
Як дітям віддаси усе найкраще,
То й сам сягнеш нової висоти.*

М. Сингаївський

Г.Л. Грицан

**ВІД КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ
ДО КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ СЕМІНАРУ-ТРЕНІНГУ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»)
(матеріали мультимедійної презентації)**

*Творча манера вчителя-словесника – результат
уміння знаходити свій шлях і свою майстерність
на фундаменті особистості...*

*Немає книги, яка була б цікавішою за словесника,
який відбувся як особистість, професійно...*

*Словесник не лише провідник знань,
а й творець мистецтва.*

Є. Ільїн

**Психолого-педагогічний семінар-тренінг
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»**

- Переваги тренінгу**
- форма активного навчання, частіше ігрова;
  - дає можливість оволодівати новими навичками, допомагає освоїти інші психологічні можливості;
  - учить займати активну позицію;
  - засвоєння навичок відбувається в процесі переживання, особистого досвіду поведінки, відчуження, діяння;
  - дозволяє формувати уміння й навички побудови продуктивних психологічних та соціальних міжособистісних відносин;
  - допомагає аналізувати соціально-психологічні ситуації зі своєї точки зору й позиції партнера;
  - спонукає учасника тренінгу розвивати в собі пізнання й розуміння себе й інших у процесі спілкування.

- Особливості психолого-професійного тренінгу**
- у центрі уваги – соціально-психологічні характеристики особистості, професійні компетентності;
  - мета – корекція поведінки, підвищення професійного рівня, формування навичок конструктивної взаємодії;
  - досягнення мети здійснюється через аналіз, оцінку, усвідомлення поведінки; отримання нових знань, умінь, розвиток поведінкових компетентностей;
  - результат – уміння управляти своєю поведінкою, зміна моральних установок, удосконалення професійних компетентностей.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

**Тренінгові
методи**

Міні-лекція
Дискусія
Зворотній зв'язок (рефлексія)
Мозковий штурм
Розробка й проведення ділових та рольових ігор
Кейс-метод
Створення міні-проектів і презентацій групових робіт
Тести, анкети
Робота в малих групах
Робота перед аудиторією
Використання відео та аудіо
Розігриваючі вправи
Кероване обговорення
Коло
Спостереження
Спілкування
Взаємодія

Кейс-метод

Метод аналізу ситуацій.

«Кейс» – конкретні випадки (історії), які представлені для спільного аналізу, обговорення та вироблення рішень.

Ситуації, що розглядаються, не мають однозначного розв'язання.

Цінність кейс-методу: він одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало поєднує навчальну, аналітичну й виховну діяльність.

Кейс-метод акумулює більш прості методи пізнання: моделювання, системний аналіз, проблемний метод, експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи.

Вхідна анкета учасника тренінгу

1. Дані про учасника тренінгу.
2. Ваші очікування від тренінгу.
3. Визначте, наскільки Ви володієте **педагогічною майстерністю**:
  - 1.Покращення кількісних і якісних характеристик учбової діяльності учнів.
  - 2.Зменшення часу на досягнення конкретної учбової мети.
  - 3.Міцність засвоєння й закріплення знань, умінь, навичок в учнів.
  - 4.Полегшення учбової діяльності учнів.
  - 5.Задоволення учнів процесом навчання, викладачем.
  - 6.Ваше ставлення до навчання.
4. Напишіть складові педагогічної майстерності вчителя.
5. Які шляхи формування педагогічної майстерності, на вашу думку, є найбільш ефективними.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

6. Запропонуйте перелік питань за темою тренінгу.

**Очікувані
результати
тренінгу**

Обмін інформацією
Підвищення рівня педагогічної майстерності
Отримання нового досвіду
Покращення настрою, розвага

Тематика засідань

1. Педагогічна майстерність як показник професіоналізму. Тренінг спілкування як педагогічна технологія.
2. Стили педагогічного спілкування. Майстерність педагогічного спілкування.
3. Творчий учитель: хто він?

Результативність тренінгу 1

- Узагальнено знання учасників тренінгу в пам'ятках «Якості й уміння, необхідні для ефективного спілкування», «Секрети ефективного спілкування»; «Основні правила спілкування», «Хороший промовець», «Хороший слухач».
- Підготовлено міні-лекцію «Педагогічна майстерність як показник професіоналізму».
- Отримано новий досвід спілкування, удосконалено навички роботи в групах.

Результативність тренінгу 2

- Підготовлено інформаційне повідомлення «Толерантна особистість».
- Розроблено міні-лекцію «Стили педагогічного спілкування».
- Складено портрет толерантної особистості.
- Представлено гумористичні «Практичні поради, якщо ви хочете, аби вас уникали».
- Отримано новий досвід в емпатійній та пізнавальній сферах.

**ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА**

**Дидактична
компетентність**

актуалізувати знання вчителів про сутність складових елементів педагогічної майстерності – гуманістичної спрямованості особистості педагога, педагогічних здібностей, педагогічної техніки

**Морально-вольовий
компонент**

удосконалити навички зовнішньої й внутрішньої техніки – уміння володіти собою й взаємодіяти з іншими людьми

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Гностичний компонент розвивати основні педагогічні здібності – комунікативність, емпатію, динамізм, інтуїцію, толерантність, креативність, оптимізм, емоційну стабільність

Комунікативна компетентність удосконалити професійно-педагогічні вміння вчителів: організація позитивної міжособистісної взаємодії у спільноті, навички роботи в команді; уміння критичного й творчого мислення в процесі вирішення професійних завдань, аналізу й вибору педагогічних дій у навчально-виховних ситуаціях

Здатність до самоуправління в педагогічній діяльності сприяти розвитку рефлексивних умінь та усвідомленню педагогічної діяльності як рефлексивного керівництва розвитком учнів

Мотиваційна компетентність створювати умови для зниження емоційного напруження вчителів, формувати потребу в самопізнанні

**УЧАСТЬ У ТРЕНІНГУ –
ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ.**

О.П. Страшко

ПРО ШКОЛУ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ-ПРЕДМЕТНИКІВ ДО УМОВ ДВОМОВНОГО НАВЧАННЯ

Протягом 2009-2011 навчального року група вчителів української мови та літератури м. Бердянська працювали над методичним проектом «Школа адаптації вчителів-предметників до умов двомовного навчання».

Методичний проект розраховано на два роки й передбачає такі етапи роботи:

- I. Підготовчий (вересень-жовтень 2009 р.).
- II. Планово-прогностичний (листопад 2009 р.).
- III. Організаційно-виконавчий (2009-2011 рр.).
- IV. Корекційно-оцінний.
- V. Підсумковий.

Очолили «Школу адаптації» вчителі міста, що викладають українську мову та літературу.

«Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина...», – саме ці слова І.Я. Франка, на нашу думку, якнайповніше розкривають сутність роботи «Школи адаптації».

Метою «Школи адаптації» є вчитель-предметник як носій національної духовності, спеціаліст, здатний одночасно використовувати в навчальному процесі дві мови – державну й рідну). Відповідно до мети діяльності було окреслено *основні завдання діяльності*:

- позитивно налаштовувати вчителів на зміни в навчальному процесі, які пов'язані з двомовним навчанням;
- допомагати вчителям-предметникам долати труднощі в оволодінні українською мовою;
- сприяти організації самостійного вивчення державної мови вчителями-предметниками;
- формувати у вчителів-предметників культуру користування двома мовами.

На *підготовчому етапі* відбулося формування банку даних про вчителів-предметників, які працюють у двомовному режимі; створено навчальні групи; сформовано тематичні модулі для підвищення кваліфікації вчителів-предметників; визначено модераторів навчальних груп з числа вчителів-мовників).

На *планово-прогностичному етапі* було створено презентацію проекту для модераторів груп; модераторами створено міні-програми для подальшої роботи навчальних груп.

Керівники «Школи адаптації» об'єднали вчителів української мови та літератури російськомовних шкіл міста в 4 групи для роботи з учителями історії, математики та інформатики, початкових класів, біології та географії. Ці вчителі у 2008-2009 навч. році входили до творчої групи вчителів-мовників, які працювали над проблемною темою, співзвучною з науковими доробками

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

В.Ф. Дороз¹. Науково-методичні праці Вікторії Федорівни стали підґрунтям створення «Школи адаптації». Учителі писали плани-конспекти уроків з лексики, поділилися своїм досвідом роботи, уклали методичні рекомендації.

На **організаційно-виконавчому етапі** проходили навчальні заняття за міні-програмою: вступні заняття модульних груп; презентації самоосвітніх проектів; відбувалося вхідне діагностування щодо володіння слухачами українською мовою; надання методичних рекомендацій тощо.

Корекційно-оцінний етап передбачав моніторинг перебігу проекту; вироблення методичних рекомендацій з досвіду роботи навчальних груп; проведення тренінгів, рольових ігор тощо.

Кожна група зі своїм модератором складала міні-програму на 7 занять (планування на 2 роки) для роботи з учителями відповідного предмету. У кожне заняття входить теоретична, практична, культурологічна частини. Учителі-предметники працювали над такими теоретичними питаннями: предметна лексика; особливості слововживання, труднощі перекладу предметних термінів; граматична стилістика української мови; розвиток продуктивної мовленнєвої діяльності; лексичні засоби стилістики, стилістичні та лексичні помилки; синтаксична стилістика; уживання великої літери; українські фразеологізми; фонетика, фонетичні засоби стилістики; усне ділове мовлення. Практична частина передбачала роботу вчителів у таких формах: колективна робота; робота в парах; групові заняття; самостійна робота; індивідуальна робота. Проводилися мовні вікторини, мовні практикуми, інтелектуальні ігри.

Щодо культурологічної частини, то вчителі-предметники:

- познайомилися з такими темами: «Дивний світ Катерини Білокур»; «Михайло Грушевський – історик, організатор української науки, політичний діяч»; «Без минулого немає майбутнього» (Пам'ятки слов'янської писемності); «Михайло Ломоносов – поет і математик»; «Філологічні забавки на географічній карті»; «Пісенна Україна: В. Крищенко, Н. Матвієнко, А. Сердюк»; «М.Сядристий – український лівша, чародій мікромініатюр»; «Українське графіті, або «Розмова на стінах»; «Українські народні музичні інструменти»; «Туризм. Мандрівка країнами світу»;
- переглянули документальні фільми «Григорій Сковорода»; «Сходами до неба. Символізм українських рушників»; «Звідки взялися українці».

На заняттях проводилися інформаційні хвилини «На хвилях сучасності» (огляд періодичних видань на актуальні теми сучасності), «Зерна досвіду», «Сходи до успіху» (з досвіду роботи з використанням мультимедійних презентацій).

З метою відстеження ефективності ходу проекту проводилося діагностування вчителів предметників. **Вхідне анкетування** показало, що 88% вчителів володіють українською мовою на достатньому рівні, 20% – на середньому рівні, 2% – на низькому. Потребують допомоги в підвищенні

¹ Дороз В. Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у школах з російською мовою навчання : монографія / В. Ф. Дороз. – Київ-Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф». – 2006. – 184 с.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

якості знань з української мови 73%, не потребують – 27%. Мають труднощі, що виникають під час викладання предмету українською мовою: з лексики – 64%, з фонетики – 14%, із синтаксису – 36%, з письма – 21%, з граматики – 79%. Очікують позитивних результатів від занять 88% учителів.

Яким же виявився результат навчальних занять? Отже, підсумки роботи «Школи адаптації»:

1. Протягом роботи в групах вчителі збагатили свої «методичні скриньки» власними доробками. Серед них:
  - конспекти україномовних уроків;
  - різного роду словники;
  - пам'ятки для учнів;
  - «цікавинки» про частини мови;
  - методичні рекомендації;
  - культурологічний матеріал.
2. Вихідне анкетування вчителів-предметників виявило таке:
  - для 96,5% занять виявилися корисними, для 2% – частково корисними, для 1,2% – не були корисними;
  - на запитання, які види, форми, методи роботи групи були найоптимальнішими, найефективнішими, учителі відповіли: інтерактивні – 43%, тестові – 20%, ігрові – 36%.
3. Відгуки слухачів навчальних груп засвідчили, що вчителі:
  - підвищили свій рівень володіння українською мовою;
  - збагатили власний словниковий запас;
  - навчилися ширше застосовувати міжпредметні зв'язки на своїх уроках;
  - долучилися до краси й неповторності українського слова та української культури взагалі.

Т.В. Кокора

**АНДРОГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА
В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ
(матеріали мультимедійної презентації)**

**Модератор групи
учителів-істориків, слухачів
«Школи адаптації вчителів-
предметників до умов
двомовного навчання»**

Т.В. Кокора (ЗОШ № 5)

Члени групи

С.В. Литвиненко (ЗОШ № 5)

О.О. Слободянюк (гімназія «Надія»)

З метою реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мови національних меншин на 2009 – 2011 рр. *завданням керівників групи було:*

- фахова допомога вчителям-предметникам у формуванні мовної й мовленнєвої компетентностей як складових розвитку комунікативної особистості;
- забезпечення ефективності процесу вивчення української мови в умовах двомовного навчання та кроскультурного оточення;
- поглиблення знань про українську національну культуру та її носіїв.

Міні-програма навчальних занять складається з таких частин:

1. Теоретична.

- Орфографія (чергування голосних і приголосних звуків; правопис слів іншомовного походження тощо).
- Лексикологія. Фразеологія (синоніми, антоніми; фразеологізми).
- Морфологія (правопис складних прикметників; уживання великої літери в різних частинах мови).
- Стилїстика: лексична, морфологічна, синтаксична.

2. Практична.

- інтерактивні ігри «Пелюстки ромашки», «Третій зайвий», «Дуель», «Хто більше?», «Музичні слова», «Розминка», «Загадки-жарти», «Знак рівняння»;
- інтерактивні завдання «Камінь спотикання», «Латка на фразеологізм»;
- кросворди «Впиши числівник», «Впиши прикметник» тощо;
- вправи творчого характеру «Фразеологічний бар'єр», «Коректор», «Прощавай, суржику»;
- переклад з російської мови;
- ситуативні завдання.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

3. Культурологічна.

- «Дивний світ Катерини Білокур»;
- «Михайло Грушевський – історик, організатор української науки, політичний діяч»;
- «Григорій Сковорода» (док.фільм);
- «Пісенна Україна: В. Крищенко, Н. Матвієнко, А. Сердюк»;
- «Сходами до неба. Символізм українських рушників» (док. фільм);
- «Звідки взялися українці» (док.фільм);
- «Запорізьке козацтво».

Інтерактивна гра «Хто більше?»

(за 3 хвилини придумати якомога більше слів, які мають форму тільки множини: наприклад, сани, вершки)

- Назви предметів, що складаються з двох однакових чи однорідних частин.
- Назви речовин, маси, матеріалу.
- Грошові суми.
- Ігри.
- Звичаї, обряди
- Географічні назви.
- Почуття.

Інтерактивна гра «Музичні слова»

Придумайте слова, до складу яких би входили ноти
до, ре, мі, фа, соль, ля, сі.

Загадки – жарти

- Чи буває душа в п'ятах?
- Чи є ноги у книжки?
- В якому фразеологізмі згадується таблиця множення?
- Що можна ламати без рук і без усякого знаряддя?
- Коли беруть ноги на плечі?
- Чи можна вийти сухим із води?
- Чи можна носити воду в решеті?
- Коли енциклопедія може бути ходячою?

Інтерактивна гра «Знак рівняння»

До поданих фразеологізмів доберіть синоніми

Переставляти ноги = міряти дорогу, верстати дорогу, топтати стежку, насилу волочити ноги, ноги самі несуть, топтати чоботи (іти).

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Узяти верх	=	моє зверху, брати гору, розтроцити вщент, у пух і прах розбити, покласти на обидві лопатки (перемогти).
Міряти поглядом	=	не зводить очей, обводити поглядом, втуплювати погляд, їсти очима, не спускати ока (дивитися).
Душа радується	=	лити радість, не чути землі під собою, знов як на світ народився, на сьомому небі бути, співати від щастя, аж танцює (радіти).

Інтерактивне завдання «Камінь спотикання»

Передайте одним словом значення поданих фразеологізмів.

Кури не клюють	–	багато
Запахло смаленим	–	небезпечно
Вітер у голові	–	легковажний
З відкритим серцем	–	відверта
Хоч око виколи	–	темно
Шкірити зуби	–	сміятися
Як в'юн	–	верткий
З одного маху	–	миттю
На сміх брати	–	кепкувати
Наче муха в окропі	–	метатись
Як гриби після дощу	–	рясно

Інтерактивне завдання «Латка на фразеологізм»

Записані речення потрібно закінчити фразеологізмами

Місто він знає як ...	свої п'ять пальців
Нові будинки ростуть як ...	гриби після дощу
Крутиться зранку до вечора як ...	муха в окропі
Схожі ми з сестрою як ...	дві краплі води
Що йому не кажи, йому все як ...	з гуски вода
Приїзд давніх друзів був як ...	сніг на голову
Дощу цієї весни було мало як ...	кіт наплакав
Після хорошої зарядки сон як ...	рукою зняло
Коли ми піднялися на гору, село було видно як ...	на долоні
Дізнавшись, що починається футбол, Сашка як ...	вітром здуло
Навколо була п'ятьма хоч ...	в око стрель
Батько так розтлумачив, що я пам'ятатиму до ...	нових віників

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Кросворд «Упиши прикметник»

Упишіть у порожні клітини слова, які відповідають на запитання *який?*, відповідно до поданих коротких тлумачень – й у виділеному вертикальному рядку прочитаєте слово

					п	о	л	і	с	ь	к	и	й
г	о	н	ч	а	р	н	и	й					
д	б	а	й	л	и	в	и	й					
			с	о	к	о	в	и	т	и	й		
		р	и	т	м	і	ч	н	и	й			
с	т	а	р	е	з	н	и	й					
		л	и	с	т	я	н	и	й				
			ш	а	н	о	в	н	и	й			
			о	л	и	в	к	о	в	и	й		
			я	с	к	р	а	в	и	й			

1. Такий, що розташований у Поліссі.
2. Той, що стосується гончарства
3. Той, що дбає, піклується про когось, про щось.
4. Такий, що містить у собі багато соку.
5. Той, що підпорядкований ритму. Повторюється через певні проміжки часу.
6. Дуже старий.
7. Із широким великим листям.
8. Той, кого шанують, поважають.
9. Кольору оливки
10. Антонім слова тьмянний.

Вправа творчого характеру «Прощавай, суржику»

Неправильно

- Закрийте двері
- Мені повезло
- Рана зажила
- Любий учень
- Прийняти міри
- Ні в якому разі
- На честь ювілею
- Являється студентом
- При допомозі словника

Правильно

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Вправа «Коректор»
(редагування речень)

- Почувся взрив.
- Незабаром Антонов опомнився.
- Ми копали бараболі.
- Армія князя Ігоря зазнала поразки.
- Пузир не хотів підвищити зарплату.
- Гостям вручили пам'ятні сувеніри.
- Школярі організували дитячу організацію «Нащадки».
- Треба було негайно приймати міри.
- Боєць давно лежав знепритомлений.
- Прийшовший чоловік був голодний.
- Це було в шестидесятих роках.

Перекласти прикметники українською мовою

- Привлекательный
- Убедительный
- Тяжелый
- Мелкий
- Доброжелательный
- Разнообразный
- Целеустремленный
- Внимательный
- Бодрый
- Хороший

Ситуативне завдання

Уявіть, що вам потрібно вмовити учня взяти участь у предметній олімпіаді.

Як ви це зробите, якщо будете:

***Шерлоком Холмсом,
інженером,
лікарем-хірургом,
президентом,
сліпою людиною?***

РЕЗОЛЮЦІЯ
Регіонального науково-практичного семінару
«Сучасний урок української мови
в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи»

23 березня 2011 року

Керуючись законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Указами Президента України від 04.07.2005 № 1013/2005 «Про невідкладені заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та від 20.03.2008 № 244/2008 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», Концепцією 12-річної середньої загальноосвітньої школи, Концепцією профільного навчання в старшій школі, Концепцією мовної освіти, з метою забезпечення процесу запровадження компетентнісного підходу у шкільну україномовну освіту в загальноосвітніх навчальних закладах південно-східного регіону України, підвищення якості мовної освіти Регіональний науково-практичний семінар визначає пріоритетні напрями розвитку системи мовної освіти та формулює рекомендації (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендації щодо напрямів розвитку системи мовної освіти

Напрями розвитку системи мовної освіти	Рекомендації
Удосконалення технології сучасного уроку української мови.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оптимізувати цілепокладання та мотивацію сучасного уроку української мови. 2. Проектувати зміст та освітні результати уроку. 3. Запроваджувати перспективних педагогічних технологій.
Окреслення кола компетентностей щодо шкільної україномовної освіти.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уточнити перелік предметних компетентностей. 2. Визначити структурні компоненти ключових компетентностей особистості з метою їх формування в учнів. 3. Створити умови для ефективного формування комплексу компетентностей у процесі навчання української мови в школі.
Підвищення готовності вчителів-словесників до здійснення педагогічної діяльності в парадигмі компетентнісного підходу.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснювати теоретичну (інформаційну) підготовку. 2. Удосконалювати організаційно-практичну підготовку (із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці). 3. Підкріплювати практичну діяльність активною рефлексією (із самостійною роботою щодо осмислення й творчого аналізу результатів роботи). 4. Організувати корекцію діяльності (спрямування на поповнення знань і практичних навичок учителя, необхідних для подолання труднощів, що виникли). 5. Покращувати методологічну підготовку (роботу методичних підрозділів: консультації з педагогами-«тренерами», які можуть навчати інших, відвідування майстер-класів; активне професійне спілкування «учитель-учитель»).

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи

Удосконалення педагогічної майстерності вчителів-словесників.	1. Удосконалювати загальні педагогічні здібності. 2. Збагачувати загальнокультурні, психолого-педагогічні знання. 3. Розробляти й удосконалювати педагогічні технології. 4. Удосконалювати зовнішню та внутрішню педагогічну техніку. 5. Виробляти індивідуальний стиль професійно-педагогічної діяльності.
---	---

У процесі роботи семінару було виявлено низку суперечностей, серед яких головними є протиріччя між потребою суспільства в громадянах із високорозвиненими компетентностями й дуже низькою орієнтацією на це системи шкільної освіти; між необхідністю широкого практичного запровадження компетентнісного підходу в процес навчання української мови.

Відповідно до виявлених суперечностей учасниками семінару було сформульовано такі рекомендації:

- Міністерству освіти і науки України, розробникам шкільних програм з української мови, розробникам Державних стандартів базової і повної середньої освіти: звернути увагу на надання шкільній мовній освіті компетентнісного спрямування, визначивши як один з орієнтирів формування ключових і предметних компетентностей учнів; доцільно чітко окреслити дефініції компетенцій і компетентностей і розробити комплексні заходи щодо запровадження компетентнісного підходу в усі ланки освіти в Україні, окресливши методику й методичне забезпечення;
- авторам підручників і видавцям доцільно внести до методичного апарату шкільних підручників з української мови завдання та вправи компетентнісного (життєтворчого) характеру та алгоритми їх виконання, а також розробити операційний і дидактичний комплекс реалізації діяльнісної (стратегічної) змістової лінії навчальної програми;
- спеціалізованим кафедрам методики навчання української мови педагогічних університетів доцільно тісно співпрацювати із закладами шкільної освіти: популяризувати інноваційні педагогічні технології та методики їх запровадження, допомагати в розробці методичного забезпечення компетентнісного підходу в навчанні, сприяти ефективній роботі малої академії наук (МАН) (допомагати в розробці тем, здійснювати науковий супровід тощо);
- методистам обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та міським і районним відділам освіти, керівникам районних, міських, шкільних методичних об'єднань учителів української мови та літератури варто пропагувати запровадження компетентнісного підходу у шкільній філологічній освіті, використовуючи компетентнісний потенціал перспективних інноваційних педагогічних технологій, з цією метою проводити семінари та практикувати виступи на засіданнях методичних об'єднань, метою яких є підготовка вчителів до здійснення навчання за цими педагогічними технологіями; також варто пропагувати запровадження компетентнісного підходу в усі ланки освіти, з цією метою розробити відповідне дидактичне й методичне забезпечення;

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

- редакційним колегіям і видавцям методичних видань з української мови доцільно ширше висвітлювати компетентнісні можливості української мови та літератури, пропагувати досвід учителів, які впроваджують у своїй діяльності інноваційні (особистісно зорієнтовані) технології навчання, які забезпечують компетентнісну спрямованість навчальних предметів;
- адміністраціям освітніх закладів активніше розробляти проблемні теми, пов'язані із запровадженням компетентнісного підходу; активізувати й стимулювати вчителів, які ефективно застосовують у своїй діяльності авторські інноваційні педагогічні технології навчання, пропагувати їх перспективний досвід;
- учителям української мови та літератури варто застосовувати у своїй педагогічній діяльності особистісно зорієнтовані (інноваційні) технології, виробляти особисту технологічну траєкторію педагогічної діяльності, особливу увагу приділяючи реалізації діяльнісної (стратегічної) змістової лінії навчальних програм з метою формування компетентностей учнів;
- батькам варто ознайомитися з концептуальними засадами компетентнісного підходу й виховувати дітей, керуючись необхідністю формування в них комплекс компетентностей.

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

ФОТОГАЛЕРЕЯ

Перебіг роботи семінару

**Виставка сучасної педагогічної та методичної літератури, публікацій
викладачів кафедри теорії та методики навчання мов**

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Виставка методичних портфоліо шкіл м. Бердянська

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**

Методичні матеріали вчителів м. Бердянська щодо практики запровадження компетентнісного підходу

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Вдячна учительська аудиторія

Учасники регіонального семінару

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Грицан Ганна Леонідівна	учитель української мови та літератури Бердянської спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов № 16 (вища категорія, учитель-методист)
Дороз Вікторія Федорівна	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики навчання мов Бердянського державного педагогічного університету, докторант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Івко Наталя Петрівна	учитель української мови та літератури гімназії № 3 «Сузір'я» (вища категорія, старший учитель)
Кокора Тетяна Володимирівна	учитель української мови та літератури ЗНЗ № 5 (вища категорія, учитель-методист)
Нищета Володимир Анатолійович	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання мов Бердянського державного педагогічного університету
Скиртач Наталя Вікторівна	учитель-методист, завідувач методичного кабінету відділу освіти виконавчого комітету Бердянської міської ради Запорізької області
Страшко Оксана Петрівна	учитель української мови та літератури ЗНЗ № 5 (вища категорія, старший учитель)
Ткачова Катерина Миколаївна	учитель української мови та літератури Бердянської спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов № 16 (вища категорія, учитель-методист)
Третьякова Марина Миколаївна	учитель української мови та літератури ЗНЗ № 1 (вища категорія, учитель-методист)
Швачко Ірина Анатоліївна	учитель української мови та літератури гімназії № 3 «Сузір'я» (I категорія)

**Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу:
здобутки та перспективи**
.....

Науково-методичне видання

Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи : матеріали регіонального науково-практичного семінару 23 березня 2011 року / Відп. ред. В. А. Нищета. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – 112 с.

Редакційна колегія

Нищета В.А., кандидат педагогічних наук, доцент (**відповідальний редактор**); **Дороз В.Ф.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Скиртач Н.В.**, учитель-методист.

Комп'ютерна верстка – *А.С. Сиващенко, О.А. Шимановська*

Коректор – *Н.В. Саприкіна*

Комп'ютерний дизайн обкладинки – *А.С. Сиващенко, О.А. Шимановська*

УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПАРАДИГМІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
регіонального
науково-практичного семінару

23 березня 2011 року

